

ههريمی كوردستان - عێراق
وهزارهتی خویندنی بالآ و تووژینهوهی زانستی
زانكۆی سهلاحهددین - ههولێر

كارتیكردنی ههندی لایهنی سینتاكسی زمانی فارسی لهسهر زمانی كوردی

نامهیهكه پیشكهشی ئهنجومهنی كۆلیژی زمان كراوه له زانكۆی سهلاحهددین - ههولێر
وهك بهشیك له پێداویستیهكانی پلهی زانستی ماستهر له زماندا

له لایهن

مستهفا قادر حهسهن

به سههرپه رشتی

پ. ی. د. هۆگر محمود فه رهج

رپۆرتی سەرپەرشتیار

ئەم نامەیه که به ناوونیشانی (کارتیکردنی هەندێ لایەنی سینتاکسی زمانی فارسی لەسەر زمانی کوردی (قوتابی (مستەفا قادر حەسەن) به سەرپەرشتیی من له کۆلیجی زمانی زانکۆی سەلاحەددین ئامادەیی کردووه، بەشیکیه له پێویستییهکانی پلهی ماستەر له ئەدەبی له زمانی کوردیدا.

سەرپەرشتیار

پ. ی. د. هۆگر محمود فەرەج

رێکەوت: / / ۲۰۱۰

بەپێی پێشنیاری مامۆستای سەرپەرشتیار، ئەم نامەیه پێشکەش به لیژنەیی هەڵسەنگاندن دەکەم

پ. ی. د. ابراهیم احمد حسین

سەرۆکی لیژنەیی خویندنی بالا

له بەشی زمانی کوردی

رێکەوت: / / ۲۰۱۰

رپورتی لیژنه ی گفتوگۆکردن

ئیمه ئەندامانی لیژنه ی تاوتویکردن و هه‌سه‌نگاندن ئەم نامەیه‌مان خوینده‌وه، که به ناوی شانی (کارتیکردنی هه‌ندئ لایه‌نی سینتاکسی زمانی فارسی له‌سه‌ر زمانی کوردی) قوتابی (م سته‌فا قادر هه‌سن) مان تاقیکرده‌وه و گفتوگۆمان له‌باره‌ی ناوه‌رۆک و لایه‌نه‌کانی تره‌وه له‌گه‌لدا کرد و بریارماندا که شایانی ئەوه‌یه به‌پله‌ی (پروانامه‌ی ماسته‌ر له‌ زمانی کوردیدا بدریتی.)

سه‌رۆکی لیژنه
رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

ئەندام
رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

ئەندام
رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

ئەندام
رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

ئەندام و سه‌ریه‌رشتیار
رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

ئەندام
رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

له‌ لایه‌ن ئەنجومه‌نی کۆلیجی زمان - زانکۆی سه‌لاحه‌ددین په‌سندکرا.

پ. ی. د. نه‌وزاد هه‌سه‌ن خۆشناو

پاگری کۆلیجی زمان

زانکۆی سه‌لاحه‌ددین

رێکه‌وت: / / ٢٠١٠

نيوه روک

بابەت

لاپەر

۱. راپۆرتى سەرپەرشتىيار.....
۲. راپۆرتى لىژنەى گەتگۆکردن.....
۳. نيوەرۆك.....

بەشى يەكەم

۴. سينتاكس و رايەبەندىي لەگەل ئاستەكانى دىكەدا.....
۱. ۱. سەرەتا.....
۱. ۲. شوپىنى سينتاكس لە زمانەوانيدا.....
۶. يەكەم . فونەتيك.....
۷. دووهم . فونولوژى.....
۸. سىيەم . مۆرفولوژى.....
۹. چوارەم . سينتاكس.....
۱۰. مۆرفوفونىم.....
۱۲. ۳. ۱. پىناسەى سينتاكس.....
۱۴. ۱. ۴. سنوور و مەوداى سينتاكس.....
۱۵. مۆرفو سينتاكس.....
۲۰. سينتاكس و ئاوازه.....

بەشى دووهم

پارى يەكەم

۲۲. هەندى لايەنى سينتاكسى زمانى كوردى.....
۲۳. سەرەتا.....
۲۴. ۱. ۱. ۲. كەرەستەكانى رسته.....
۲۵. ۲. ۱. ۲. فرىز، (گرى).....
۲۷. پيوەندىي ستوونى.....
۲۸. پيوەندىي ئاسۆيى.....
۲۹. ۳. ۱. ۲. جۆرەكانى فرىز.....
۲۹. ۱. ۳. ۱. ۲. فرىزى ناوى.....
۳۲. ۲. ۳. ۱. ۲. فرىزى كارى.....
۳۵. ۳. ۳. ۱. ۲. فرىزى ئاوه‌لناوى.....

۳۷.....	۴.۳.۱.۲ فریزی ئاوه‌لکاری.....
	۱.۴.۱.۲ رسته
۴.....	پیناسه.....
۴.....	۲.۴.۱.۲ رسته له رووی قهواره و پیکهاتهوه.....
۴۶.....	۳.۴.۱.۲ رسته له رووی کات و کاریگه‌ری و دوخی جیناوه‌کان.....
	پاری دووهم
	هه‌ندی لایه‌نی سینتاکسی زمانی فارسی
۵.....	سه‌ره‌تا.....
۵.....	۲.۲.۲ فریز.....
۵.....	۱.۱.۲.۲ فریزی ناوی.....
۵۲.....	۲.۱.۲.۲ فریزی کاری.....
۵۵.....	۳.۱.۲.۲ فریزی ئاوه‌لکاری (گروه قیدی).....
۵۶.....	۴.۱.۲.۲ فریزی ئاوه‌لناوی (گروه وصفی).....
۵۸.....	۱.۲.۲ رسته (جمله).....
۵۸.....	رسته له رووی پیکهاتهوه (ساختمان جمله).....
۵۹.....	۲.۲.۲ رسته‌ی ساده (جمله ساده).....
۶.....	۲.۲.۲.۲ رسته‌ی بکه‌ر نادیار.....
۶.....	۳.۲.۲ رسته‌ی تیکه‌لاوا جمله‌ی خوشه‌ای.....
۶۲.....	۴.۲.۲ رسته له رووی کاته‌وه.....
	به‌شی سییه‌م
	لایه‌نه‌کانی کارتیگه‌ری و شیکردنه‌وه‌ی نموونه‌کان
۶۷.....	سه‌ره‌تا.....
۶۸.....	۱.۳ فریزی ناوی و ئاوه‌لناوی.....
۷۲.....	۲.۳ فریزی کاری.....
۸.....	۳ ت ۳ فریزی ئاوه‌لکاری.....
۸۱.....	۳ ت ۴ رسته.....
۸۹.....	ئه‌نجام و پیشنیاره‌کان.....
۹۲.....	سه‌رچاوه‌کان.....
۹۵.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه.....
۹۷.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه به‌ عه‌ره‌بی.....
۹۹.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه به‌ فارسی.....
۱۰۱.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه به‌ ئینگلیزی.....

پیشه کی

ناوونیشانی لیکۆلینهوه که:

ناوو نیشانی لیکۆلینهوه که بریتیه له: (کارتیکردنی هه ندی لایه نی سینتاکسی زمانى فارسى له سه ر زمانى کوردی). له م لیکۆلینهوه هه دا هه ول دراوه هه ندی لایه نی جیاوازی نیوان زمانى کوردی و فارسى له پرووی سینتاکسه وه و کارتیکردنی ئەم لایه نه جیاوازه ی زمانى فارسى له زمانى کوردی ده ستنیشان بکړین. لیکۆلینهوه که جهخت له د یاریکردنی ئەو نموونا نه له دهق و نوو سراوی کورد یدا ده کات که پیکها ته و چۆنیه تی ریز بوونی کهر سته کانانیان به گوڤره ی چۆنیه تی پیکها ته و ریز بوونی کهر سته کانی فر یزو رسته ی فارسى دار پزراون.

هۆ و ئامانجى هه لپزاردنی ناوونیشانی نامه که:

کارتیکه رى لایه نی سینتاکسى زمانیک له زمانیکى دیکه زیاتر لایه نی نه رینى (نیگه تیف ای هه یه تا کارتیکه رى له پرووی وشه و لیکسیکه وه. زمانى کوردی سه ره رای خزمایه تی و نزیکى له گه ل زمانى فارسى، له هی ندىک پرووه وه و له هی ندىک ده قدا به تایه تی له م سالانه ی دوا یی پاش را په رینى با شوورى کورد ستان، کارتیکه رى سینتاکسى زمانى فارسى پىوه د یاره. ئەم لیکۆلینهوه یه به مه به ستى ده ستنیشانکردن و پروونکرد نه وه ی هی ندىک لایه نی ئەم کیشیه وه و پرووژا ندى ئەم با سه ئاماده کراوه. د یاره هه ر نه ته وه یه کیش هه ول ی پارا ستنى زمانى خۆى ده دات، بو یه ئی هه ی کوردیش ده بی ت له نووسین و به کاربردنه فه رمیه کانی زماندا له م لایه نانه ئاگادار بین.

ریباز و سنووری لیکۆلینهوه که

ئەم لیکۆلینهوه یه، لیکۆلینهوه یه کی په سنى. به راورد کار یه. له م کاره دا هی ندىک لایه نی سینتاکس به گشتى، سینتاکسى زمانى کوردی و زمانى فارسى له فر یزو رسته و جی ناو و کانه کا ندا شیکراونه ته وه. تایه ته ندى هه ریه که یان باسیان لیوه کراوه و به نمونه وه هی ندىک له لایه نه جیاوازه کانی ئەم دوو زمانه ده ستنیشان کراون و به راورد کراون.

لیکۆلینهوه که ته نیا بواری سینتاکس ده گری ته وه، وا ته کارتیکه رى زمانى فارسى ته نیا له پرووی سینتاکسه وه ده ستنیشان کراوه. وا ته چۆنیه تی ریز بوونی کهر سته کانی رسته و پیکها ته ی فر یزه کان مه به سته، ئەگینا کارتیکردنی زمانى فارسى له زمانى کوردی له لایه نی دیکه شه وه، چ له پرووی فۆنۆلۆژى و چ له پرووی مۆرفۆلۆژیه وه، پىویستى به لیکۆلینهوه ی دیکه هه یه.

ههروه ها ئەم کاره ته نیا لیکۆلینهوه له ده قى نووسراو ده گری ته وه نه ک زمانى زا ره کی و قسه ی رۆزا نه ی خه لک، که له وانیشدا لایه نی کارتیکراو زور به دیده کرى ت و ئەمه ش پىویستى به لیکۆلینهوه ی جیا هه یه.

له پرووی کاتهوه ئەم کاره قوئناغی دوای را پهرین ده گریتهوه. واته ئەو دهقانه دەستنیشانکراون، که لهم سالانهی دواییدا بلاو بوونهتهوه. به تایبەتی که بههوی بارودوخی سیاسییهوه، باشووری کوردستان پێشکەوتن و سهقامگیرییهکی زۆری بهخۆیهوه دیوه و چاپ و بلاوووه نهوهی کتیب و گوئار و رۆژنامه به شیوهیهکی بێ وینهوه نهدیتر او له میژووی کورددا پهره ی گرتووه. شانبه شانی ئەمهش وه رگیان به تایبەتی له زمانی فارسییهوه زۆر باوه و لهم ریگه یهوه کارتیه کهری سینتاکسی فارسی له نیوه دهقه کوردیهکاندا تاراده یهکی زۆر بهرچاو ده کهویت. بۆیه سنووری باسه که له چوار چیهی ئەم قوئناغهدا سنووردار کراوه و کاری به رهوتی میژووی ئەم کارتیهکهریه نییه.

کۆسپه کانی لیکۆلینهوه که:

لایه نه کانی کارتیه کهری زمانی فارسی له زمانی کوردی، هه موو ئاسته کانی زمان ده گریتهوه، که سینتاکس یه کی که له ئاسته کانه. چهند لیکۆلینهوه یه کی به راورد کاری له نیوان زمانی کوردی فارسیدا له پرووی مۆرفۆلۆژی و سینتاکسه وه کراون. ههروهک لهم لیکۆلینهوه واندها به دیده کرین، زمانی کوردی و فارسی له زۆر لایه نه وه خالی هاوبهشی ریزمانیان هه یه، له گه ل ئەوه شدا له زۆر لایه نیشه وه خالی جیاوازیان له نیواندا هه یه. جاری واهه یه ئەم لایه نه جیاوازه کار له زمانی کوردی ده کهن، به لام لیکۆلینهوه یه ک له باره ی لایه نی کارتیه کهری و کاریگهری زمانی فارسی له زمانی کوردی تا ئیستا نه کراوه که ههروهک لهم لیکۆلینهوه یه دا هه ندی لایه نی ده ستنیشانکراون. تاوه کوو لهم باره یه وه نموونه یه ک و ئەزموونیکه دیکه م له بهر ده ستدا بووایه که بیته رینیشاندهرمو وه ک سه رچاوه ش که لکی لی وه ر بگرم.

پیکهاته و به شه کانی لیکۆلینهوه که:

ئەم لیکۆلینهوه یه له سی به شی سه ره کی پیکهاتووه:

به شی یه که م: بۆ ئەوه ی سنووری سینتاکس له زمانه وانیدا دیاری بکریت باسیکی کورت له باره ی ئاسته کانی دیکه ی زمان، وه ک: فۆنەتیک، فۆنۆلۆژی، مۆرفۆلۆژی و خودی سینتاکس کراوه. ههروهها باس له پیه ونه دیی مۆرفۆلۆژی به فۆنۆلۆژی، واته مۆرفۆفۆنیم و پیه ونه دیی مۆرفۆلۆژی به سینتاکسه وه، واته مۆرفۆسینتاکس کراوه، ئەوجار باس له سنوورو مه ودا ی سینتاکس له زمانه وانیدا کراوه.

به شی دووه م: لهم به شه دا هه ولدراوه زیاتر ئەو لایه نانه ی سینتاکس باسیان لی بکریت که پیه ونه دییان به بابته سه ره کییه که وه هه بیته، که بریتیه له: (کارتیه کردنی هه ندی لایه نی سینتاکسی زمانی فارسی له سه ر زمانی کوردی). زمانی کوردی و فارسی سه ر به یه ک بنه ماله ی زمانین و هه ردووکیان " زمانی

تاریخی و له بنه‌ماله‌ی هیندو ئوروو پاییین^۱ د یاره کومه‌له‌ی زما نه ئیرانییه‌کان بوخوی به‌شیکه له کومه‌له‌ی زمانیه‌کانی هیندو ئوروو پایی. که‌وابوو زمانی کوردی بهر له‌وه‌ی به‌شیک بیټ له کومه‌له‌ی زمانیه‌کانی هیندو ئوروو پایی، به‌شیکه له کومه‌له‌ی زما نه ئیرانییه‌کان. د. کوردستان موکریانی، ده‌لټ: " زمانی کوردی له پرووی یاسای ری‌زمانی، بنکه‌ی چۆنیه‌تی لیکسیکی به‌ی‌کیک له زمانی باکووری رۆژاوا کومه‌له‌ی زمانانی ئیرانی ده‌ژمیردری^۲. هه‌روه‌ها د. ره‌فیع شوانی، ده‌لټ: " کوردو زمانه‌که‌ی میلمه‌تییکی ئاری ره‌گه‌زن و سه‌ر به‌کومه‌لی میلمه‌تی ئیرانی و خیزانه‌ی زمانی ئیرانی و هیندو ئوروو پایی نین. " بۆیه‌ ئه‌و دوو زمانه‌ له‌ زۆر پرووه‌ و ویکچوونیان هه‌یه، به‌لام به‌هۆی ئه‌وه‌ی دوو زمانی سه‌ربه‌خۆن، له‌ زۆر لایه‌نیه‌وه‌ جیاوازن، له‌ به‌شی دووه‌مدا هیندی‌ک لایه‌نی سینتاکسی ئه‌م دوو زمانه‌، له‌ دوو پاردا باسیان لیکراوه‌:

پاری یه‌ که‌م، هیندی‌ک لایه‌نی سینتاکسی زمانی کوردی له‌خۆ گرتووه‌. له‌م پارده‌دا باس له‌ به‌ش و که‌ره‌سته‌ پیکه‌یه‌نه‌ره‌کانی رسته‌، واته‌ فریزو جوهره‌کانی کراوه‌. له‌ پێشدا باسی فریزو پیناسه‌ی فریز خراوه‌ته‌ پروو، هه‌روه‌ها چۆنیه‌تی ده‌ستنیشانکردنی فریز باسی لیه‌ کراوه‌. ئه‌وجار باسی جوهره‌کانی فریز کراوه‌، که‌ بریتین له‌: فریزی ناوی، فریزی ئاوه‌ ناوی، فریزی ئاوه‌ کاری و فریزی کاری و چۆنیه‌تی دا‌رشتن و پیکه‌تیه‌یان له‌ زمانی کوردیدا به‌ نموونه‌ باسکراوه‌. هه‌ر له‌ پاری یه‌که‌مدا باس له‌ رسته‌ کراوه‌، پیناسه‌ی رسته‌، رسته‌ له‌ پرووی پیکه‌تیه‌ و قه‌واره‌وه‌، واته‌ رسته‌ی ساده‌ و ناساده‌ له‌ زمانی کوردیدا. رسته‌ له‌ پرووی کاته‌وه‌، رسته‌ له‌ پرووی تیه‌په‌ری و تینه‌په‌ریه‌وه‌، رۆل و جینگه‌ی جیناوه‌ لکاوه‌ کان له‌م به‌شدا باس کراوه‌.

له‌ پاری دووه‌مدا، باس له‌ جوهره‌کانی فریز، هه‌روه‌ها رسته‌ له‌ پرووی ساده‌یی و ناساده‌یی، تیه‌په‌ری و تینه‌په‌ری، رسته‌ی بکه‌ر نادیارو کاته‌کانی رسته‌ و رۆل و جینگای جیناوه‌ لکاوه‌کان، له‌ زمانی فارسیدا کراوه‌. به‌شی سییه‌م: پاش سه‌ره‌تایه‌کی کورت، چه‌ندین نموونه‌ی کارتیکراوی فریزو رسته‌ی کوردی شیکراونه‌ته‌وه‌، که‌ به‌ پێی پیکه‌تیه‌ و چۆنیه‌تی ریزبوونی که‌ره‌سته‌کانی فریزو رسته‌ی فارسی دا‌رپژراون. مۆدێله‌ فارسییه‌کانیشیان له‌ژێردا نووسراوه‌، که‌ ده‌قاوده‌ق له‌گه‌لیا ندا ده‌گونجین. نموونه‌ی کارتیکراوی فارسی زۆرن، به‌لام ته‌نیا ئه‌و نموونا نه‌م هینان که‌ پیه‌ندیان به‌ باسه‌که‌مه‌وه‌ هه‌یه‌ یان یارمه‌تی سه‌لماندنی باسه‌که‌م ده‌دن. هه‌روه‌ها به‌مه‌به‌ستی درێژنه‌بوو نه‌وه‌ی باسه‌که‌م، بۆ هه‌ر لایه‌نیکی کارتیکه‌ری، که‌ باسم کردووه‌، نموونه‌یه‌ک یان چه‌ند نموونه‌م هیناونه‌وه‌.

۱ - بفرین احمد همه‌آغا، بررسی مقابله‌ای سازه‌های دستوری در زبان‌های فارسی و کردی، پایان‌نامه ارائه شده به هیئت علمی دانشگاه صلاح‌الدین / اربیل، اکتبر ۲۰۰۹ ص ۲. (چاپنه‌کراوه‌)

۲ - کوردستان موکریانی، سه‌رده‌مانی زمانی کوردی و کومه‌له‌ی زمانانی ئیرانی، هه‌ولیه‌ر، ئاراس، ۲۰۰۹، ل ۹.

۳ - د. ره‌فیع شوانی. زمانه‌وانی (کومه‌له‌ و تاریک)، ۲۰۰۹، هه‌ولیه‌ر، ل ۱۵۸.

بهشی یه کهم

سینتاکس (syntax) و

رایه لبه ندیی له گهل ئاسته کانی دیکه دا

۱.۱ سەرەتا

زمانه‌وانی (linguistics) وه‌ک هەر زانستیکی دیکه به‌هۆی لیکۆلینه‌وه و قوولبوونه‌وه و چه‌ندین لقو ئاست (level) ی لی بووه ته‌وه. ئه‌گه‌ر تا‌کوو پێش سهدی نۆزده یه‌م زما‌نه‌وانی وه‌ک به‌شیک له‌ زانسته‌کانی دیکه بوو، به‌ تابه‌تی و پرای فه‌لسه‌فه باسی لیه‌ ده‌ کرا^۱ ئه‌مرو بوخۆی بریتیه له‌ بواری ئاستی جو‌راو جو‌ر. زانستی زمان چوار ئاستی سهره‌کی ده‌گرته‌وه. به‌ گویره‌ی قوتابخانه‌ی رو‌نانی ئاسته‌کانی زمان به‌م جو‌ره‌ن: فۆنه‌تیک، فۆنۆلوژی^۲. دياره له‌ باره‌ی واتاسازی (semantics) هه‌وه‌ پرای جو‌راو جو‌ر هه‌ن، که‌ ئایا باسیکی زمانه‌وانیه‌ یان به‌شیکه له‌ لوژیک و فه‌لسه‌فه. بلومفیلد که‌ له‌ دیارترین دامه‌زرینه‌رانی قوتابخانه‌ی "بونیادگه‌ری" بوو، پێی وابوو "لیکۆلینه‌وه له‌ واتا لاوزترین به‌شی زمانه‌وانیه".^۳ بونیادگه‌ره‌کان "له‌ توێژینه‌وه‌کانیان دا زیاتر گرنگیان به‌ فۆرمی زمان ده‌دا. له‌ نه‌زه‌ری ئه‌وان چونکه هه‌ر یه‌ک له‌ فۆنۆلوژی و مۆرفۆلوژی دوو با‌هه‌تی به‌رجه‌ستن، بۆیه جیه‌گی گرنگی ئه‌وان بوو.^۴ له‌ سالی ۱۹۵۷ دا چۆم سکی گۆرانیکی به‌ نه‌رته‌یی به‌ سهر ئه‌م بیره‌که‌ یه‌ دا هێنا. ئه‌گه‌ر "بونیادگه‌ره‌کان ته‌نیا له‌ پیکه‌ته‌ی سه‌رووی (رو‌دساری) رسته‌یان ده‌کو‌لینه‌وه"^۵، چۆم سکی له‌ سهر ئه‌و با‌هه‌ری بوو که‌: "هه‌ر رسته‌یه‌ک دوو ئاستی هه‌یه ئاستی ژیره‌وه و ئاستی سه‌ره‌وه. له‌ لایه‌کی تر ده‌کرێ بلیین ئاستی ژیره‌وه واتای رسته ده‌گه‌یه‌نی هه‌رچی سه‌ره‌وه‌یه خۆینده‌وه‌ی رسته‌که‌یه."^۶

هه‌رچۆنیک بێت ئه‌م دوو روانگه‌یه له‌ بچووکتین و ساده‌ترین که‌ره‌سه‌کانی زمانه‌وه. که‌ ده‌نگن. تا‌ گه‌وره‌ترین دانیه‌ ریزمانی که‌ رسته‌یه، زانستی زمانه‌وانیان تا ئه‌مرو بو پێشه‌وه بردووه و ده‌وله‌مه‌ ندیان کردووه. له‌گه‌ل ئه‌وه‌ شدا هه‌ر یه‌ک له‌ ئاسته‌کانی زمان بوخۆیان پیره‌ویکن، که‌ له‌ پیکه‌پنانی پیره‌ویکی گه‌وره‌تر دا که‌ زمانه‌، به‌شدارن و زمان "تۆرپکه‌ له‌ پیه‌ه‌ندییه‌کان که‌ تیکرا، پیره‌ویکیان پیکه‌پناوه"^۷. به‌ واتایه‌کی دیکه "ئه‌گه‌ر تیکرای زمان وه‌ک پیره‌ویک سه‌یر بکه‌ین، ئه‌م پیره‌وه گه‌وره‌یه‌ دا به‌ش ده‌بێته سه‌ر سی پیره‌وی بچووکت، که‌ بریتین له‌ پیره‌وی ریزمانی^۸، وشه‌و پیره‌وی ده‌نگ. هه‌رکام له‌م پیره‌وانه بوخۆیان پیره‌وی لاه‌کی یان لی ده‌بێته‌وه. هه‌ربۆیه‌ش هێندیک زمان ناس وه‌ک "پیره‌وی پیره‌وه‌کان"

^۱ - جین ایچیسون، مبان‌ی زبانشناسی، ترجمه‌ی محمد فاض، ۱۳۸۰، ص ۳۴ و محمد رضا باطنی، نگاه تازه به‌ دستور زبان، ۱۳۸۵، نشر آگه‌، ص ۲۰.

^۲ - وریا عه‌مه‌ر شه‌مین، چه‌ند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ۲۰۰۴، ل ۲۱۱.

^۳ - محمد رضا باطنی، نگاه تازه به‌ دستور زبان، ۱۳۸۵، نشر آگه‌، ص ۸۵.

^۴ - سه‌لام ناوخۆش، پوخته‌یه‌ک ده‌ریاره‌ی زمانناسی ۲۰۰۵، کاروان، ل ۴۶.

^۵ - سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۶۱.

^۶ - سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۷۱.

^۷ - محمد رضا باطنی، نگاه تازه به‌ دستور زبان، ۱۳۸۵، نشر آگه‌، ص ۷۹.

^۸ - ریزمان مۆرفۆلوژی و سینتاکس ده‌گرته‌وه.

پیناسەى زمان دە كەن.^۱ بە پىي ئەم پیناسەىە سینتاكس پیرەوێكە لە نێو پیرەوێكى گەرەتر دا، كە زمانە.

۱. ۲ شوینى سینتاكس لە زمانەوانیدا:

بۆ ئەوەى بزانی جیگەى سینتاكس لە زمانەوانیدا لە كۆیەو پێوە ندی بە ئاستەكانى دیکەى زمانەوه چیه، پێویستە بە كورتییى بى باسێك لە ئاستەكانى دیکەى زمان بكەین. راستە هەر ئاستەى بۆخۆى پیرەوێكە، بەلام ئەم پیرەوا نە پێوە ندییان بە یەكتەرەوه هە یەو تەواو كەرى یەكتەرن و تێك چەرژاون، یاساكانیان لە یەكتەریدا دوویات دەبیتەوه. جارى وا هەیه یاساكانى فونولۆژى لە مۆرفولۆژیدا دەردەكەون، كە "مۆرفو فونیم" یان پى دەگوتریت، لە سینتاكس دا دەردەكەون، كە "فونو سینتاكس" ی پى دەگوتریت، كە دواتر ئامازەیان پى دەكریت. بۆیەش لەم بەشە دا پێویستە بە كورتى باسى هەریەك لەم ئاستانە بكریت.

یەكەم . فونەتیک (phonetics):

پیناسەى جۆراو جۆر بۆ فونەتیک كراون، لەوا نە: "ئەو لەقە زانستى زمانە یە كە لە درو ستكردن و گواستنهوه و هەرگرتنى دەنگەكانى زمان دەكۆلێتەوه وەك د یاردەییكى گشتى."^۲ هەرۆهەا گوتراوه: "فونەتیک لەقەى كە لە زانستى دەنگ، كە لە پەیدا بوونى دەنگ و ژمارەى دەنگەكان لە هەر زمانێكدا دەكۆلێتەوه. هەرۆهەا ئامازە بەو كەرەسانە دەكات كە بەشدارى دەكات لە درو ستكردنى دەنگ، بە تايبەتى (دەم، لووت، مەلا شوو،...)." ^۳ كەوا بوو فونەتیک باس لە چۆنیەتى درو ستبوونى دەنگ، چۆنیەتى گواستنهوه و بلا بوونەوهى دەنگ و چۆنیەتى گەيشتن و بیستنى دەنگ دەكات. لە پیناسەیهكى دیکە دا، گوتراوه: "فونەتیک لە پێك هاتنى دەنگى زمان دەكۆلێتەوه، وا تە دەنگەكانى ئا خاوتن و دەستوورى یەكترنیان لە وشە و لووزەوى ئا خاوتن دا، ساغكردنهوهى دەنگەكانى زمان و سێستەمیان و یاساى دەنگى یان. چ كە لە دەنگەكانى ئا خاوتن، فونەتیک لە بر گەوه یزو ئاوازیش دەكۆلێتەوه."^۴ پیناسەیهكى دیکە بەم جۆرە باس لە فونەتیک دەكات: "لە فونەتیک دا دەنگەكانى زمان

۱ - محمد رضا باطنى، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، ۱۳۸۶، امیر کبیر ص ۷

۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیهكى تری زمانەوانى، بەرگی یەكەم، ۲۰۰۴، ئاراس، ل ۴۶

۳ - نەریمان عەبدوللا خۆشناو، ریزمانى كوردی بەشەكانى ئا خاوتن، ۲۰۰۹، هەولێر، مناره. ل ۷

۴ - سەرەتایەكى زمانناسى (بەرگی یەكەم) وەرگیپرانى لە رووسى یەوه میدیا، ۱۹۹۸، سلیمانى. ل ۲۱۷

به شیوهیهکی زانستی شیده کرینهوه و له توانا کانی مرؤف ده کولیتهوه له رووی چۆنیهتیی درکا ندن و وەرگرتنی ئەو دەنگانەیی له زمانی ئەو دا هەن.^۱

به گوێرهی ئەو پیناسانەیی له بارەیی فۆنەتیکهوه کراون، دەتوانین بهو چەند خالەیی خوارهوه بگهین:

۱. فۆنەتیک باس له دەنگی زمانی ده کات، نهک هەر دەنگیک له سرووشت دا، چونکه ده نگ له سرووشتدا بی ئەژماره.

۲. باس له سازگه یان شوینی دروستبوونی دهنگهکان و بهشداریی ئە ندامانی ئاخوتن له دروستکردنی دهنگهکاندا ده کات.

۳. باس له چۆنیهتیی گهیشتنی ده نگ له سییهکانهوه ده کات، که به هۆی هه ناسه و به یارمهتیی ئەندامانی ئاخوتن له گهرووه بگره تا لچ و لیو، دروست ده بن و ده گه نه وەرگر یان گوێگر.

۴. باس له چۆنیهتیی وەرگرتنی دهنگ و کارکردنی گوئی و گه یاندنی ئەو دهنگانه به میشک ده کات.

۵. باس له که ره سه هه ره خاوه کانی زمان، که واتایان نییه، ده کات.

دووم - فۆنۆلۆژی (phonology):

وریا عومەر ئەمین فۆنۆلۆژی به شتیکی تایبەتی ده زانی، به پێچهوانەیی فۆنەتیک که شتیکی گشتییه^۲ و ئاوا باس له فۆنۆلۆژی ده کات: " ئەو یا سایانەیی فۆنی مه کانی زمان ده ستنیشان ئە کەن و له ناو قالبی بر گه ی فۆنەتیکیدا لیکیان ئە دەن بۆ پیکه یانی بر گه ی فۆنۆلۆجی و هۆی په یابوون یا توا نه وه ی هه ندی ده نگ له هه ندی حاله تا پێشان ئەدا، ئەمانه هه موویان به یاسا فۆنۆلۆجییه کان ناو ئە برین.^۳ کاتیک که ره سته خاوو سه ره تاییه کانی زمان که هه مان فۆنی مه کان^۴ له دروستکردنی په که په کی گه وره تردا به شدارن، فۆنی مه کان کار له په کتری ده کەن، ده نگ هه په ده کرتی، وه ک ده نگی / ت / له وشه ی (ده سنوێژ / دا: ده ست + نوێژ ← ده سنوێژ. ده نگ هه په ده گوێژ، وه ک گوێژانی ده نگی / س / بۆ / ز / له وشه ی (ده ستگا / دا: ده ست + گا ← ده زگا. جاری وا هه په ده نگی نوئی په یدا ده بی: چرا + هه ← چرایه که. ئەم دیاردانه له فۆنۆلۆژیدا باسیان لیوه ده کری.

۱ - علی رخزادی، آوا شناسی و دستور زبان کردی، تهران ۱۳۷۹ ص ۴۱.

۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ناسۆیه کی تری زمانهوانی، بهرگی په کهم، ۲۰۰۴، تاراس، ل ۵۴.

۳ - سه رچاوه ی پێشو، ل ۱۰۴.

۴ - ئەوه دهنگانەیی که ئەندامانی ئاخوتن دروستیان ده کەن و له دروستکردنی وشه دا نرخیان هه یه و ده توانن ببنه هۆی گوێپینی واتا یان وشه ی نوئی، فۆنیمن. له وشه کانی دار، شار، بار، زار، هار، ژار... دا هه رکام له د، ش، ب، ز، ه، ژ... فۆنیمن، چونکه به گوێپینی هه رکامیان واتا و وشه یه کی نوئی دروست بوو. سو ص هه ردووکیان سه ر به په ک فۆنیمن، چونکه هه ردووکیان په ک نرخیان هه یه جیگوێپینی ئەم دووانه له زمانی کوردی دا نایته هۆی گوێپینی واتا.

بە گوڭرەي ئەو پېناسانەي لە بارەي فۇنۇلۇژيەوۋە كراون دەكرېت بېلېين كە ئەم ئاستەي زمان باس لەم بوارانەي خوارەوۋە دەكات:

۱. دەستنيشانكردى فۇنېمەكانى زمان.

۲. فۇنۇلۇژى لە چاۋ فۇنەتيكدا تايبەتى ترە، چونكە تەنيا باس لەو دەنگانە دەكات كە لە دروستكردى يەكەگەرەترەكانى زمان، وەك برگەو وشەدا بەشدارن، نەك دەنگ بە گشتى.

۳. دروستبوونى برگەو وشە بەپېي ياساكانى رېزبوونى فۇنېمەكان لە زمانىكدا.

۴. تۈنەوۋە، گۇران و پەيدا بوونى دەنگى نوئى لە ئاكامى كارتېكردى دەنگەكان لە يەكترى، بە پېي ياسا دەنگيەكان.

۵. دانە دەنگيەكانى زمان، كە بى واتان، بەلام لە دروستكردى و گۇرانى واتا دا بەشدارن.

سېيەم . مۇرفۇلۇژى (morphology):

مۇرفۇلۇژى باس لە توخمى واتادار يان ئەركدار لە زماندا دەكات. ئەم ئاستە باس لە پېكەتەو بىياتى وشە . بە وشەي و تادارو ئەركدار . دەكات. بەر لەوۋە چەند پېناسەيەك لە بارەي مۇرفۇلۇژيەوۋە بىخەينە روو پېويستە لە پېشدا بزانين مۇرفيم چيە، چونكە مۇرفۇلۇژى زانستى مۇرفيمە. " مۇرفيم بچووكترين دانەي واتادارى زمانە لە فۇنېمى يان زياتر پېك دېتو دەورېكى لە رېزمانا ھەيە. بە گۇرېن و لابردنى ھەر فۇنېمىكى يا بە لەت لەتكردى ما ناو دەورە ئە سېيەكەي تېدا دە چى. " پېناسەي جۇراو جۇرېش سەبارەت بە مۇرفۇلۇژى ھەن، كە ھېندېكىيان بەم جۇرەن: " مۇرفۇلۇژى بىرېتيە لە لېكۇلېنەوۋە لەبارەي وشەوۋە لە رووي پېكەتەن و گۇرانەوۋە " يان " مۇرفۇلۇجى دىراسەي ناوۋەوۋە وشەيە " لېرە دا مەبەست، كەرتكردى وشە بۇ پارچەي بچووكتەرە تا ئەو جېگايەي كە واتاي خۇي لەدەست نادات، بە تايبەتى گىرنگى ئەم پېناسەيە لە وشە ناسادەكاندا دەردە كەوېت. " مۇرفۇلۇجى لە گەل دوو دياردەي تەواو چياواز مامە لە دەكات: وشەدار شتن و رېزمانىبوون. وشەدار شتن (derivation) پەيوەستە بەو رېگايانەي مۇرفيمەكان لە شېوۋەي گېرەك (affixes) دا دەلكېنرېن بە فۇر مە فەرھەنگيەكان يان قەدەكان لە پىرۇسەيەكدا كە پېي دەگوتىت وشەرۇنان (word formation). " وەك ئەوۋەي كە لەم پېناسەيە دا ھاتوۋە مۇرفيم ھەمېشە لەگەل وشە يەكسان نېيە. ئەمە تەنيا بۇ وشە سادەكان راستە. بۇ

۱ - وريا عومەر ئەمىن، چەند ئاسۇيەكى تىرى زمانەوانى (بەرگى يەكەم)، ۲۰۰۴ ھەولېر، ئاراس، ل ۲۲۲.

۲ - ئەورەجمانى حاجى مارق، رېزمانى كوردى (بەرگى يەكەم)، ۲۰۰۱، سلىمانى، ل ۴.

۳ - محمد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشىد قادر. چەند لايەنېكى مۇرفۇلۇجىي كوردى، ۲۰۰۶ سلىمانى، ل ۷.

۴ - ھ. د. ویدۆوسن. سەرەتايەك بۇ زمانەوانى، و: د. ھۆشەنگ فاروق، ۲۰۰۸ دەھۆك، ل ۷۱.

ويّنه وشهكانى (دار، سهر، مانگ...) وشهى سادهن و له يهك مۆرفيم پيک هاتوون و ئه گهر لهوه زياتر كهرت بکريّن له واتاي خويان دهردهچن. بهلام سهبارهت به وشهى دار يژراوو ليکدراو راست نييه چونكه ئهوان له دوو مۆرفيم يان زياتر پيکهاتوون:

(خشتهى ۱)

جۆرى وشه	وشه	مۆرفيمى ۱	مۆرفيمى ۲	مۆرفيمى ۳	مۆرفيمى ۴	مۆرفيمى ۵
دار يژراو	ههلهچوون	ههله	چوون	.	.	.
دار يژراو	باغچه	باغ	چه	.	.	.
ليکدراو	گولهباغ	گول	ه	باغ	.	.
ليکدراو	سيوهلا سو وره	سيو	ه	لا	سوور	ه

ههروهك له خشتهى ژماره (۱) دا دهبينين، دوو وشهى دار يژراوى (ههلهچوون، باغچه) ههركاميان له دوو مۆرفيم پيکهاتوون (چوون و باغ) كه (۲) مۆرفيمى بنجن و (ههله و چه) كه ۲ مۆرفيمى به ندين. ههروهها وشهى ليکدراوى (گولهباغ) له (۳) مۆرفيمو، وشهى ليکدراوى (سيوهلا سوور) له (۵) مۆرفيم پيکهاتوون.

كهوابوو مۆرفيم لهگهله وشه يهكسان نييه. جگه له مەش ئاماژه به ناو، جيئاو، ئاوهلئاو... هتد باسيكى سينتاكسييه نهك مۆرفولۆژى، ئەما نه ئهركى و شهن نهك پيکهتهى و شه. ههروهها د. كوردستان موكرىانى، بهم جۆره باسى مۆرفولۆژى دهكات: " مۆرفولۆژى له دارشتن و گۆراني وشه دهكولپتهوه. " به گويهرى ئهوهى باسى كراو بهپي ئه و پينا سانهى له بارهى مۆرفولۆژيهوه كران، ده توانين بليين مۆرفولۆژى باس لهم خالانهى خوارهوه دهكات:

- ۱ . پيکهته و بنياتنانى وشه يان رۆنان و دارشتنى وشه.
- ۲ . كهرتکردن و لهتکردنى وشه تا ئه و جيگهيهى واتاو ئهركى خوى لهدهست نه دات.
- ۳ . دهستنيشانکردنى بچووكترين دانهى واتادار يان ئهركدار له زماندا.
- ۴ . مۆرفولۆژى به پيچهوانهى فۆنهتيكهوه توخمي واتاي ديته نيوهوه.

۱ - د. كوردستان موكرىانى، سينتاكسى رستهى ساده له زمانى كوردى دا، دهزگاي رۆشنبيرى و بلاوكردهوى كوردى، ۱۹۸۶، ل ۵.

۵. ئەو گۆرانانەى كە لە كاتى يەكگرتنى مۆرفيمەكاندا بەسەر مۆرفيمەكاندا دىن، بە تايپەتى گۆرانە فۆنەتيكىيەكان، كە بە ياساى مۆرفوفۆنىمى ناسراون، كە دواتر باسيان دەكەين.

چوارەم . سينتاكس (syntax):

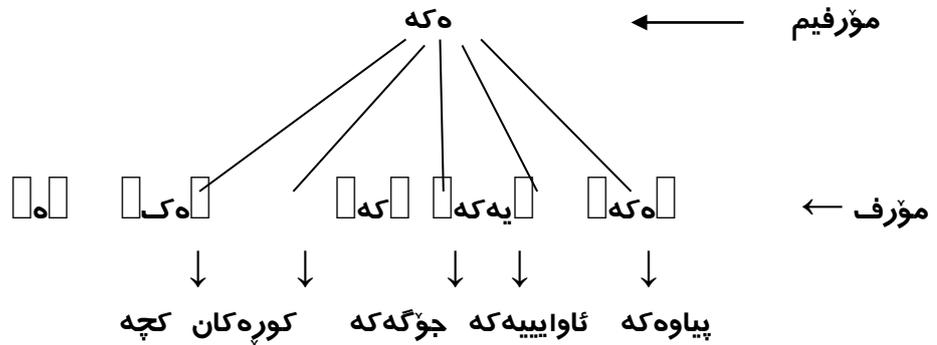
خالى ھاوبەشى سينتاكس لە گەل مۆرفولۆژيدا ئاستى واتا يە. ھەردوو كى ئەم دوو ئاستەى زمان لە كەرەسەكانى واتادارى زمان دەكۆلنەو، بەلام گەرەتيرىن جياوازىي لە گەل مۆرفولۆژى لەو دەيا يە كە سينتاكس لە گەرەتيرىن دانەى واتادارى زمان دەكۆلنەو كە رستەيەو مۆرفولۆژى لە بچووكتيرىن دانەى واتادار دەكۆلنەو كە مۆرفيم يان سادەتيرىن دانەى واتادارە. لە بەشى دوو مەدا بە وردى باسى سينتاكس دەكرىت. لەم بەشە دا مەبەست ئەو يە كە جيگەى سينتاكس لە زانستى زماندا ديارى بكرىت و دواتر باس لە سنوور چوارچىوەى سينتاكس بكرىت و ئەوجا باس لە خودى سينتاكس بكرىت. بەر لەوەى بىيەنە سەر باسى سنوورو چوارچىوەى سينتاكس، پيوستە باس لە ھىندىك ياساى زمان بكرىت كە لە نيوان ئاستەكانى زماندا ھەن. لەسەرەتاي ئەم بەشە دا باسى ئەو كرا كە زمان پيرەو. ئەم پيرەو بوخوى لە چەند پيرەويكى بچووكتير پىكھاتوو و توپىكە لە پيوەندى كە پىكەو پيرەويكيان پىك ھىناو. مەبەست ئەو يە كە ھەركام لە ئاستەكان پيرەويكى دا براوو نامۆ لە گەل ئاستەكانى دىكە نىن، بەلكوو بە شىوہەكى چروپر تىكچرژاوان و ھىندىك ياسا ھەن بەيەكەويان دەبەستىنەو. بۆ ويەنە ياساكانى فونولۆژى لە مۆرفولۆژيدا خو دەنوئين كە بە ياساى مۆرفوفۆنىمى ناسراون، يان ياساكانى سينتاكس لە مۆرفولۆژيدا بەدى دەكرين، كە بە ياساى مۆرفوسينتاكس ناسراون.

مۆرفوفۆنىم :

بەر لەوەى باسى مۆرفوفۆنىم بكرىت، پيوستە لە پيشدا بزاني ئەلومۆرفو ھوى دروستبوونى ئەلومۆرف چىيە، چونكە يەكىك لە ھوىەكانى دروستبوونى ئەلومۆرف فونولۆژىيە، كە ھەر ياساى مۆرفوفۆنىمە. ھىندىك مۆرفيم تەنيا يەك شىوہ يان يەك فۆرميان ھەيە و ناكەو نە ژىر كاريگەرىي ھوى فونولۆژى يان سينتاكسەو، كە فۆرمى جياواز يان ھەيىت. بەلام مۆرفيمى وا ھەن كە لە ژىر كاريگەرىي فونولۆژيدا دوو فۆرم يان زياتر وەردەگرن. كەواوو " زاراوہى ئەلومۆرف بۆ ئەو مۆرفە جياوازانە بەكاردىن كە پىكەو تاكە مۆرفيمىك دەنوئين". ئەو شىوہ جياوازانە لە نيوان مۆرفەكانى

۱ - محەمەد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشىد قادر، چەند لايەنيكى مۆرفولۆجىي كوردى، سليمانى ۲۰۰۶، ل ۱۷.

مۆرفيمېك دا جياوازی له واتا دا پيك ناهين^۱ بۇ نموننه (كه)ى مؤرفيمي ناسياوى له شوينى جياواز دا دهتوانيت چهند فؤرمى جياوازی ههيت: (هيلكاريى ۱)

وهك له هيلكاريى (۱) دا دهبنين، مؤرفيمي ناسراوى (كه) چوار فؤرمى ديكهى ههن، كه له روى و اتاوه يهك و اتايان ههيه و له روى ئهركهوه يهك ئهركيان ههيه، بهلام له شوينى جياواز ههل كهوتوون، ههر بۇ يه فؤرمى جياوازي شيان هه يه. كهوابوو "دهستني شانكردى قاآ به جياوازه كانى مؤرفيم يك (ئهلهمؤرفهكانى) كه له ئهنجامى كاتيكردنى بيئهى فؤنؤلؤجى جياوازه وه سهرههئدهن. ئه مه پيوه ندى مؤرفؤلؤجى به فؤنؤلؤجيهوه ئهخاته روو و ياساكانى به مؤرفؤنيمىكى ناو ئهبرين^۲

له ياساكانى مؤرفؤنيمدا، كارىگهريى ياساكانى فؤنؤلؤزى دهبنه هوى پهيداوونى فؤرمه جياوازه كانى مؤرفيم يك. "دابه شبوونى ئهلهمؤر فهكان زور جار دهكهويته ژير هو كارى فؤنؤلؤجيهوه. بۇ نموو نه ئهلمؤرفهكانى مؤرفيمي تاك بهپيى ژينگهى فؤنؤلؤجى دا بهش ده بن: (-يک) ده چيته پال ناويك كه به دهنگى بزوين كوتايى بيت (-يک) به ناويكهوه دهلكى كه بهدهنگى نه بزوين دوايى هاتبيت^۳. نموونه:

يهكهم. ئه و ناوانهى كوتايىيان به بزوين هاتووه:

ماسى	←	ماسى يهك
دهرگا	←	دهرگايهك
رى	←	رى يهك
ژيلهمو	←	ژيلهمو يهك
قاوه	←	قاوه يهك

دووم. ئه و ناوانهى كوتايىيان به نه بزوين هاتووه:

^۱ - سهرچاوهى پيشوو، ل ۱۷.

^۲ - وريا عومهر ئه مين، چهند ناسويهكى ترى زمانهوانى (بهركى يهكهم)، ۲۰۰۴ ههولير، ناراس، ل ۷۹.

^۳ - محمهد معرووف فهتاج، م. سهباح رهشيد قادر، چهند لايهنيكى مؤرفؤلؤجى كوردى، سليمانى، ل ۱۹.

دار	←	داريک
بەرد	←	بەرديک
ئاسن	←	ئاسنيک
چاو	←	چاويک

ئەو دوو فۆرمە جياوازەى مۆرفيمى تاک، لە ژيەر کارىگەريى ياساكانى فۆنۆلۆژيدا پەيدا بوون، كە بەم دياردەيه، ياساكانى مۆرفوفۆنيمى دەگوتريپت.

كاتيک مۆرفيمەكان دەكەو نە پالايەك، دەنگەكان كار لە يەكتەر دەكەن و مۆرفيمەكان شيوەيان دەگورپت. واتە كارىگەريى فۆنەتيكى دەبيتە ھۆى گوران لە مۆرفيمدا.

. جارى واھە يە دوو مۆرفيم دەكەو نە پالايەك و كۆتايى مۆرفيمى يە كەم و سەرەتاي مۆرفيمى دووھەم دەنگى بزوين، لەم كاتەدا نيمچە بزوينيک پەيدادەبيت، ھينديک لە ئەلۆمۆرفەكانى مۆرفيمى ناسراوى (ەكە) بەھۆى كارتىكردنى ياساى فۆنەتيكى لە مۆرفۆلۆژيدا يە:

چرا + ەكە ← چرا (ي) ەكە

ھينديک جار (ە) ي مۆرفيمى (ەكە) تيدا دەچيپت:

برا + ەكە + م ← برا (...) كەم

دەست + رپژ ← دەس (...) رپژ ← دەزرپژ

. جارى واھە يە دەنگيى مۆرفيمىك بەھۆى كارتىكەريى فۆنەتيكيەو دەگورپت، ئەوھش ئەوكاتە يە كە مۆرفيمىك كۆتايى بە دەنگى كپ ھاتبيت و بکەويتە پال مۆرفيمىك، كە بەدەنگى گر دەستپيدەكات.

پيش + مەرگ + ە ← پيشمەرگە (ش ← ژ)

دەست + نوپژ ← دەزنوپژ (س ← ز).

۱ . ۳ پيناسەى سينتاكس:

سينتاكس (رستەسازى) ەك يەكيك لە ئاستەكانى زمان، لە ئاستى و اتا دا پيناسەى جوراو جورى بۆ كراون. ليرەدا ھينديک لەو پيناسانە دەخەينە ڤوو:

. د. ئەورەھمانى حاجى مارف لە بارەى زاراھى سينتاكس و پيناسەكە يەو، دەليپت: " سينتاكس لەلم

النحو . syntax). زاراھى ئەم زانستەش، لە وشەى (syntaxes) يۇنانيەو كەوتوتەو كە واتاي

(دان، رپكخستن...) دەگە يەنى. بەو پى يە سينتاكس ليكولينەو يە لە يەكترنى و شە لە ئا خاوتن و

رستەدا. " .

۱ - ئەورەھمانى حاجى مارف، رپزىمانى كوردى (بەرگى يەكەم)، ۲۰۰۱ سليمانى، ل ۴.

د. کوردستان موکریانیی ش باس له وشه‌ی سینتاکس ده کات، که له یونانییه‌وه هاتووه، ده‌آیت :
 " واتای ریکه‌وتن و ریخستن و دانان ده‌به‌خشیت، له جوړی ریکه‌وتن و یه‌کگرتنی وو شه له نیو رسته‌دا
 ده‌کولیته‌وه " ۱. هه‌روه‌ها ده‌آیت : " سینتاکس پیشه‌و ئه‌رکی ئه‌و وو شانه له نیو رسته‌دا روون ده‌کاته‌وه " ۲.
 د. ره‌فیق شوانی، له باره‌ی رسته‌سازییه‌وه ده‌آیت : " زاراه‌ی " رسته‌سازی " خو‌ی با به‌تیکی
 شیته‌لکاری ده‌گریته‌وه، که به واتای ریخستن و شه‌کانی زمان دیت له‌ناو رسته‌دا، واته به‌رام‌به‌ر به
 " ریخستن " ی رسته‌دیت " ۳.

. هه‌روه‌ها نهریمان عه‌بدوللا خو‌شناو، ئاوا پیناسه‌ی سینتاکس ده‌کات : " رسته‌سازی (سینتاکس) :
 ئه‌و زانسته‌یه که له رسته‌ده‌کولیته‌وه، واته باسی رسته له رووی پیکه‌اتنه‌وه (ساده، لیک‌دراو، تیکه‌ل)،
 هه‌روه‌ها رسته له رووی ناوه‌رپو‌که‌وه (هه‌والگه‌یا ندن، پرسیارکردن، سه‌ر سو‌رمان، فه‌رماندان) ده‌کات.
 جگه له‌مه‌ش ئامازه بو‌ که‌ره‌سه سه‌ره‌کییه‌کان و لوه‌کی‌یه‌کانی رسته‌ده‌کات (بکه‌ر و جو‌ره‌کانی، به‌رکارو
 جو‌ره‌کانی، نیهاد، گوزاره، ... هتد.) ۴

. شه‌هلا حه‌مید محه‌مه‌د، له نامه‌ی ماسته‌ره‌که‌یدا، به‌م جو‌ره‌پیناسه‌ی " نه‌حو " ده‌کات : " نه‌حو
 بریتیه له رسته‌سازی یان ناسینی رو‌لی به‌شه‌کانی ئاخوتن، چونکه ده‌ستنی‌شان‌کردنی به‌شه‌کانی ئاخوتن و
 رو‌لیان کاری سه‌ره‌کیی نه‌حوه. " ۵

(سه‌ید که‌مالی تاله‌قانی) ده‌آیت : " ته‌رکیب ٬ ئه‌وه‌یه که شوین و حاله‌تی وشه له رسته‌دا دیاری
 ده‌کات. " ۷

. هه‌روه‌ها (عه‌بدولره‌حیمی هومایون فه‌روخ) له باره‌ی سینتاکسه‌وه، ده‌آیت : " له زمانی فارسیدا
 نه‌حو ٨ زانستی ئه‌و یا سایانه‌یه که پیوه‌ندی و شه‌کان له رسته‌دا له گه‌ل یه‌کتر روون ده‌کاته‌وه و
 روونیده‌کاته‌وه که کامه‌یان له پیشدا دیت و کامه‌یان له دوواترو پیوه‌ندی و به‌ستراوه‌بیان به‌یه‌کتره‌وه
 چیه‌و ناو و زاراه‌ی هه‌رکامیان و ئه‌رکیان له رسته‌دا چیه‌، جا له شیوه‌و پیکه‌اتنه‌یان دا گوراندیک رووی
 داییت یان نا. " ۹

۱ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته‌ی ساده له زمانی کوردیدا، ۱۹۸۶، ده‌زگای رو‌شنیبری و بلاو‌کردنه‌وه‌ی کوردی، ل ۵.
 ۲ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته‌ی ساده له زمانی کوردیدا، ۱۹۸۶، ده‌زگای رو‌شنیبری و بلاو‌کردنه‌وه‌ی کوردی، ل ۵.
 ۳ - ره‌فیق شوانی، زمانه‌وانی، کومه‌له‌وتار، هه‌ولیر، ۲۰۰۹، ل ۱۶۳.
 ۴ - نهریمان عه‌بدوللا خو‌شناو، ریژمانی کوردی به‌شه‌کانی ئاخوتن، ۲۰۰۹، مناره، هه‌ولیر، ل ۸.
 ۵ - شه‌لا حمید محمد، بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی، پایان‌نامه‌ی ارائه‌شده به هیئت علمی دانشگاه
 صلاح‌الدین، اربیل، نوامبر ۲۰۰۹ ص ۹.
 ۶ - مه‌به‌ست (خو‌ی) عه‌ره‌بی یان سینتاکسه.
 ۷ - سید کمال طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰، ص ۱۰.
 ۸ - " له زمانه‌ ئوروپاییه‌کاندا پیی ده‌لین سنتاکس یان سینتاکس " .
 ۹ - عبدالرحیم همایونفرخ، دستور جامع زبان فارسی، انتشارات علمی، ۱۳۶۴، ل ۷۳۸.

۵. د. ويدووسن، له باره ی سینتاکسهوه، ده پیت : " سینتاکس لهو ریگایانه ده کولپتهوه، که وشه کانی بو دروستکردنی رسته پی لیکده درپت. " ۱۱

۱. سینتاکس " له چوښه تی به یه که وه به ستنی وشه ده کولپتهوه له سنووری رڼانیکي له خوئی گه وره تر - فریز، پارسته، شارسته " ۱۲

لهو پینا سانهی سهره ورا بو مان دهرده که وپت، که سینتاکس هم خه سلهت و تایبه تمه ندییا نهی خواره وه ده گریته وه.

۱. پیکهاته، دارشتن و بنیاتی رسته،

۲. پیوه ندی وشه کان به یه کتره وه له نیو رسته دا،

۳. ریکه وتن و ریکخستن و دانانی وشه له نیو رسته دا،

۴. رول و ئرکی وشه کان له نیو رسته دا،

۵. رسته له رووی نیوه روک و که ره سه سهره کی و لوه کییه کانییه وه،

۶. جیگه و حالهت و باری وشه له رسته دا.

۱. ۴ سنوور و مهودای سینتاکس:

سنوور و مهودای سینتاکس له دوو لایه نه وه جیگه ی باس و لیکولپنه وه یه: یه که م، شوپن و جیگه ی هم ئاسته وه ک پیره ویک له نیو پیره وه کانی دیکه ی زمان (فونه تیک، فونولوژی و مورفولوژی) دا، که تا ئیره با سمان کردوو. دووهم، پیکهاته و دارشتنی نیو خوئی پیره و که وه به شه پیکهاته نه ره کانی. هم دوو بواره ههر دوو کیان ده کرپت له به شه وه بو گشت، واته به شیوه ی قوچه کی، یان به پیچه وانوه له گشته وه بو بهش به شیوه ی درهختی، سه پریان بکرپت.

یه که م، نه گهره به شیوه ی قوچه کی سه پری ئاسته کانی زمان بکه ین، ده پیت له ساده ترین که ره سه کانی زمان، واته ده نگه کانه وه ده ستپیکه ین تا ده گاته گه وره ترین و ئالوژترین دانه ی زمان، که رسته یه. ۳ واته به هوئی نه وه ده نگه نه ی له زما ندا ههن، فونیه مه کانی زمان ده ستنی شان ده کهن. به هوئی نه و نرخی نه ی فونیه مه کان له زمانیکي تایبه تدا هه یا نه، به لیکدانیان که ره سه ی گه وره تر، واته مورفیم پیکدیت. به

۱ - ه. د. ويدووسن. سهره تایه ک بو زمانه وانی، و: د. هوشه نگ فاروق، ۲۰۰۸ ده هۆک ل ۷۴.

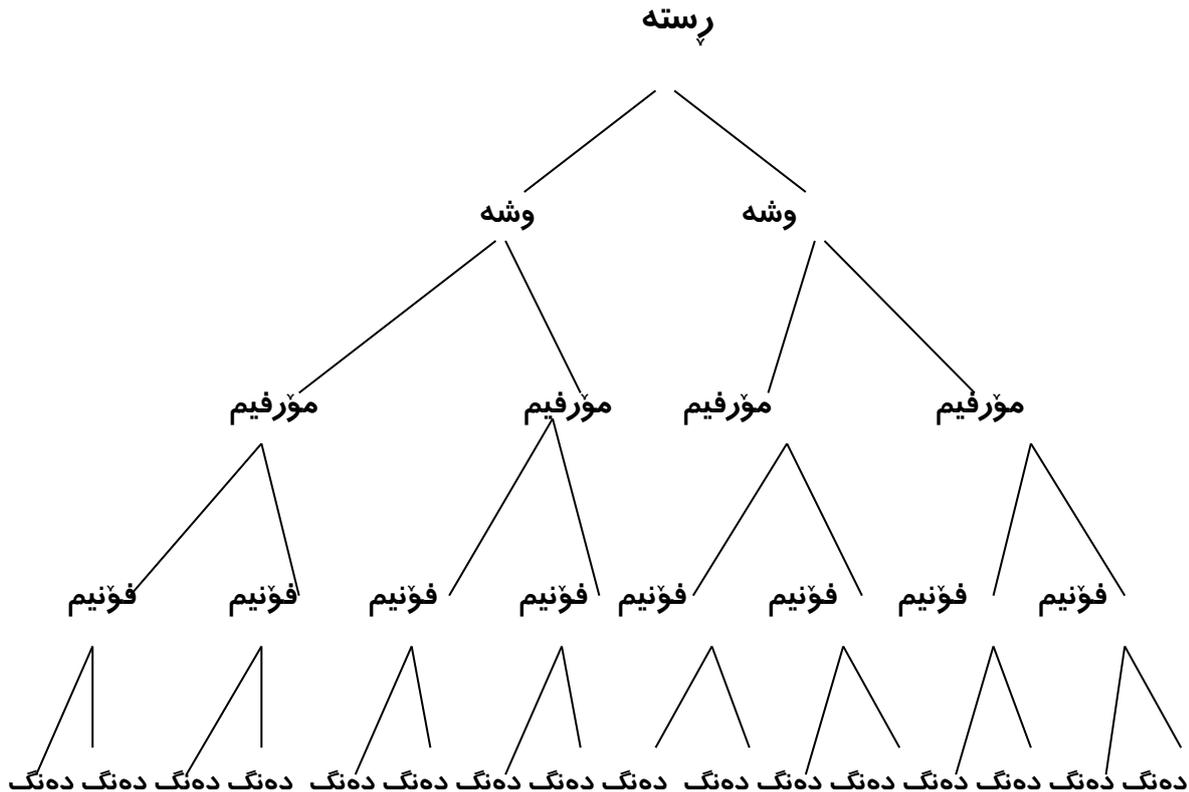
۲ - فهتاح مامه عه لی، هاوده نگ له زمانی کوردیدا، نامه ی ماستره، کوليجی نادابی زانکوی سه لاهه ددین، هه ولیتر، ۱۹۸۹، ل

۸۱.

۳ - وریا عومره همین، چهنه ئاسوئیه کی توئی زکانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۱۹۸.

مۆرفيمىك يان زياتر وشه دروستدهييت. به وشه يهك (ئه گهر كهس و كات و پروداوى تيداييت، بو ويينه "هاتم" يان زياتر رسته دروست دهييت.

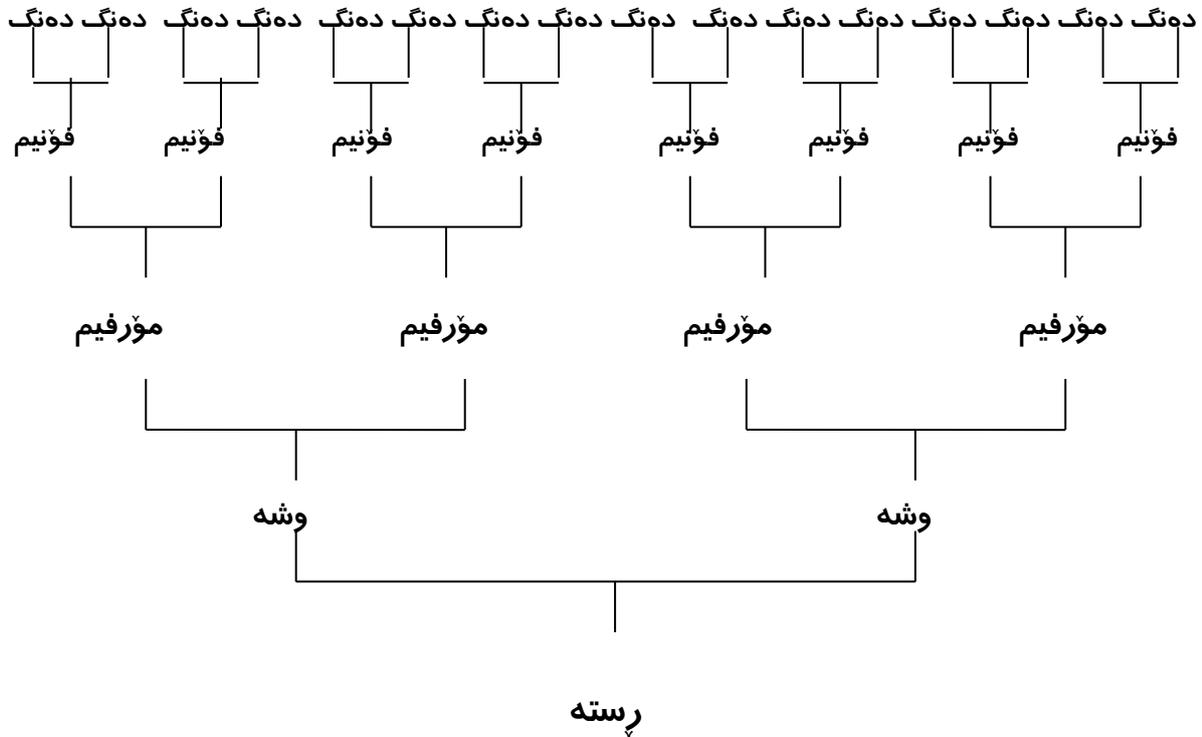
هيكلاري قوچه كيي ئاسته كانى زمان (۲) ↓

ههروهك له هيكلاري ژماره (۲) دا دياره، فونيمه كان له بنكه ي قوچه كه كه دا هه ل كهوتوون، كه ئاستى سهروهه يان دانهى گه وره تر له خويان پيكهيناوه. هه ر ئاسته ي ئاستى سهروهه ي خوي پيكدينييت تا گه وره ترين دانهى زمان، كه رسته يه.

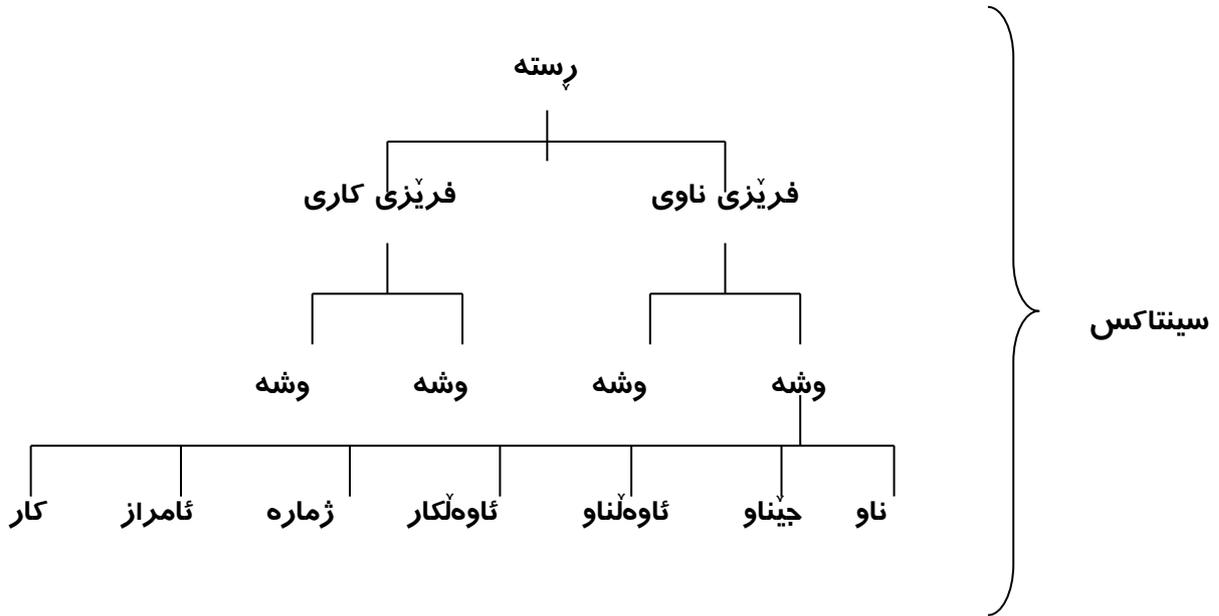
ههروهك له هيكلاري ژماره (۳) دا دياره، رسته بنه ماو سه رچاوه ي ئاسته كانى ديكه يه. هه موو ئاسته كانى ديكه ي زمان قه دو لق و قو پ و سه رچله كانى بنكه ي دره خته كهن. به پي ئه م هيكلاريه، رسته بنكه ي لقي فريزه كانه، فريزه كانى لقي ديكه يان لي ده يته وه، كه بريتين له: وشه كان. وشه كان له مۆرفيم يك يان زياتر پي كدين، كه وا بوو و شه كان لقو كه ي دي كه يان به ناوى مۆرفيم لي ده يته وه.

مۆرفيمه كانيش چلۆكه‌ي ديكه‌يان لي ده‌بيته‌وه، كه بریتین له ده‌نگه‌كاني زمان. لي ره شدا مه‌به‌ست ته‌نيا له ده‌نگه‌كاني زمانه نه‌ك هه‌موو ده‌نگيک له سروشتدا.

هیلکاریی دره‌ختیی ئاسته‌كاني زمان (۳) ↑

به پي ئه‌و پينا سانه‌ي له باره‌ي سينتاكسه‌وه کران، ديه‌مان كه سينتاكس بریتيه له يه‌گرتن و ریکخستنی وشه‌كان له رسته‌دا. كه‌وابوو كه‌ره‌سه‌ي سه‌ره‌کي رسته وشه‌يه. مه‌به‌ست لي ره دا رۆناني وشه‌يان مۆرفولۆژی نييه، به‌لکوو جيگه‌و رۆل و ئه‌ركی وشه‌يه. واته رۆلی سينتاكسيان مه‌به‌سته. وشه له رۆوی جۆره‌وه، ده‌توانیٔ ناو، جیناو، ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکار، کار، ژماره‌و ئامراز بیٔت. وشه له رۆوی ئه‌ر كه‌وه ده‌توانیٔ رۆلی بکه‌ر، به‌رکار، کارو به‌ستنه‌وه و گه‌يا ندنی به‌شه‌كاني رسته به‌يه‌کتره‌وه بگيرٔت. هه‌روه‌ها گوترا كه‌گه‌وره‌ترین و ئالۆترین دانه‌ي سينتاكس رسته‌يه. كه‌وابوو سنوورو مه‌ودای سينتاكس له فونيم و مۆرفيم و وشه‌وه بۆ رسته‌يان به‌پيچه‌وانه‌وه له رسته‌وه بۆ فونيم به‌پي پيچه‌ويکی دارشتن، كه‌فونيمه‌كان له قالبی مۆرفيم و مۆرفيمه‌كان له قالبی وشه‌كان و وشه‌كان له قالبی گه‌وره‌تر دا، كه‌فریزه يه‌كده‌گرن و به‌يه‌گرتنی فریزه‌كان رسته پيكدیٔت. به‌لام چوار چپوه و سنووری سينتاكس له نيو پيروه‌كاني زماندا له سنووری وشه‌وه تا رسته‌وه به‌پيچه‌وانه‌وه له سنووری رسته‌وه تا وشه‌ده‌گرته‌وه. وه‌ك له‌م هیلکاریيه‌ي خوراوه دا ده‌رده‌كه‌وئت:

↑ (٤ - هیلکاری ژ)

هیلکاری ژماره (٤) کرۆک یان توخمه پیکهینه ره کانی باسی سینتاکسه. ئینجا رۆلی ههر کام له وشه کان له رسته دا چیه و پیوه ندیان به یه که وه چیه و چون به دووای یه کتر دا ریز ده بن و رسته پیکدینن، بریتییه له باسیکی سینتاکسی، که له بهشی دووه می ئهم نامه یه دا هیئندیک له لایه نه کانی ئهم باسه له ههر دوو زمانی کوردی و فارسیدا شیده کرینه وه.

مۆرفۆ سینتاکس:

جاری واهه یه یاساکانی ریزمانی، واته سینتاکس ده بنه هۆی ئه وهی مؤرفیمیک فۆرمی جیا جیای هه بن، که ئه مه بریتییه له پیوه ندی سینتاکس به مؤرفۆلۆژییه وه. " پیوه ندی مؤرفۆ لۆژی به سینتاکسه وه، ئه و پیوه ندییه یه که یاساکانی مؤرفۆ سینتاکس به شداریی تیدا ده کهن ". " مؤرفۆ سینتاکس پروبه روو بوونه یی که، که له نیوان مؤرفۆ لۆجی و سینتاکسدا، له ئه نجامی ئه و

١ - ساجیده عه بدوللا فه رهادی، موحازه ره ی ماسته ری زمان، زانکۆی سه لاهه ددین، هه ولیر ٢٨ ٥ ٢٠٠٨.

رووبهروبوونهوههدهدا کۆمهلی کەتێگۆری دیتە کایە، کە هەردوو سیما هەلەدەگرن و گەلی بۆشایی و کەلین لە ئاستی ریزمانی زمانەکانەدا پڕ دەکەنەوه.^۱

هەموو مۆرفیمەکان یەک فۆرم و یەک شیوەیان نییە. مۆرفیمەکان کاتیگ لە قالبی یەکە یەکی سینتاکسیدا یەکدەگرن، شیوەیان دەگۆرێت، بەلام ئەرک و رۆلیان ناگۆرێت، واتە لە فۆرمدا جیاوازی دەبن، بەلام لە ئەرکدا نا، ئەمە یاسای مۆرفۆ سینتاکسییە. "مەبەست ئەو گۆرانانە یە کە بە پێی ئەو ئەرکە لە رێستەدا دەینوێنێت و بەسەر فۆرمی ئەو و شانەدا دیت و خستەرۆوی پەيوەندییەکانی نیوان وشە و فریزەکانی رێستەیه.^۲

مەبەست ئەو یە روون بێتەوه، کە چ یاسایەک لەپشت گۆرانی مۆرفیمەکانەوه یە، بۆ وێنە فۆرمی ئەو دوو مۆرفیمە (لە ئەو) دەکاتە ← لەو، ئەوجار دەیانکاتە ← (لی) یان (بە ئەو) ← (بەو) ← (پێ) وەک لەو نموونانە ی خوارەوهدا دەبینین:

أ. لە ئەو پیرسە (لە)

لیی پیرسە (لی)

ب. بە ئەو بلی (بە)

پیی بلی (پی)^۳

بە بۆچوونی د. محەممەد مەعرووف و سەباح رەشید قادر (لە) دەکەوێتە پێش بەرکاری ئاشکراو جیگیربوو بە ناو، واتە (ئەو او،) (لی) دەکەوێتە پێش بەرکاری ئاشکراو جیگیربوو بە جینا، واتە (ی) .

" مۆرفۆ سینتاکس هەموو ئەو فۆرمە مۆرفۆلۆژیانە دەگرێتەوه کە ئەرکی سینتاکتیکیان هە یەو چەمکەکانی نا سراوی، نەنا سراوی، ژ مارە . تاکو کو، رە گەرز، دۆخ، کەس و دەمکات... تد دەگرێتەوه و مۆرفیمە ریزمانییە وشەگۆرەکان (Inflectional morphemes) دەیان نوێن.^۴ بەم پێیە د یاردە ی مۆرفۆ سینتاکس زیاتر لە دەوری دوو فریزدا دەبینرێت، چونکە چەمکەکانی ناسراوی، نەناسراوی، کەس، رەگەرز، ژ مارە پێوە ندییان بە ناو لە فریزی ناویدا هە یە. چەمکەکانی دۆخ، دەمکات و تاکو کو پێوە ندییان بە کار و فریزی کاری ئاوهلناوییهوه هە یە.

۱ - سەباح رەشید قادر، هەندێ لایەنی ریزمانی دەسلالت و بەستنهوه (GB) لە زمانی کوردیدا، ۲۰۰۹ هەولێر، (لە Trask 1993: 176) ی وەرگرتوو.

۲ - ئەبویه کرعومەر قادر، بەراوردیکی مۆرفۆ سینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسی دا، نامە دوکتۆرا، پێشکەشی کۆلیژی زمانی زانکۆی سلیمانی کردو، ۲۰۰۳، ل ۲۰.

۳ - محەممەد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشید قادر، چەند لایەنیکی مۆرفۆلۆجیی کوردی، سلیمانی ۲۰۰۶، ل

۴ - سەرچاوهی پێشوو، ل ۲۸

مۆرفۇ سىنتاكسىسە كانى كوردى ئەم مۇفېمانەنى خوارەو دە گرىتەو: ^۱مۆرفېمە كانى ناسراوى (ە كە، ە او ئەلۇمۇر فە كانى، نە ناسراوى (ىك) او ئەلۇمۇر فە كانى، (ان اى كۆو ئەلۇمۇر فە كانى، (تر، ترين اى بەراورد، (ى، ە اى خستىنە پال، جېناوۋە كانى خاۋەنىيەتى، پېشناۋ (بەرناۋە كان) مۆرفېمە كانى بانگھېشتن، ئەما نە مۇر فۇ سىنتاكسىسە كانى ناۋن. ھەرۋەھا، مۆرفې مە كانى كاتى را بردوو (د، ت، ا، ى، و) لە بىكەردىاردا، مۆرفې مە كانى كاتى را نە بردوو، دەمكا تە كانى (ە، ەو، دە، ە)، مۆرفې مە كانى مەرجو خۇز گە (ب، با، بايە، وا يە) مۆرفېمى نا كىردن، نەھى كىردن، مۆرفېمى گۆرېنى ھېزى كار لە تېنە پەرەو ە بۇ تىيپەر (ا، ان او بىكەردىار بۇ نادىار (ب - ر) . ئەم مۆرفېمە نە بەھۇى كارىگەرىيى سىنتاكسىسەو پە ىدا دە بن، يان شىۋەيان دە گۆرپىت، يان چەندىن فۆرپىان لى پى كىدىت، كە ئەلۇمۇر فېان پىدە گوترىت.

" لە كوردى دا ھە ندى جار ھەل بژاردنى ئە لەمۆرف لەژىر كارىگەرى رېزماندا يە . بۇ نموو نە، نا كىردن لە كوردىدا يان بە ھۇى نا . يان نە، يان مە دەبىت:

نا . لە گەل كارى رانە بردوو دىت و نە . لە گەل كارە كانى ترو مە . لە گەل فەرماندا، واتە رېژەى كارە كە بىپار دەدات كام ئەلۇمۇر ف ھەلدە بژىرى ^۲:

(نا) لە گەل كارى رانە بردوو:

<u>چاۋگ</u>	<u>ئەرى</u>	<u>نەرى</u>
رۇيشتن	دەرپۆم	نارپۆم
خواردن	دەخۆم	ناخۆم
نووستن	دەنووم	نانووم

(نا) لە گەل كارە كانى دىكە:

<u>چاۋگ</u>	<u>ئەرى</u>	<u>نەرى</u>
چوون	چووم	نەچووم
ھاتن	ھاتم	نەھاتم
كىردن	كىردم	نەمكىرد

(مە) لە گەل فەرماندا:

<u>چاۋگ</u>	<u>ئەرى</u>	<u>نەرى</u>
-------------	-------------	-------------

^۱ - ئەبۇبەكر عومەر قادر، نامەى دوكتورا، لاپەرە كانى ۵۸، ۸۱ و ۸۲.

^۲ - ئەبۇبەكر عومەر قادر، نامەى دوكتورا، ل ۲۰.

خواردن	بخۆ	مهخۆ
نووستن	بنوو	مهنوو
کردن	بکه	مهکه

باس له تافی کاره کان، باسیکی سینتاکسییه. جاری واهه یه تافی کاره کان گۆرانی فۆنهتیکی به سه ر مۆرفیم به تایبهتی مۆرفیمی ره گداده هینیت:

چاۆگ	قهدی کار	مۆرفیمی رهگ
کوشتن	کوشت	کۆژ : ش ← ژ
خواستن	خواست	خواز : س ← ز
چیشتن	چیشت	چپژ : ش ← ژ

یان

"دابەشبوونی - ۱ و - ۲ له نواندنی تافهکاندا (رابردوو یان رانهبردوو) دیسان پابه نده به ریزمانهوه ۱- له کاری دیارو نادیار دا ده بینهری، بهلام ی ته نیا له رستهی بکه ر نادیار دا تافی رانهبردو نیشان ده دات:

- أ. زهویه کهم کپلا (رستهی بکه ر دیار)
- ب. پاره که دزرا (رستهی بکه ر نادیار)
- پاره که ده دزری (رستهی بکه ر نادیار)^۱

سینتاکس و ئاوازه (Intonation):

ئاوازه له گه ل ستریس (stress) و تۆن (ton) دا له که رسته ناکه رتیه کان. پپوه ندییان به رۆلی دهنگ له گۆرانی واتادا ههیه. بهرزبوونهوهی دهنگ له کاتی قسه کردندا له سه ر به شیکێ ئاخوتن ده پپته هۆی گۆرانی وا تا. دور یا عو مه ر ئه مین گۆرینی له رینه وه ی ژیه کان به هۆی په یدا بوونی ئاوازه ده زانییت.^۲

پیناسه ی جۆراوجۆر بۆ ئاوازه هه ن، بۆ نموونه: " ئاوازه ئه و بهرزو نزمبوونی دهنگی ئاخوتنهیه، که کار له واتای گوتراوه که ده کات.^۳

۱ - محمەد مه عرووف فه تاح، م. سه باح ره شهید قادر، چه ند لایه نیکێ مۆرفۆلۆجی کوردی، سلیمانی ۲۰۰۶، ل ۲۱ .

۲ - چه ند ئاسۆیه تری زمانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۲۸۹.

۳ - عه بدولوه اب خالید موسا، هیزو ئاوازه له دیالیکتیکی کوردی ژوررودا، نامه ی دوکتۆرا، زانکۆی سه لاهه دین - هه ولیر، ۲۰۰۷، ل ۲۰.

له بهر ئهوه لايړه دا باس له گوتراو ده کات، چونکه کهره سته ناکه رتپه کان، يهک لهوان ئاوازه، وه کوو دهنگه کانی زمان وينه يان بو دانه نراوه و نانووسرين، ته نيا ده بيسرين.
ته گهر بهرزي ده نگ له رسته يه کدا، له سهره تاوه بو کو تاي وه ک يهک بوو، ئهوه رسته که ته نيا گيرانه وه ي هه واليکه.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ته گهر بهرزي دهنگ له هره يهک به به شه کانی ئاخوتن، بکهر، بهرکار، ئاوه لکار، يان کار بيت، ئهوا مه به ست ئه و به شه يه که بهرزي دهنگه که ي که و توو ته سهر.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

لهم نمونه يه دا بهرزي دهنگ له سهر هيوايه و پرسيار له سهر ئه وه يه که: کي دويني چوه بازارو کتبيکي کړي؟

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ليړه دا پرسيار له کاتي چووني هيو بو بازاره.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ليړه دا باس له سهر شويني چووني هيوايه.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ليړه دا پرسيار له بهر کاري رسته که يه، که: هيو چي کړيوه؟

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

لهمه شياندا پرسيار له کاري رسته که يه، واته پرسيار له وه يه، که: هيو چي کردوه.

بهشی دووهم
پاری یه کهم
هه ندی لایه نی سینتاکسی
زمانی کوردی
- فریز
- رسته

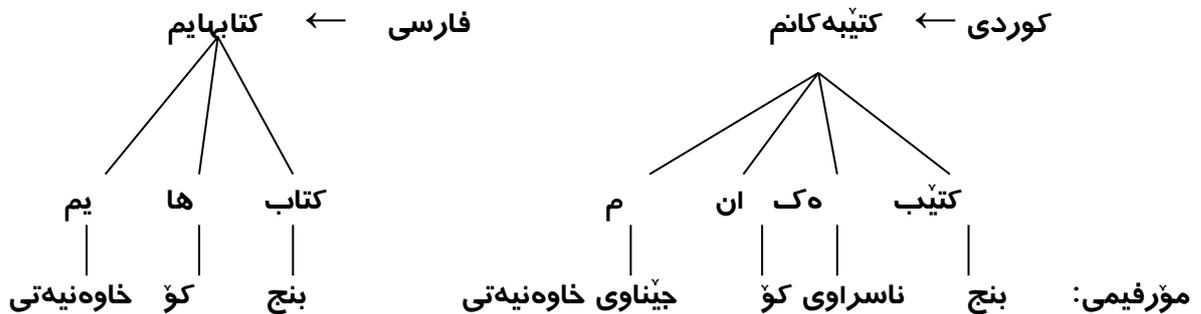
سەرەتا

بێگومان بەهۆی ئەوەی زمانی کوردی و فارسی لە یەک گروپی زمانین و خزمایەتییان هەیه، لە هەموو ئاستەکانی زمان و یەک لەوان لە ئاستی سینتاکسدا خالی هاوبەش و هەروەها جیاوازییەکان زۆرە. لە ڕووی پێکھاتەیی گشتییەوە خالی ویکچوویمان زۆرە، بەلام لە ڕووی وردەکارییەوە جیاوازییەکان زۆرن و هەر ئەمەش خەسلەتییکی جیاوازی داوەتە ئەو دوو زمانە و کردوونی بە دوو زمانی سەربەخۆ. هەردوو زمان وێرایی ئەوەی لە جۆری زمانە لکاوکان (Agglutinating Languages)ن، واتە لەو زمانانەن کە مۆرفیمەکان بۆ پێکھێنانی کەرەسە سەھێم گەورەتری زمان یە کدەگرن و دەتوانین دەستنیشانیان بکەین، بەلام هاوکات تاییبەتەندیی زمانی تیکئاخراوەکانیشیان هەیه. بڕوانە (ھیلکاری ۵).

" کوردی زمانییکی نوو ساوی agglutinative پۆلۆسینی سیتیکییە بە تاییبەتی لەو شە مۆرفۆسینتاکسییەکاندا کە تیاپاندا رستەییکی تەواو لە قالبی تاکە و شەھە کدا دادەر یژری. وەک لە (رامانە گرتبوویت - ئیمە تۆمان رانە گرتبوو) کە لەم نوو مۆرفیمانە پیکھاتوووە (را - م - ان - نە - گرت - ت - ب - وو - یت - ا) ^۱

نموونە بۆ جۆری زمانە لیکدراوەکان:

ھیلکاریی ژمارە (۵)

لە هەردوو زماندا وشەیی واش هەن، کە مۆرفیمەکانی تیکئاخراون و لە یەکتەیدا تۆانە تەو، کە بە ئاسانی ناتوانین لیکیان بکەینەو: کوردی: بگرتبایە، گرتیانم. فارسی: بگرتمش، گرتنم

لە ڕووی ریزبوونی کەرەسەکانی رستە (بکەر، بەرکار، کاراوە، هەردوو زمانە کە پێرەوی مۆدیالیک دەکەن، کە بریتییه لە: S O V، ئەگەر بێت و رستە کە کاری تییەری لە گەلدا بێت:

کوردی:	ئازاد	نانەکە	خوارد.	فارسی:	پرویز	شیشە را	شکست
	S	O	V		S	O	V

^۱ - وریا عومەر ئەمین، کوردی زمانییکی پۆلۆسینیستیکی، گ. نووسەری نوو. ژ - ۳۶، ئاداری ۲۰۰۷، ل ۷۹.

له ههردوو زمانه كه دا، جارى واهه يه به پيى ئهم ريزبوو نه نيهه و رهنگه بهر كار بيته سههتاي رسته و بكه بكهويته نيوهراست و كاريش له دوايين بهشى رستهكه دا بيت:

كوردى : كتيبه كه م كرى . فارسي : كتاب را خريد م

V S O

V S O

۱.۱.۲ كههستهكاني رسته

مه به ست له كههستهكاني رسته، پيكيپينه ره كاڤه تي. ههروهك له به شي يه كه مدا ني شاندر، ئاستهكاني زمان له رسته وه بگه وهك گه وهه ترين دا نه ي ريز ماني تا ده گانه فونيم وهك بچووكترين دا نه ي ريز ماني، بو يه كه ي بچووكتر شيده كرينه وه. رسته ش تا سنووري مورفولوزي دا به ش ده كرته سهر ئاست و گرووي بچووكتر، وهك ناو، جيئاو (را ناو)، ئاوه ئاوا، كار (فرمان يان كردار)، ئاوه لكار و ئامرازه كان. واته " دهنگه كان بو پيكيپيناني وشه يه كده گرن، وشه كان بو پيكيپيناني فريز يهك ده گرن و فريزه كانيش بو پيكيپيناني رسته يهك ده گرن."^۱

له ذ شته ي ژ ماره (۲) دا، به شه كان و ئاست و ئهركي كههستهكاني رسته له م نمونه يه ي خواره وه دا، شي كراونه ته وه :

(قوتاييه زيره كه كان وانه كانيان به باشي خويند.)، خشته ي ژ ماره (۲) ↓

وشه	قوتاييه	زيره كه كان	وانه كانيان	به باشي	خويند
فريز	قوتاييه زيره كه كان	وانه كانيان به باشي خويند			
رسته	قوتاييه زيره كه كان وانه كانيان به باشي خويند				
ئهرک	بكه	بهر كار	ئاوه لكار	كار	

ليكوپينه وه له مورفيم و وشه وه بهر ئاستي مورفولوزي ده كه ون و ليكوپينه وه له فريز و رسته وه بهر ئاستي سينتاكس ده كه ون، به لام له شيكردنه وه ي پيكا ته ي رسته و ئهرك و چونه تي ريز بووني كههستهكاني رسته دا پيوستيمان به مورفولوزي و ياساكان له نيو سينتاكسدا ده بيت. كه و ابو ئاستي سينتاكس بريتييه له دوو به شي سههه كي: فريز و رسته.

^۱ - ۵.د. ويدوسن. و: هوشهنگ فاروق، سههه تايهك بز زمانه واني ۲۰۰۸، دههوك، ل ۵۳.

له ږووی پیکهاتهوه ږسته له فریز گهوره تره. ږسته لانیکهم له دوو فریزی ناوی و کاری پیکدیټ. به پیچهوانهی پیناسه کونه کان، که بو ږسته کراون، ټهو چه مکانه پیوه ندییان به قهواره و دریژی و کورتیی که ږسته کانهوه نییه، چونکه جاری واهیه ږسته یه ک ږهنگه بریتی بیټ له وشه یه کی ناساده:

$$\text{هات} + \text{م} = \text{هاتم}$$

ف.ن ف.ک

ږهنگه فریزی کی فرهوان کراو له ږووی قهواره و کورتی و دریژی یهوه له ږسته یه کی کورتی وه ک ټهمی سهرهوه دریژ تر بیټ:

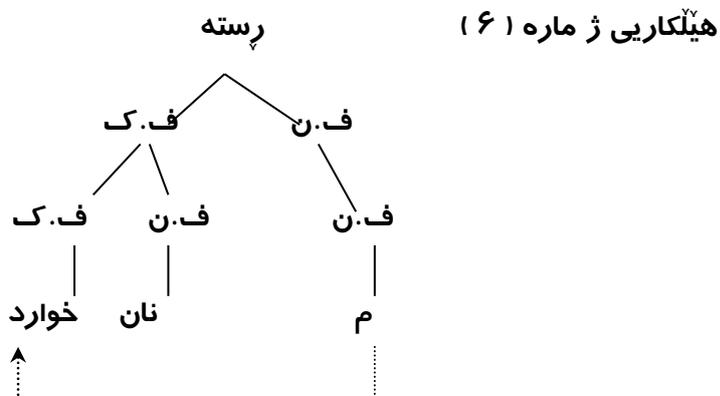
$$\text{لاوه سوارچاک و ټازایه که هات}$$

ف.ن ف.ک

که و ابو ږسته ده بیټ لانیکهم ناو و کاری تیډایټ، ټینجا به شه کانی دیکه، که هه ریه که یان فریزی یک پیکدین.

۲.۱.۱ فریز (Phrase)

فریز به شیکه له به شه سهره کییه کانی ږسته. پیوه ندیی به قهواره یه کی تایبه تییهوه نییه. ږهنگه له چه ندین وشه پیکبیټ و له وانه شه بریتی بیټ له تاکه جیناویک، که له ږسته یه کی کورت و ساده دا، که له ږووی پیکهاتهوه فریز بیټ و له ږووی ټه رکیشهوه ږولی بکه ری هه بیټ. بو نموو نه له ږسته ی " نانم خوارد" دا " م" فریزی ناوییه و بکه ری ږسته یه. " نان" بهرکاره و له گهل کاری " خوارد" پیکهوه فریزی کارین:

فریز^۱، پیناسەى جۆراو جۆرى بۆ كراوه. " گرى كۆمەلە وشەيەكى پېوھند یداره، كارى لەگەلدا نییه. " ^۲ ھەروەھا " دەستەواژە بریتىيە لە كۆمەلە واژەيىكى لە يە كدى دا نەبراو، كە مەعنا يەكى تەواو ئەبەخشی، نە فرمانیكيان لەتەكدا ئەبى، پیکهوه لە رسته دا ئەركى پارچەيەك لە پارچەكانى ئاخواتن ئەيىنى. " ^۳

دوو كەموكوپى سەرەكى لەم پیناسانەدا، بریتىن لە: ۱. فریز بە كۆمەلە وشەيەك دەزانن، كە يەك دەگرن. ۲. فریز بەوه دەزانن، كە كارى لەگەلدا نەيىت.

ھەردوو ئەم بۆچوونە، بە پى قوتابخانە زمانەوانىيە نوێيەكان لە بارەى فریزهوه راست نین، چونكە ھەروەك گوترا فریز دەكریت بى كۆتايى فراوان بكریتەوه، دەكریت كورتیش بكریتەوه بۆ يەك وشە. كەوابوو فریز ھەمیشە بریتى نيیە لە كۆمەلە وشەيەك.

رسته بە بى فریزی كارى رستهيەكى ناتەواوه. بۆيە كار بۆخۆى فریزیكى رستهيە، بۆيە ئەو بۆچوونە رەتدەكاتەوه، كە دەلایت گرى كارى لەگەلدا نییه. لەو نموونە يەى سەرەوهدا نیشان دراوه كە كارى رستهكە بریتى يە لە فریزی كارى رسته. بۆ يە پیناسەى ورد ترو گو نجاوتر بۆ فریز كراوه كە دەلایت: " و شەيەك يان زياتر بتوانن دەورى بە شىكى بنجى لە رستەدا (بكر... بەركار... ھتدا) بى پین فریزىك پىك دینن. " ^۴ لیژنەى دەستوورى زمانى كوردی (بەغدا . ۱۹۸۵) یش پیناسەى لەم چەشنەى بۆ فریز كردوو: " فریز لە وو شەيەك يان زياتر پىك دیت كە دەورى ریشەيى لە رسته دا دەيىنى. " ^۵ پیناسەى دیکەش بۆ فریز ھەن، كە ئەوه دەسەلمینن، فریز " لە وشەيەك يان زياتر " پىكدیت و بە شىك لە بە شەكانى رسته پىكدییت و رۆلپىك لە رسته دا دەگىریت. دە شزانین كە كار بە شىكە لە بە شە سەرەكییەكانى رسته. كەوابوو فریز دەتوانیت كارى تیدا بىت و كاریش دەتوانیت فریزىك لە فریزەكانى رسته بىت.

" فریز بریتى يە لەو يە كە زمانى يەى كە لە وشەيەك يان زياتر پىكدیت و بۆخۆى لە پىكها تەى يەكەيەكى گەورەتر، واتە بەند* دا بەكار دىت. " ^۶

^۱ - فریزناوى جۆراوجۆر (دەستەواژە، گرى، دەستە... یشى بۆ دانراوه.

^۲ - سەلام ناوخۆش و نەريمان خۆشناو، زمانەوانى، ھەولير، ۲۰۰۹، ل ۹۳. (بروانە توفيق وەھبى، دەستوورى زمانى كوردى، ل ۰۶۲).

^۳ - سەرچاوه پيشوو، ل ۹۴. (بروانە، نوورى عەلى ئەمىن، ريزمانى كوردى، ل ۰۲۹).

^۴ - وريا عومەر ئەمىن، چەند ئاسۆيەكى تری زمانەوانى، ۲۰۰۴، ل ۲۳۳.

^۵ - لیژنەى دەستوورى زمانى كوردى (۱۹۸۵). ھەندى لە بابەتە كيشەدارەكان لە زمانى كوردیدا. ل ۴۰.

^۶ - محمد رضا باطنى. توصيف ساختمان دستورى زبان فارسى، ۱۳۸۶، ل ۱۱۰.

* " بەند بەو يەكە زمانىيەى فارسى دەگوتريت كە لە فریزىك يان زياتر پىكدیت و بۆخۆى لە پىكها تەى يەكەيەكى گەورەتر واتە

" فریز بریتییه له وشه یان کۆمهڵیک وشه که بهسهریه کهوه وهک پیکهاته یهک له رسته دا خاوه نی روئیکی سینتاکسییه."^۱

" (phrase): بریتییه له ژماره یهک واژه، که پیکهوه پیکهاته یهک درو سته کهن و توخمیکیشیان روئی سهره کی سهره ی به ته ستووه یه. نمو نه فریزی ناوی، فریزی کاری، فریزی ئاوه ناوی و فریزی ئامرازه کانی خسته سهر."^۲

به ههله ستهنگاندنی ئه و پیناسانه ی بو فریز خستمانه روو، ده توانین بهو ئاکامه بگهین، که فریز ئه و تایبه ته ندیانه ی خواره وه ی هه یه:

۱. فریز له وشه یهک، یان کۆمه له وشه یهک پیکدیته.

۲. فریز ده توانیته روئی سهره کی و سهر به خو له رسته دا، بگیریت.

۳. کار و دیارخه ره کانی له رسته دا بریتین له فریزی کاری.

۴. له پله دا فریز ده که ویتته نیوان وشه و رسته وه، به لام ئه گهر وشه به ته نیا روئی به شیکه بنجی رسته بگیریت، بوخوی فریزیکه.

۱. ۳ پیوه ندی ئاسویی (paradigmatic) و ستوونی (syntagmatic) بو

ده سنیشان کردنی فریزه کان

یه کهم - پیوه ندی ستوونی:

پیوه ندی ستوونی و ئاسویی یان هاو نیشینی و جینشینی، له و باسه زمانه وانیشانه یه که زماناسی به ناو بانگ فیردینان دی سو سیر (de Saussure) دایدی ناوه. مه به ست له پیوه ندی ئاسویی بریتییه له پیوه ندی یه که کانی زمان له گه له یه کتر یدا، که وهک زنجیر یک به دوایه کتر داد ین. وا ته پیوه ندی توخمه کانی زمان به یه کتره وه به پیی کات له سهر هیلکی ئاسویی و چۆنیه تی ریز بوونی ئه م توخما نه.

رسته دا به کار دیت" (سهرچاوه ی پیشوو، ل ۷۴). ئه و "بند" هی محمد رضا باطنی باسی ده کات له زمانی کوردیدا له (لا رسته) وه نزیکه.

۱ - (Burton – Roberts, 1997: 14) پروانه: لېژنه ی ده ستووری زمانی کوردی، هه ندی له بابته ته کیشه داره کان له زمانی کوردیدا، ل ۴۰.

۲ - پروانه: شهلا حمید محمد، پایان نامه ی کارشناسی ارشد: بررسی تطبیقی آرایش سازه ها در زبانهای فارسی و کردی، دانشگاه صلاح الدین - اربیل، نوامبر ۲۰۰۹ ص ۱۴.

" یه که کان و به شه کانی زمان ده بیټ له پیوه نندی له گه ل یه کتر دا پیناسه بکریږ، نه ک به شیوه ی ته نیا و سهر به خو له یه کتری. " ١١ تم پیوانه یه له ده نگه وه بگره تا رسته به کار ده بریت. واته چوښه تیی ریز بوونی تو خمه کان له ده قی کی زما نه وه بگره تا رسته و شه و ده نگ. ١٢ مه بریتیه له پیوه نندی ئاسوی یان هاوشینی یان زنجیری.

دووه م . پیوه نندی ستوونی:

" له هر خالی کی زنجیره ی قسه دا، قسه کهر هیښدیک بهر بژیړی له بهرده ستدایه و که له نیویا ندا ته نیا یه کیکیان هه ل ده بژیړیت و ده یخاته سهر ته وهره ی زنجیری. " ١٣ واته له جیاتی هر کام له تو خمه کانی قسه وگوته، قسه کهر چه ندین توخمی دیکه ی له بهرده ستدان، که ده توانیت له جیگه ی دانه یه کیانی دابنیت و جیگه ی ئه وانی پی بگریته وه. ١٤ مه ش له هه موو ئاسته کانی زماندا دکریټ به کار بیټ:

دهنگ : (د) ار، (ش) ار، (ج) ار، (ب) ار، (ز) ار... هتد.

وشه : (من) هاتم، (تو) هاتی، (ئه و) هات، (ئیمه) هاتین، (ئیوه) هاتن... هتد

ههروه ک له و نمونانه وه ده رده که ویت، قسه کهر له جیاتی دهنگی (د) ده توانیت به چه ندین دهنگی دیکه جیگه ی بگریته وه، که بریتین له: ش، ب، ج، ... هتد. ههروه ها له جیاتی وشه ی (من) که بکهری رسته یه به چه ندینی دیکه ی ده توانیت وه ک بکهری رسته جیگه ی (من) پر بکاته وه، وه ک : تو، ئه و، ئیمه، ئه وان... هتد.

بو ده ستنیشانکردنی فریز پیوه نندی پارادیکه ماتیکي و سینتاگماتیکي پیوانه یه کی گونجاون. به شه کان یان پیکپینه رانی رسته به شیوه ی ئاسوی و له پیوه نندی یه کی سینتاگسیدا و به دوا ی یه کتر دا ریز ده بن. ١٥ مه بریتیه له پیوه نندی ئاسوی یان پارادیکه ماتیکي.

دوواتر هه ریه ک له به شه بنجیبه کانی رسته ده کریټ به شیکي بنجی هاو چه شن و هاوړولی خو ی له جیگه دابنریت ئه و به شه ی که جیگره وه ی هه یه فریزیکه. له م خشته یه ی خوراوه دا به نموو نه وه ١٦ تم پیوه نندی یانه نیشاندراون:

خشته ی ژماره (٣) ↓

	پیوه نندی ئاسوی ←			پیوه نندی ستوونی
	کار	به کار	ئاوه ئناو	بکهر
	دهه ه ژاند.	لیړه واری	سهخت	" سهرمایه کی
(دان چهرموو)	"	"	توند	بایه کی
	رووخاند	دیواری	"	بارانیکي
	ده خویند	دهرسی	زیره ک	قوتابیه کی

١ - R.H.Robins. تاریخ مختصر زبان شناسی، ترجمه علی محمد حق شناس. ١٣٨٤، ص ٤١٩ (گیاره وه له زمانی دی سوسیټر)

٢ - محمد رضا باطنی. (توصیف ساختمانی دستور زبان فارسی، ١٣٨٤، ص ٣٧.

وهك له خشتهی (۳)دا دهرده كهوېت، پېكها تهی ههر يهك لهو (۴)ر ستهیهی سهرهوه، له چوار فریز پېكها توهوه، كه بریتین له: فریزی ناوی، فریزی ئاوه.ئاوی، فریزی ئاوه.لكاری و فریزی کاری. ئهم فریزانه له پپوه ندیی ئاسویی له رستهكاندا، خاوهنی رول و ئهركیکی سینتاکسین. ههریه کهیان رولیکي بنجی له رسته دا دهگیرن و به جوړیک به دواپه کتردا ریزبوون، که واتای رسته که تهواو ده کهن. له پپوه ندیی ستوونیدا فریزه کان خاوهنی قالبو تایبه تمه ندیه کی زمانین، که ده توانین یه کهی دیکه ی زمان ههر بهو قالبو تایبه تمه ندیه زمانیه وه له جیگه یان دابنریت. ههر کام لهو قالبانه له رسته دا، که به شیکي بنه رتهیی رسته کهن، فریزیکن.

۱.۲.۳ جوړه کانی فریز

رسته له چند به شی سهره کی پېکدیت. یه کیک له به شه کان کوله کهی بنچینه یی رسته کهیه، که بریتیه له نیهاد یان بکهری رسته که. ئهم فریزه ناوه، یان یه که یه کی دیکه ی زمانه، که له جپی ناو دیت و رولی ناو دهگیریت. به شیکي دیکه ی رسته که ده بیت له گهل نیهاد یان بکهر دا ریکب کهوېت و بگونجیت، کاره. کار چ ساده چ ناساده یان فرهوانکراو بریتیه له فریزیکي دیکه ی رسته. ئهمه رسته یه کی ساده ی زمانی کوردیه، جا چ له دوو فریزی یه ک وشه یی واته اف.ن.ف.ک (پېکها تېت، وه ک) من هاتم (چ فریزه کانی به هوئی ئاوه.ئاو، دیارخهر، پېشگرو پاشگرو ئامرازه کانه وه دریز کرابنه وه. جگه له دوو فریزه رسته له چند به شی دیکه ش پېکدیت، که بو فرهوانکرد نه وه ی رسته و دانی زانیاری زیاتر به کار دین. ههر یه ک لهو به شه سهره کیبانه ش فریزیکن، که یان رولی ئاوه.ئاوی یان ئاوه.لكاری ده گیرن و به هوئی ئامرازه کانی خستنه سهر پیک دین.

۱.۲.۳.۱ فریزی ناوی (Noun phrase):

ههر فریزیک خاوهنی سهره یه که. سهره ی فریز کاکلی فریزه و ههر مورفیمیکي دیکه ی له گهل بیت له دهوری سهره ی فریز ده خولپنه وه و یارمه تی فراوانکردنی فریزه که ده دن. " ساده ترین فریزی ناوی له ناویک (یان راناویک) پیک دیت. " له فریز به پپی ریزمانی کوردی، به شیوه ی جوړاو جوړ فرهوان ده کریته وه. توانای فرهوانبوو نه وه ی فریز بی سنوره. ههر چند به کرده وه کهس که لک لهو توانایه وه رناگریت، به لام وه ک تیئوری ئهو توانایه به چندین ریگه ده بیت. یه کهم - پېشبه نده کان: پېشبه نده کان که ده کهونه پېش سهره ی فریزی ناوی، هیندیکیان بریتین له: جیناوی ئیشاره، ژماره، راده، ژماره ی ته رتیبی، دیارخهری "مقلوب"، پېشگری وشه دارپژ، ئامرازی پرسپار:

۱ - وریا عومهر ئه مین، چند ئاسویه کی تری زمانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۱۹۹.

• ئەم، ئەو (ھۆۋ) پياۋە. ھەركات ناۋى ئىشارە بىكەۋىتە پېش فرىزى ناۋى، ناۋەكە ئامرازى بەستنى
(ە) ۋەردەگرىت: ئەم + پياۋ + ە.

• (دوو، سى...) پياۋ.

• (ھەر، ھىچ، ھىندىك) پياۋ + يىك يان (ھەموو،) پياۋ + ەكان.

• (يەكەم - يەكەمىن، دوۋەم - دوۋەمىن...) پياۋ.

• (پى، را، بەر، ھاۋ)

پى + رەگى كار : پى خەف، پى خۆر

را + رەگى كار : رايەخ (رەگى خستن)

بەر + رەگى كار : بەركوت

ھاۋ + ناۋ : ھاۋ + ۋلات ← ھاۋۋلات

• (ھەل، را...) + كار ← چاۋگ : (ھەلگەندىن، راھاتن)

• (چەند، چ...) چەند كەس ؟

تېيىنى: ئەگەر سەرەى فرىز جىناۋ بىت، ھىچ كام لەۋ پېشبنەندانە ۋەرناگرىت.

پېشناۋەكان:

• بو + ناۋ : بو ھەۋلېر ← دەچم بو ھەۋلېر

• ە + ناۋ : دەچمە ھەۋلېر ← دەچمە ھەۋلېر

• لە + ناۋ : لە ھەۋلېر ← لە ھەۋلېر دەژىم

• بى + ناۋ : بى ئاگر ← بى ئاگر نەۋرۆز ناكەم

• ۋەك + ناۋ : ناۋ ← ۋەك بولبول دەخوئىت

• تا + ناۋ : تا نىشتمان ← تا نىشتمان رزگار نەبىت، ناسرەوم

ب. پاشبەندو ديار خەرەكان: برىتىن لەۋ مۆرفىما نە يان ئەۋ و شانەى كە بە دوۋاى سەرەى

فرىزە كە دا دىن. ھىندىك لە پاشبەندەكان، برىتىن لە: ئامرازى ناسراۋى و نەناسراۋى، ئامرازى كۆ،

جىناۋەكانى خاۋەنىيەتى، پاشگرە ۋ شەگۆرەكان، ئاۋەلناۋ.

• ناۋ + (ەكە) (ەك) ، (يەكە) ، (كە) ، (ك) ، (ە)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

پياۋەكە پياۋەكان كابرەكە پەرەسىلكەكە براكان كچە

۱ - ئەۋرەجمانى حاجى مارق، رېزىمانى كوردى (بەرگى يەكەم) ۋ شە سازى، ۲۰۰۱، ل ۱۳۳.

. ئامرازی نهنا سراوی (ئ، ڀک). ئەم دوو ئامرازه ئەلۆمۆرفی یه کترن یان بههۆی ډیاوازی شیوهزارهوه پهیدا بووه یان بههۆی ئاسان دهربرین و کورتکردنهوهوه.

ناو + ئ یان + (ڀک) : گول^۱، یان گولڀک . ئە گهر دیار خهر بههۆی ئامرازی لڀکدهری (وا) به دیارخراوهوه پڀوهند درابڀ، (ئ یان ڀک) یان دهکهونه دواوهی دیارخهری کۆتایی یان ههر ناوهی ئامرازی نهناسراوی پڀوه دهلکڀت:

ژن و پیاوڀکی ههولڀری هاتن.

ژنڀک و پیاوڀکی ههولڀری هاتن.

ئە گهر فرڀزی ناوی دیارخهری له گهل بوو و به ئامرازی خستنهسهری (ی) بهیه کگهیه نرابن، (ئ یان ڀک) به دووای سههری فرڀزه کهدا دڀن:

دیم کڀڀکی جوانی له باری لادڀیی (هڀمن)

. ئامرازی کۆ له زمانی کورد یدا پوڀڀکی داخراوه، ژماره یان له چهند دانه یهک تڀنا پهڀت. ههموو ناوڀکی تاک به هۆی ئامرازه کانی کۆوه دهبنه ناوی کۆ. دیاره له باری ئامرازی کۆوه رای ډیاواز ههن، به تاییهتی ئەو ئامرازا نهی که له زمانڀکی دیکه وه هاتوون، وه کوو: جات، هات، وات... هتد... هڀندڀک له ئامرازه کانی کۆ له زمانی کورد یدا، بریتین له: ان، گهل، ده، ڀنه (له بانگکردن دا). ئامرازی (ان) چالاکترین ئامرازه له کۆ کردنی ناوه کاندای. نمونه:

ئە گهر ناو کۆتایی به نه بزوڀن هاتیڀت، بهم شیوهیه دهڀت: ناو + (ان) ← کوڀر + ان = کوڀران، کچان...

ئە گهر ناو کۆتایی به بزوڀن هاتیڀت، نیمچه بزوڀنڀک بههۆی کاریگهری فۆنه تیکی ده که وڀته نڀوان (ان) ی کۆو ناوه کهوه: ما سی + (ی) + ان ← ما سیان (سی ما سیان ډ کڀه)، ههرمی + ان: ههرمیان، درۆ + ان: درۆیان، برا + ان: برایان... هتد.

ناو + (گهل) ← کوڀر + گهل ← کوڀر گهل (له لههجهی سنه یدا)، گاگهل، سه گهل

ناو + (ده) ^۲: ئەم ئامرازه ده که وڀته نڀوان ناوو ئاوه لئاو، له گهل ناو به ته نیا نایهت. بو وڀنه (دار) + ی خستنهسهر + ده + ئاوه لئاو: دار + ی + ده + بهرز ← داری ده بهرز، واته ژماره یهک داری بهرز (

^۱ - هڀندڀک جار ئەو (ئ) یه نیشانهی مییه، وهک خوشکڀ، پورڀ، فاتی... هتد.

^۲ - (ده) ی مۆرفیمی کۆ له ناوچهی موکریان زۆر باوه. له فهرهنگی هه مبانه بۆرینهی ماموستا هه ژاریشدا له ریزی پیتی (د) دا وهک نیشانهی کۆ ئاماژهی پڀکراوه.

ئەو غەمى دە تازەم زۆرن غەمى دە كۆنم چ نینە (فولكلور)

ئامرازی اینە (که بۆ بانگکردنە، هاوکات ئامرازی کۆ کردنەوہشە : کورینە، کچینە، خەلکینە... ھتد.

. پاشگرە و شە دار یژە کان لەو ئامرازا نەن، کہ لە فرەوانکردنی فریژە ناویبەکاندا رۆلێکی زۆر یان ھەبە. جگە لەمەش لە کوردیدا ژمارە یان زۆرە.^۱ ئەم پاشگرانە دە چنە سەر ناوی سادە و ناوی دار یژراو دروستدەکەن. وەک (گەر، دار، ساز، بەند، ستان، چە، وڵە، دان، وار، لە، ەتی، یەتی، یتى، کەر، باز، وان، انە... ھتدا). ھیندیك لەو پاشگرانە دە چنە سەر ئاوەلناوی سادە و ناوی دار یژراو دروستدەکەن. ھەر و ھا ھیندیکیان دە چنە سەر رەگی کار یان ئاوەلکاری سادە و ناوی دار یژراو دروستدەکەن.

. دە کریت لە فریژی ناویدا دوو یان سی یان چوار... ھتد ناوو ئاوەلناو ھەبن، کہ بە ئامرازەکانی بەستنی (وا) و (ای) پیکەوہ گری بدرین. ئەو ناوانەى بەھۆی ئامرازی لیکدەری (وا) لیکدەدرین لە فریژە کہ دا یەک نرخیان ھەبە و کاری رستە کہ وەک یەک بۆ ھەموویان دە گەریتەوہ:

ئازاد و ئاکۆ و شەمال و ھاتن.

"ئەو ناوانەى بە (ای) لیکدەدرین پێوەندیان لە گەل یە کتردا لە سەر بناغەى (ھەبى (Possessive) دایە"^۲ لەم جوړە فریژە دا کاری رستە تەنیا بۆ ناوی یە کەم دە گەریتەوہ:

. مامۆستای وانەى سینتاکسى زمانى کوردی ھات.

۲.۳.۱.۲ فریژی کاری (Verb phrase):

" ناوکی فریژی فرمانی لە زمانى کوردیدا لە رەگی فرمان و را ناویکی لکاو پیک دى."^۳ د یارە ئەمە بۆ کاری رابردوو و رانەبردوو تینە یەر و رانەردوو تپەر راستە، بەلام لە بارەى کاری رابردوو تپەر مەرج نیبە وایت. جیناوە لکاوەکانى خاوەنیتى ھەمیشە بە رەگی کارەوہ ناووسین. ئەم دەستە یە لە جیناوە لکاوەکان (م، ت، ی، مان، تان، یان) لە رستە یە کدا کہ بەرکاری تپدا بیت، زیاتر بە بەرکارەوہ دەلکین. لەم بارە دا سادەترین فریژی کاری، بریتیبە تەنیا لە رەگی رابردوو کار.

۱ - ئەو رەحمانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی (بەرگی یە کەم) (۲۰۰۱)، ل ۶۰.

۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیە تری زمانەوانی، ۲۰۰۴، ل ۲۰۰.

۳ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیە کی تری زمانەوانی، ۲۰۰۴، ل ۲۰۶.

من کتیبم کړی	←	م	نیمه کتیبمان کړی	مان
تو کتیبیت کړی	←	ت	نېوه کتیبتان کړی	تان
ئو کتیبی کړی	←	ی	ئوان کتیبیان کړی	یان

له م رستانه دا که رسته ی را بردووی تیپه پرن، فریزی کاری ته نیا له ره گی را بردوو یان قهدی کار پیکهاتووو و جیناوی لکاو به بهر کاره وه لکاو. ئم دهسته یه له جیناوه لکاو کان جیگه یه کی چه سپاویان نییه و نووسه کی ریزمانین، به پیچه وانهی جیناوه کانی دیکه، که هه میشه به ره گی کاره وه ده لکین.

ههروه ها ئم ده سته جی ناوه لکاو نه له را بردووی تیپه پرن دا (ده + جی ناوی لکاو + ره گی کار) ده که ویته نیوان مؤرفیمی به رده وامی (ده او ره گی کار : ده - م - گوت : ده م گوت.

رسته له رووی پیکه ته وه له یه که م دابه شکر دندا، دابه شده بیته سهر دوو فریزی ناوی و کاری. فریزی ناوی چ ساده و چ فره وانکراو، راستییه که ی هه ر به شی نیهادی رسته و فریزی کاریش هه ر به شی گوزاره ی رسته یه. " رسته له هه موو زمانانی جیها ندا ده کریته دوو بهش، فریزی ناوی، فریزی کاری " هه ر به و پی یهش بهر کار و ئاوه کاریش له پیو یستییه کانی کارن، ئه گه ر چی بوخو شیان فریز یک له فریزه کانی رسته ن، به شیکن له فریزی کار.

گوتمان که فریزی کاری له ساده ترین باردا، بریتییه له ره گی کار (به تایبه تی له کاری تیپه پری را بردوو دا) له گه ل جیناویکی لکاو: (خواردم)، به لام فریزی کاریش وه ک فریزی ناوی ده کریت له راده به ده ر دریژ بکریته وه (هه ر چند که س پیویستی به وه نییه). فریزی کاری به کوکرد نه وه ی که ره سه ی زمانیی جیوراو جوړ فره وان ده کریت. له خواره وه ئامازه به هیندیکیان ده که ین.

. فره وان بوونه وه ی فریزی کاری، به هو ی پیشگره وه:

پیشگره کان چند جوړن، یان و شه گوړن و پولی و شه ده گوړن یان و شه دارپژن و و شه ی نو ی دروسته که ن. ههروه ها پیشگر یان ساده یه یان لیکدراو. ئه و پیشگرانه به کاره وه ده لکین و له رووی مؤرفولوژییه وه کاریکی دارپژراو دروسته که ن و له رووی سینتاکسه وه فریزیکی فره وانکراو.^۲

^۱ - سه لام ناوخو شو و نهریمان خو شناو (۲۰۰۹). زمانه وان، بهرگه کانی یه که م، دووهم، سییه م)، ل ۹۸. (له دوکتر عه بدولا حوسین وهرگیراوه)

^۲ - پیویسته بگوتریت که ته نیا به شی سه لماندنی بابه ته که نمونه دینینه وه نه ک تو مارکردنی هه موو نمونه کان.

خشتهی ژماره (٤) ↓

پیشگری و شه‌دارپژری ساده: (هه‌ل، دا، را، رۆ...)	ره‌گی را بردووی کارا که ند، هی‌نا، هات، چوو...)	فر یزی کاری (هه‌لکه ند، داهینا، راهینا، رۆچوو...)
پیشگری و شه‌دارپژری نا ساده: (پیدا، پیوه، تیدا، پیرا...)	(دا، کرد، برد، گه‌یشت...)	(پیدا، پیوه‌کرد، تیدا، برد، پیرا‌گه‌یشت...)
پیشگری وشه‌گۆر: (ده، نه، ب، ...)	چوو، چوو، چوو	ده‌چوو، نه‌چوو، بچوو...

. نیشانه‌کانی کات (ده) او جیناوه لکاوه‌کانی خاوه‌نییه‌تی (م، ت، ی، مان، تان، یان) که ده‌که‌نه

نیوان پیشگرو ره‌گی کاره‌وه:

پیشگر + جیناو + ره‌گی رابردوو:

دا + م + هی‌نا : دامهینا

" " ت " " : داتهینا

" " ی " " : دایهینا... دامان هی‌نا، داتان هی‌نا، دایان هی‌نا.

. فره‌وانبوونی فریزی کاری، به‌هوی پاشگره‌کانه‌وه. ئەم پاشگرانه به‌شی هه‌ره زۆریان پاشگری وشه

گۆرن و ئه‌رکی ریزمانییان هه‌یه و زیاتر نیشانه‌ی کاتن. هه‌وه‌ها جیناوه لکاوه‌کان که به کاره‌وه ده‌لکین:

(هوه، اندن و جیناوه‌کان): (کار + هوه) : گه‌ر، انه‌وه. (ره‌گی داهاتوو + اندن) : گریاندن

دوو ده‌سته جیناو هه‌ن. ده‌سته‌ی یه‌که‌م (م، ت، ی، مان، تان، یان) که له‌گه‌ل کاری تی‌په‌ری

را بردوودا دیت. ده‌سته‌ی دووهم (م، ی، یت، × یت، ات، ین، ن، نا) که له‌گه‌ل کاری را بردووو

رانه‌بردووی تی‌په‌رو رانه‌بردووی تی‌په‌ردا دیت. ئەم ده‌سته‌یه " هه‌میشه به‌ره‌گی کاره‌وه ئەلکی "

. فره‌وانبوونه‌وه‌ی فریزی کاری به‌هوی به‌شه‌کانی ئاخوتن، وه‌ک: ناو، ئاوه‌لناوو ئاوه‌لکار، که کاری

لی‌کدراو دروست ده‌که‌ن و کاری لی‌کدراویش شیوه‌یه‌ک له فره‌وانبوو نه‌وه‌ی فریزی کارییه. به چوار

رینگه‌کاری لی‌کدراودا دروسته‌بی‌ت،^٢ به‌م شیوه‌یه:

^١ - وریا عومهر ئەمین، چهند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ٢٠٠٤، ل ٣٣٤ .

^٢ - یوسف شریف سعید، کاری لی‌کدراو له کوردی و فارسی‌دا، نامه‌ی دوکتۆرا، (١٩٩٨) زانکۆی سه‌لاحه‌ددینی هه‌ولێر، ل ١٩٨.

۱. ناو + کار ← نان + خواردن = نانخواردن

۲. ئاوه‌لناو + کار ← خوش + کردن = خوشکردن

۳. ئاوه‌لکار + کار ← بهرز + کردن = بهرزکردن

۴. بهرناو + ناو + کار ← له + خشته + بردن = له‌خشته‌بردن، بهرنگادارپویشتن

بهرکار له رسته‌ی تپه‌ردا به شیکه له فریزی کاری، چونکه جوړی کاره که بهرکار له رسته‌دا ده‌سپینیت. ئە‌گەر کاری رسته کاریکی تپه‌ر بوو، ناکریت بهرکار له رسته‌دا نه‌ییت. بۆ نموونه کاری (خواردن) ده‌کریت له رسته‌یه‌کی بکه‌ر نادیاردا، بکه‌ر نه‌ییت، به‌لام به هیچ جوړ ناکریت بهرکار نه‌ییت:

نانه‌که خورا (بکه‌ر نادیار)، (گونجاوه) ، به‌لام ، *ئو خوارد (نه‌گونجاوه)

که‌وابوو پیوه‌ندییه‌کی پته‌وو توکمه له نیوان بهرکارو کار دا هه‌یه‌و بهرکار به شیکه‌دا نه‌ب‌راوی کاره، به‌لام کاریکی وه‌ک (که‌وتن) بهرکار وه‌رناگریت، مه‌گەر به‌هوی ئامرازی (اندن‌ه‌وه بکریت به تپه‌رو بهرکار وه‌رنگریت. هه‌ربو‌یه‌ش به شیکه‌ی زور له کاره لی‌کدراوه‌کان له خویاندا بهرکار هه‌یه، بۆ نموونه (نانخواردن) ئە‌گەر له باری چاوگی بیته‌ده‌ر گه‌ردان بکریت (نان) ده‌ییت بهرکارو (خواردن) ده‌ییته‌کار: (نانم خوارد، نانت خوارد، نانی خوارد، نانمان خوارد، نانتان خوارد، نانیان خوارد).

پیوه‌ندییه‌کی پته‌و له نیوان ناوو ئاوه‌لناو له لایه‌کو کارو ئاوه‌لکار دا له‌لایه‌کی دیکه‌وه هه‌یه. به‌و باره‌ش هه‌م ئاوه‌لناو هه‌م ئاوه‌لکار بۆخویان فریزن. ناکریت کاری تپه‌ر بهرکاری نه‌ییت. به‌لام ده‌کریت هه‌م ناوو هه‌م کار ئاوه‌لناوو ئاوه‌لکاریان نه‌ییت. بۆ وینه:

قوتابییه زیره‌که‌که کتیبه‌که‌ی خیرا خوینده‌وه

بکه‌ر ئاوه‌لناو بهرکار ئاوه‌لکار کار

له‌و نموونه‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌دا، ئە‌گەر ئاوه‌لکارو ئاوه‌لناو لاجچن، رسته‌که تی‌کناچیت. ئە‌گەر رسته‌که بکریت به‌رنا‌دی‌ار دیسان رسته‌که گونجاوه‌و رسته‌که ده‌ییته (S O V)، به‌لام ناکریت بهرکار لاجچیت. که‌وابوو فریزی کاری بریتییه له ره‌گی کار به ته‌نیا یان له‌گه‌ل پيشگر، پاشگر، ناو، ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکار، بهرناو.

۳.۳.۱.۲ فریزی ئاوه‌لناوی (Adjective phrase):

ئاوه‌لناو په سنی ناو ده کات و " له سرو شتیدا دیار خه‌ری خا سیه‌تی ناوه. " جار ی وا‌هه یه ئاوه‌لناو له رسته‌دا رۆل‌یک ده‌گیریت که ناو ده‌یگیریت، بو‌خۆی له‌جیی ناو داده‌نیشیت و ناویکی له‌گه‌ل نییه تا په سنی بکات. " ئاوه‌لنیو له رۆلی نیهاد دا زور کهم به‌کار دیت و ئه‌و جو‌ره‌ی، که ئه‌م ده‌وره ده‌گیریت، ئاوه‌لنیوی چۆنیه‌تییه و هیچ جو‌ره نیشانه‌یه‌کی دو‌خی پیوه نالکیت و هه‌میشه‌ش ده‌که‌و‌یته سه‌ره‌تای رسته‌وه.

تیر ئا‌گای له برسی نییه. (په‌ندی کوردی)^۱

فریزی ئاوه‌لناوی ده‌کریت به یار مه‌تی ئامرازی لیک‌ده‌ری (و او ئامرازی خستنه سه‌ری (ی) در یژ بکریت‌هوه. . به‌ژن باریک و شووش و شو‌ره‌لاوه ئه‌گه‌ر پیریکی خوین تاله و ورگ تیر (هیمن)

. داته‌پیوی بی په‌سیوی بی قه‌رار بیکه‌سی ده‌سته‌شکاو کۆله‌وار (هیمن)

له فریزی ئاوه‌لناویدا، که به دوا‌ی فریزی ناویدا دیت، ئه‌گه‌ر ناو به ئامرازی (ه که) ناسرابیت، ئاوه‌لناو ده‌که‌و‌یته نیوان ناو و نیشانه‌ی ناسراوی (ه که‌وه). چهند ئاوه‌لناو به دوا‌ی ناو دا بی، (ه که) ده‌که‌و‌یته پاش دوا‌یین ئاوه‌لناو کوره ئازا و زیره‌کو و جوان چاکه‌که هات.

فریزی ئاوه‌لناوی به‌هۆی پله‌ی به‌راوردی (تر او بالا) ترین) یشه‌وه، فره‌وان ده‌کریت.

" پله‌ی به‌راورد (تر) ده‌بیت بو به‌راورد کردنی پله‌ی ئاوه‌لناوییه که له نیوان دوو شت یان دوو ده‌سته بی^۲ .

زانا له ئازاد زیره‌کتره

ئه‌گه‌ر ئاوه‌لناو که‌وته پیش ناو، پله‌ی به‌راورد وه‌رناگریت، به‌لام پله‌ی بالا وه‌رده‌گریت.

* سووره‌تر گول. (نه‌گونجاوه) به‌لام، + سوورترین گول. (گونجاوه)

" پله‌ی بالا هه‌لکه‌وتنی شتی له ناو کۆمه‌لیکدا نیشاندهدا^۴

۱ - شه‌وره‌جانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (وشه‌سازی) به‌شی سییه‌م، ئاوه‌لناو ، ۲۰۰۱ ، ۵۸ .

۲ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته‌ی ساده له زمانی کوردی دا، ۱۹۸۶ ، ل ۹۸.

۳ - سه‌باح ره‌شید قادر، هه‌ندی لایه‌نی ریزمانی ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه (GB) له زمانی کوردیدا، ۲۰۰۹ ، ل ۶۶.

۴ - سه‌چاوه‌ی پیشوو و ل ۶۶.

به‌رزترین لووتکه‌ی کیو له جیهاندا ئیفرسته.

ئاوه‌لکاره کانی (فره، زۆر، یه‌کجار، یه‌کجار زۆر...) فر یزی ئاوه‌ل ناوی فره‌وانده‌که نه‌وه. ئەما نه‌ ده‌که‌ونه‌ پێش سهره‌ی فریزی ئاوه‌لناو، ریزه‌ی ئاوه‌لناو زیاتر ده‌کهن. (فره‌ ئازا، زۆر ئازا، یه‌کجار ئازا، یه‌کجار زۆر ئازا، که‌ بو‌ جه‌ختی زۆر به‌کار دیت). نیشانه‌ی نه‌ری (نا) ده‌توانیت بچیته‌ پێش ئاوه‌لناو و نه‌ری بکات. ئە‌گه‌ر ئاوه‌لکاری ریزه‌یی له‌ گه‌ل فریزی ئاوه‌لناو دابیت، نیشانه‌ی نه‌ری ده‌که‌وێته‌ دووای ئاوه‌لکاری ریزه‌یی: (زۆر + نا + خو‌ش : زۆر ناخو‌ش).

ئاوه‌لناوی دار یژراو که‌ به‌هۆی پێشگرو پا‌شگر له‌ گه‌ل سهره‌ی ئاوه‌لناو پیکدیت، هه‌روه‌ها ئاوه‌لناوی لیکدراو، که‌ له‌ دوو وشه‌ یان زیاتر پیکدیت^۱.

۲.۱.۳. ۴ فریزی ئاوه‌لکار (Adverb phrase)^۲:

هه‌روه‌ک پێشتر گوترا، هه‌رکام له‌ به‌شه‌کانی ئاخوتن ده‌توانن ببن به‌ فریزیک له‌ فریزه‌کانی رسته. ئاوه‌لکاریش چ ساده‌ چ نا ساده‌ و فره‌وانکراو، فریزیکه‌ له‌ فریزه‌کانی رسته، به‌لام ناسه‌ره‌کی، به‌ لابردن یان به‌ نه‌بوونی له‌ رسته‌ دا وا‌تای سهره‌کیی رسته‌ ناگوریت، چونکه‌ له‌ رسته‌ی کاری تیپه‌ردا بکه‌ر، به‌رکارو کار (S O V) له‌ به‌شه‌ سهره‌کییه‌کانی رستن، یان له‌ رسته‌ی کاری تینه‌په‌ردا (S V) بکه‌رو کار دوو به‌ شی سهره‌کیی رستن. هه‌ر به‌ شیکێ دیکه‌ی رسته‌ وه‌ک ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکارو ئامرازه‌ کانی خستنه‌ سه‌رو گه‌یه‌نه‌ر... هتد، به‌ شی ناسه‌ره‌کیی رستن و ته‌نیا بو‌ فره‌وانکرد نه‌وه‌ی رسته‌ و ده‌له‌مه‌ ند کردنی زیوه‌رۆکی رسته‌ به‌کار دین. ئاوه‌لکاریش وه‌ک به‌ شیکێ نا سهره‌کیی رسته، فریزیکه‌ که‌ بو‌ فره‌وانکرد نه‌وه‌ی فریزی کاری له‌ رسته‌ دا به‌کار دیت. " فریزی ئاوه‌لکاری رۆلی ئاوه‌لکار له‌ رسته‌ دا ده‌گیریت و وه‌ک ئاوه‌لکاری کار، ده‌بیته‌ هۆی فره‌وانکردنی فریزی کاری."^۳

له‌ رسته‌یه‌کی وه‌ک : (ئه‌و کچیکێ زۆر جوانه‌ ادا، (جوان) ئاوه‌لناوه‌ و (کچه‌) که‌ په‌سند ده‌ کات، به‌لام له‌ رسته‌یه‌کی وه‌ک : (ئه‌و کچه‌ زۆر جوان قسه‌ی کرد ادا، (جوان) کاری رسته‌که‌ په‌سند ده‌ کات و ئاوه‌لکاره‌. وه‌ک له‌ باسی فریزی ئاوه‌لناویدا باسمانکرد، که‌ ئاوه‌لناو وشه‌یه‌ک یان زیاتره‌، که‌ په‌سنی ناو ده‌کات، ده‌توانین بڵین که‌ ئاوه‌لکار ئه‌و رۆله‌ بو‌ کار ده‌گیریت.

^۱ - بو‌ نه‌وه‌ی نه‌چینه‌ نیو باسی مۆرفۆلۆژییه‌وه، ناچینه‌ نیو ورده‌کارییه‌کانی.

^۲ - ئاوه‌لکار له‌ زمانی کوردیدا چهند زا‌راوه‌ی بو‌ به‌کار هاتوه‌، وه‌ک : ئاوه‌لکردار (نه‌وره‌جمانی حاجی صارف)، ئاوه‌لگوزاره‌ (کوردستان موکریانی) و له‌ کۆندا زه‌رف (نوری عه‌لی ته‌مین)... هتد.

^۳ - شه‌لا حمید محمد، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، رسته‌ زبان فارسی در دانشگاه صلاح الدین، اربیل - کوردستان عراق ، ۲۰۰۹،

" ئاوه لک کردار خاسیه تی روودان (که کردار ده ری ده بری)، خاسیه تی خاسیه ت (که ئاوه لئاو ده گه یه نی)، خاسیه تی بارودوخ (که ئاوه لک کردار نیشانی ده دا دیاری ده کا . ئاوه لک کردار چۆنیه تی، یان روودان، یان راده ی چۆنیی شتییک، یان بارودوخ حیاوازی روودانی کاریک: شوین، کات، هو، مه به ست ... راده گه یه نی. "

" ئاوه لکار : وشه یه که، که : کات، شوین چۆنیه تی و ته رتیب ... ی کاریک ده رده بریت. "

لیژنه ی " زمان و زانسته کانی " ریزمانی ئاخوتنی کوردی (۹) چۆر ئاوه لکاری ده ستنیشانکردوون، که بریتین

له :

" ۱. ئاوه لکاری چۆنیه تی، ۲. ئاوه لکاری کات، ۳. ئاوه لکاری شوین. ۴. ئاوه لکاری په سنی، ۶. ئاوه لکاری جهخت، ۵. ئاوه لکاری ته رتیبی، ۷. ئاوه لکاری دوپاته بوونه وه، ۸. ئاوه لکاری نه ری، ۹. ئاوه لکاری پرسیار. "

فریزی ئاوه لکاری، که په سنی فریزی کاری ده کات، لانیکه مه له سه ره یه ک پیک دیت، وه ک :

ئازاد خیرا رویشته.

فریزی ئاوه لکاری به هو ی مؤرفیمی دیکه وه وه ک پیشگر، پاشگر یان وشه وه فره وان ده کری. فریزی ئاوه لکاری ده کریت به هو ی ئەمانه وه بی سنوور دریز بکریته وه. شیوه ی فره وان بوونی فریزی ئاوه لکاری له چه ند خالدا باس ده که یین:

. ئاوه لکاری داریزراو:

ئه وه یه که " له وشه ییکی ساده و زیاد ی پیکهاتی " ۴. ئه و زیاد یه ده کریت پیشگریت، وه ک: به، له،

بی:

به + په له = به په له، بی + گومان = بیگومان، له + ژیر = له ژیر.

فریزی ئاوه لکاری ده کریت به هو ی پاشگر له گه ل وشه یه کی ساده فره وان کرایته وه:

۱ - ته وره جمانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی، بهرگی یه که م (وشه سازی) به شی چواره م، ۲۰۰۱، ل ۱۳۳.

۲ - سید کمال طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰، ص ۷۱.

۳ - لیژنه ی " زمان و زانسته کانی ". ریزمانی ئاخوتنی کوردی، کۆری زانیاری کورد - به غدا، ۱۹۷۶ ل ۲۹۶.

۴ - ته وره جمانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی (وشه سازی) بهرگی یه که م، ئاوه لکار، ۲۰۰۱، ل ۱۵۲.

رۆژ + ان = رۆژان، سال + ئ = سالى، گەل + يك = گەليک، ژير + انه = ژيرانه، سەر + ە کی = سەرەکی، پلینگ + ئاسا = پلینگئاسا.

. ئاوەلکاری لیکدراو:

فریزی ئاوەلکاری، دەکریت بە ھۆی و شەھەکی دیکە یان زیاتر فرەوان بکریت. بەھۆی دووپاتکردنەوی و شەھەکی سادە، بەھۆی ئامرازەکانی لیکدەر و خستەسەر و ناوگرو... ھتد پیکبیت.

دووپاتکردنەو: دەستە دەستە، کەم کەم، جارجار، خۆش خۆش، زوو زوو... ھتد.

بەھۆی (و) : جاروبار، توندو تۆل، قایمو قۆل... ھتد.

بەھۆی ناوگر (او) ، (ە) (ل) : پراوپر، مألەو مال، شانبەشان ، پاک لە پاک... ھتد.

وشە + وشە : یەک + جار : یەکجار، ئەم + سال : ئەمسال... ھتد.

لە خستەى خوارەویدا، جۆرەکانی فریزی ئاوەلکاری لە رووی واتاو رۆنانەو بە نمونەو خراوەتە روو:

خستەى ژمارە (۵) ←

فریزی ئاوەلکاری	سەرە	فرەوانکراو بە ھۆی زیادە	فرەوانکراو بە ھۆی وشەو ئامرازەکانەو
۱. چۆنیەتی	خیرا	بەپەلە	بە لەسەرخۆیی
۲. کاتی	ئێستا	ساتیک	پار نا پێرار
۳. شوینی	ژیر	لە پێشەو	لە ھەموو جیکە بەک
۴. پەسنی	جوان	بە جوانی	گەلیک جوان
۵. تەرتیبی	—	—	جار جار، دەم بە دەم
۶. چەخت	ھەر	بیگومان	بئ سئ و دوو
۷. دووپاتە	دیسان	جاری	جارناجاریک
۸. نەری	قەت	—	بە ھیچ جۆریک
۹. پرسبار	چۆن	بە چی	بە چ شیوہ بەک

۱.۴.۱.۲ رسته (Sentence):

پیناسه

پیناسه‌ی جوراوجور بۆ رسته کراوه. بهلام به خستنه پرووی پیناسه‌ی جوراوجور، که له روانگه و ریبازی زمانه‌وانی جوراوجوره کراون، ئاسوی تیکه‌یشتنمان بۆ رسته فره‌وانتر ده‌بیت. بۆیه لیره دا چهند پیناسه‌یه‌ک ده‌خه‌ینه پروو.

" جومله به‌یان کردنی حوکمیکه."

" بهو کومه‌له واژه‌یه‌ی که به‌کاری ئه‌هینین و مه‌عنا‌یه‌کی ته‌واو ئه‌به‌خشنی و فرمانیکی له‌ته‌کدا ئه‌بێ، پیی ئه‌لری (رسته)."

" رسته ئه‌واخافتنه‌یه که کاری تیدایه‌و واتای ته‌واو ده‌به‌خشنی."

زۆر پیناسه‌ی دیکه‌ش بۆ رسته کراون، به‌تایبه‌تی له‌را‌بردوودا، که به‌شی هه‌ره زۆریان به‌پیا‌وه‌ی واتا سه‌یری رسته‌یان کردووه و زۆر به‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه هاو‌ران، رسته کومه‌له و شه‌یه‌که، که واتا‌یه‌ک ده‌به‌خشن. هه‌رچی قوتابخانه زمانه‌وانییه نو‌ییه‌کانه ئالو‌گۆریان به‌سه‌ر ئه‌م پیناسانه دا هینا، به‌تایبه‌تی قوتابخانه‌ی رۆنانکاری. ئه‌م قوتابخانه‌یه روانگه‌یه‌کی شیکارانه‌ی بۆ زمان هه‌یه، زمان دا‌به‌ش ده‌کاته سه‌ر چهند ئاست و ئاسته‌کانیش بۆ سه‌ر چهند ئاستی لوه‌کی ترو به‌م جوره بنیات و پیکه‌ته‌ی زمان له‌بچوو‌کتیرین دا نه‌ی پیکه‌ینه‌ریه‌وه بۆ گه‌وره‌ترین دا نه‌ی ده‌ستنی شانده‌کهن. هه‌ر له‌م روانگه‌یه شه‌وه زمانه‌وانانی ئه‌م‌رۆی کورد پیا‌وه‌ی دیکه‌یان بۆ رسته و ئاسته‌کانی دیکه‌ی زمان هه‌یه. دوریا عومه‌ر ئه‌مین، به‌م جوره پیناسه‌ی رسته ده‌کات: " رسته گه‌وره‌ترین دا نه‌ی (ریزمانی‌ای زمانه‌ی)". دوریا عومه‌ر مه‌عرووف فه‌تاح، له‌باره‌ی رسته‌وه، ده‌لێت: " چاکترین پیناسه‌ی رسته ئه‌و جوره‌یه که رسته له‌گه‌ڵ دانه‌ریزمانییه‌کانی تردا (به‌تایبه‌تی له‌رسته) گری ده‌دا و شوینی له‌زماندا به‌پی ئه‌مان نه‌ک له‌بۆ شاییدا لیک ده‌دا ته‌وه، ئه‌م چه‌شنه پیناسانه ئاسایی رسته به‌به‌رزترین دا نه‌ی زمانی داده‌نین."

هه‌روه‌ها ده‌لێت: " رسته له‌پله‌دا له‌هه‌موو دانه‌زمانییه‌کان به‌رزتره."

۱ - توفیق وه‌هبی، پروانه: گۆفاری کۆری زانیاری عیراق "ده‌سته‌ی کورد". ۱۹۸۶، به‌رگی چوارده‌یه‌م. ل، ۱۶۱

۲ - نووری عه‌لی ئه‌مین، پروانه: سه‌رچاوه‌ی پیشوو. ل ۱۶۲

۳ - محمد ئه‌مین هه‌ورامانی، پروانه: سه‌رچاوه‌ی پیشوو. ل ۱۶۲

۴ - وریا عومه‌ر ئه‌مین، چهند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ۲۰۰۴، هه‌ولێر، ل ۱۹۸

۵ - محمد معروف فتاح، زمانه‌وانی، زانکۆی سه‌لاحه‌دین کۆلیجی ئاداب، ۱۹۹۰، ل ۹۹.

۶ - سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۰۰

۲. ۱. ۲. رسته له رووی پیکهاتهوه:

رسته له رووی پیکهاتهوه دوو بهشه: رستهی ساده و رستهی ناساده.

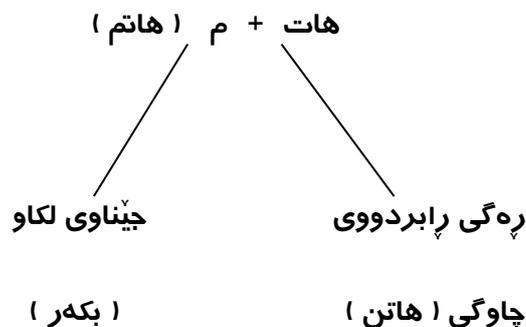
یه کهم - رستهی ساده: د. کوردستان موکریانی له سهر ئه و باوه ره یه، که رستهی ساده دوو جوړه: فره و نه فره. رستهی سادهی نه فره ئه و رسته یه یه که ته نیا له به شه سهره کییه کانی رسته پیک هات بیت (نیهاد و گوزراه)، وه کوو: هه ولیر شاره.

رستهی فرهش ئه وه یه که جگه له به شه سهره کییه کان، له به شه ناسهره کییه کانی وه ک ئاوه لکار و ئاوه لئاویش پیکهات بیت^۱. وه کوو:

دیمه نه جوانه کانی کوردستان سهرنجی مروّف بولای خویان راده کیشن.

ساده ترین رسته له دوو فریز پیکدیت: ۱. فریزی ناوی Noun phrase، ۲. فریزی کاری Verb. phrase^۲

سهره ی فریزی ناوی، ده کریت ناویک یان جیناویک بیت. ههروه ها سهره ی فریزی کاری، ده کریت ره گی کار له گهل جیناوی لکاو بیت. که و ابوو ده توانین به و ئاکامه بگه ین، که ساده ترین رسته له زمانی کوردیدا به جیناویک و ره گیکی کار پیکیت:

رستهی ساده، له دوو ریگاوه فره وان ده کریت:

۱. فره وان کردنی فریزه سهره کییه کانی رسته، وه ک فریزی ناوی، که رولی بکه ری ده بینیت و فریزی کاری. برپاوه (۱.۳.۱.۲ و ۲.۳.۱.۲)

^۱ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رستهی ساده له زمانی کوردیدا، ۱۹۸۶، ۶۹.

^۲ - وریا عومهر شه مین، چهند ئاسۆیه کی تری زمانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۱۹۹.

۲. له ږنگای زیادکردنی فریزه ناسره کییه کانی وهک فریزی ئاوه لئاوی و ئاوه لکار یه وه، که یه که میان بوخوی فره وانکراوی فریزی ناوییه و دووه میان فره وانکراوی فریزی کارییه.

ب. رسته ی ناساده:

رسته ی ناساده، بهوی ئه وهی ته نیا یهک جوړ رسته نییه، پیناسه کردنی دژواره، بهلام ده کریت بلین رسته ی ناساده له کاریک زیاتری تیدایه، جا ئه و کاره چ رولی سهره کی له رسته دا بگپریت، چ بو بهشیک سهره کی له رسته دا بگپرته وه.

رسته ی ناساده، ده کریته دوو بهش:

۱. لیکدراو (Compound Sentence)

۲. تیکه لآو (Complex Sentence)

دیاره بو رسته ی تیکه لآو ئاویته و ئالوژیش به کار هاتوه. بهوی ئه وهی له م جوړه رسته یه دا چهن دین جوړ رسته ی شوینکه ونوو تیکه ل به رسته یه کی سهره کی ده کرین، زاراهوی "تیکه لآو" گونجاوتره. ځکه له مهش له رووی به راوردوه "لیکدراو" له واتای "مرکب" که له فارسی و عره پیدا به کار دیت، نزیکتره.

۱. رسته ی لیکدراو:

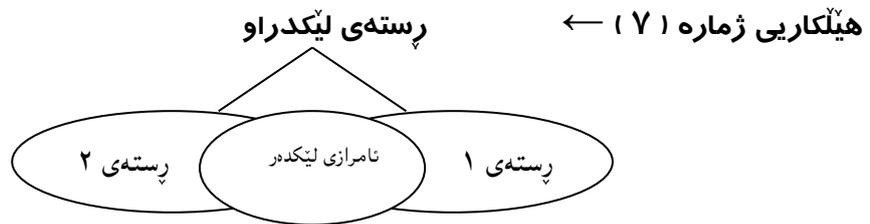
"رسته یه که له دوو یان پتر له رسته پیکه هاتوه، که به یار مه تی ئامرازی تای بهت به یه که وه به سترانه ته وه و لکاون و گه یشتوونه ته یه کتر." د. کوردستان موکر یانیش بو چوونیکي له م چه شنه ی هه یه و ئه وهی لی زیاد ده کات و ده لیت: "ئو رستانه ی به شداری رسته ی لیکدراو ده که ن له هه مان بارو راده ی سینتاکسی دان و خاوه نی هه مان پله ی سهره بوین."^۱

به پیی ئه و پیناسانه رسته ی لیکدراو له یه کترنی دوو یان چهن د رسته ی سهره بو پیکدیت، که بهوی ئامرازه وه به یه کتره وه ده به سرینه وه. له رووی سینتاکسه وه نرخ و رول و تایبه تمه ندی یه کسانیان هه یه. ئامرازه کانی پیوه ندی رولی گرنگیان له لیکدانی رسته کاندا هه یه. بهشیک له و ئامرازانه، بریتین له: (و)

^۱ - ئبراهیم عه زیز ئبراهیم، رسته ی لیکدراوی شوینکه و تووخواز له گه ل رسته ی شوینکه و تووی دیارخه ری، ۱۹۸۰، ل ۱۹۰.

^۲ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته ی ساده له زمانی کوردی، ۱۹۸۶، ل ۷۱.

بهلام، چ ... چ، هم ... هم، نهک هر ... بهلکوو (بهلکه)، هر چند ... بهلام ... هتد.) نامرازی پیوهندی (و) له ههموو نامرازه کانی دیکه چالاکتره.

" نه فراهی مدهره سه دهیپشت ودهر کهوین و نه مجپوری مزگهوت ریگای دها یین بچینه ئاودهستی مزگهوت."^{۱۱}

. هاتوچوی مههابادم دهکردو دوست و ناشنای چاکم پهیدا کردبوون.

. بام هم دهولمهاند بووو هم به دل و دس بلاو.

. ماموستا ناکام نهک هر سامی له خویندن شکاندم، بهلکه تی گه یاندم خویندن خوش و شیرینه.

. نه فراهی مدهره سه دهیپشت ودهر کهوین و نه مجپوری مزگهوت ریگای دها یین بچینه ئاودهستی مزگهوت." (له کوئوه بو کوئ)

ئهم رستهیهی سهرهوه له دوو یان زیاتر رسته پیکهاتوووه بههوی نامرازی پیوهندییهوه پیکهوه بهسراونهتهوه. ئهگه نامرازی پیوهندی له نیوانیان لایچیت و له جیاتی ئه و خال (.) دابنریت، دهبنه دوو یان زیاتر رسته ساده، بی ئهوهی واتا یان روالی سینتاکسیان تیکبچیت. واته هیچ کامیان له پرووی سینتاکسهوه بهستراوه یان تهواوکهری رستهکهی دیکه نین. بهلام بهیهکهوه واتایهکی زیاتر دهبهخشن.

له زماندا هیچ دیارده یهک بی هو نییه. رهنگه پرسیار ئهوه بییت، که بوچی دوو یان چند رسته یهکدهگرن؟ رهنگه ئهم پرسیاره وهلامی جوراوجوری هه بییت، وهک:

. کاتیک دوو رسته یان زیاتر له به شیکی سهرهکیدا هاو بهش بن، لهو بارهدا پیش به دووپا ته بوونهوهی بهشه هاوبهشهکان دهگیریت، ههروهها له قالبی یهکه یهکی زمانیدا (رسته) واتایهکی زیاتر دهردهبریت و وزیهکی کهمتر بو گه یانندی مه بهستیکی زیاتر بهکار دیت.

^۱ - هیمن موکریانی، له کوئوه بو کوئ. به مه بهستی درئینه بوونهوهی باسه که، خوم له هیئانی نمونهی زور پاراستوووه.

۱. فهوزی زانایه کی گهوره (..)، ئەدیپکی کهم وینه (...)، کوردیکی پاکو بپاک بوو.
 ۲. ئازاد هم دهخوینی و (..) هم کار دهکا. (پیش به دووپاته بوونهوی " ئازاد گیراوه)

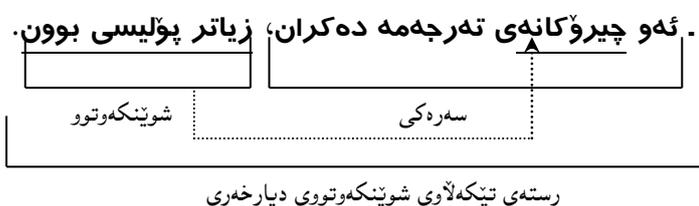
۲. رستهی تیکه لآو:

له رستهی تیکه لآودا، که وهک رستهیه کی ناساده له دوو رسته یان زیاتر پیکهاتوو، رستهکان له یهک ئاستی ریزمانیدا نین. بهشیک یان چند بهشی لآوه کی رسته به بهشی سه ره کییه وه به سترانه وه. رسته دابه شده یته سهر به شی شار سته (سه ره کی) و (پار سته) به شی به سترانه به رستهی سه ره کی. " رستهی تیکه لآو به تیکه لآو بوونی دوو رستهی له رووی سینتاکسه وه جیاواز دهگوتریت، که یه کیکیان سه ره کیه وه ئهوی دیان رستهی شوین که وتوو رسته سه ره کیه یه. " ۱

دیاره بوچوونی واهه یه، که رستهی تیکه لآو به وه ده زانییت که، له " چند رستهی ساده و لیکدراو پیک هاتوو. " ۲ له باره دا رستهی لیکدراو و تیکه لآو جیاواز نین، چونکه رستهی تیکه لآو ده بیته خاوه نی تاییه تمه ندیی رستهی ساده و لیکدراو. رستهی تیکه لآو جیاوازی له گه ل رستهی ساده له وه دایه که دوو کار یان زیاتری تیدا یه. جیاوازی بهشی له گه ل سهی لیکدراو له رووی سه ره کی بوون و یان لآوه کی بوونی رسته پیکهینه ره کانیه تی نهک دریزی و کورتیی قالبی رسته که.

له رستهی تیکه لآودا، رسته یهک رستهی سه ره کییه و رسته یان رسته کانی دیکه باس له یه کییک له به شه کانی رسته سه ره کییه که ده کهن و شوینکه وتوو به شیک له به شه کانی رسته سه ره کییه کهن. ئه و رستانه به هوی ئامرازه گه یه نه ره کانه وه ده چنه وه سه ر رستهی سه ره کی.

۳. ئه گه رستهی شوینکه وتوو بو بکه ر یان بو نیهادی رستهی سه ره کی بگه ر توه، ده بیته رستهی شوینکه وتوو خوازی دیارخه ری.

۱ - کوردستان موکریان، سینتاکسی رستهی ساده له زمانی کوردی دا، ۱۹۸۶، ل ۷۶.

۲ - ئه راهیم عه زیز ئه راهیم، رستهی لیکدراوی شوینکه وتوو خوازی له گه ل رستهی شوینکه وتوو دیارخه ری، ۱۹۸۰، ل ۱۹۱.

لهم ر ستهیهی سهره ودها، ر ستهی شوینکه و توو په سنی نی هادی ر ستهی سهره کی ده کاتو بو ئه و ده گه ریته وه. ئه گهر ر ستهی شوینکه و توو بو بهر کاری ر ستهی سهره کی بگه ریته وه ده بیته ر ستهی تیکه لای شوینکه و تووی بهر کاری:

. ئه گهر ر ستهی شوینکه و توو بو ئاوه لکاری ر ستهی سهره کی بگه ریته وه، ده بیته ر ستهی تیکه لای شوینکه و تووی ئاوه لکاری:

ئازاد دوینی ئیواری که باران ده باری هاته لامان .

. ئه گهر ر ستهی شوینکه و توو هوی روودا نی کاری ر ستهی سهره کی باسبکات، ر سته که ده بیته ر ستهی تیکه لای شوینکه و تووی هوی. چالاکترین ئامرازی ئه م جوړه ر ستانه (چون، چونکه ایه.) له بهر ئه وهی، سه باره ت به وهی (ئه و ئامرازانن که ر ستهی شوینکه و تووی هوی ده گه یه ننه وه کاری ر ستهی سهره کی: ئاکو نانی نه خوارد، چونکه برسی نه بوو.

. ئه گهر ر ستهی شوینکه و توو، مه رجی روودا نی کاری ر ستهی سهره کی ده ستی شانبکات، ر سته که ده بیته ر ستهی تیکه لای مه رجی و چالاکترین ئامرازی ئه م ر ستانه (ئه گه راه.

چوومه وه ژووری و گوتم ئه گهر کاره که گه ند بوو دایکم ده که مه تکاکار. (له کوئی وه بو کوئی)

. ئه گهر ر ستهی شوینکه و توو کاتی روودا نی کاری ر ستهی سهره کی نی شانبدات، ر سته که ده بیته ر ستهیه کی تیکه لای شوینکه و تووی کاتی. ئامرازه گه یه نره کانی ئه م جوړه ر ستانه به شیکیان بریتین له: (تا، تاکوو، هه تاکوو، له و کاته وه، له کاتیک دا، له وه تهی، له و ده مه وه، له و ده مه را... هتد.) جاری واهه یه (که) ئامرازی ئه م ر ستانه یه. (که) له گه یان دنی ر ستهی شوینکه و توو به ر ستهی سهره کی ئامرازیکی چالاکه.

رستهی شوینکه وتوو

رستهی سه ره کی

. ئە گەر ڕ ستهی شوینکه وتوو بۆ ئاوه لکاری ڕ ستهی سه ره کی بگه ڕ ته وه، ده بی ته ڕ ستهی تی که لای شوینکه وتوو ئاوه لکاری. دیاره ئەم جوړه ڕ ستانه ده چنه خا نهی ڕ ستهی تی که لای شوینکه وتوو هوی، کاتی، مه رچی و... به لام مه به ست ئەوه یه که ڕوون بی ته وه ئاوه لکاری ڕ ستهی سه ره کییش ڕ ستهی شوینکه وتوو دیته وه سه رو له م ڕیگه یه وه چۆنیه تی ڕیز بوونی که ره سته کانی ڕ ستهی تی که لای زیاتر ڕوون بیته وه.

۲. ۱. ۴. ۳ رسته له ڕووی کات (Tens) و کاریگه ری و هه ره ها دوخی جیناوه کانه وه^۱

پیناسه ی جوړاوجوړ بۆ کات کراوه و مه به ستیش له کات له م باسه دا کاتی ڕ سته یه نه ک کات به گشتی له ڕووی فیزیکیه وه. له هیندی ک پیناسه دا کار کراوه ته پپوانه ی کات له زما ندا، به لام به شه کانی دیکه ی ئاخاوتنیش له هیندی کینا ندا ده توانن ده رخه ری کات بن. "ده کری ت هه ره سته یه کی زما نی تایبه ت به کات تینس را بگه یه نی و ڕاگه یان دنی تینس ته نها له مۆرفیمی کات یان ته نها له ئاوه لکاره کاته کان یان ته نها له شیوه ی کاره کان کورت نا کری ته وه."^۲ چون لاینز، پیناسه یه کی گشتگیری بۆ کات له ڕیزما ندا کردوه، که تا راده یه کی زۆر که موکو ڕی یه کانی پینا سه کانی دیکه ی ڕ کردوه ته وه: "بریتی یه له ده ره نجامی ڕیکه ستنی ئەو هیما یانه ی له چوارچیوه ی ڕیزماندا ئاماژه به کات ده که ن."^۳

ئەو پیناسه یه له و باره یه وه ته واهه یان که موکو ڕی که متره، چونکه هه موو ئەو ئاماژا نه له زما ندا ده گری ته وه، که کات ده نوینن. بۆ وینه له زما نی کوردی یان لانی که م له زما نانی ده وره به رما ندا جینا و به ڕوآله ت کات نا نوینیت. به لام ئەگه ره به وردی سه رنج بده یه نه جوړی جینا وه لکا وه کان، ده سته ی نا سرا و به جینا وه لکا وه کانی ڕیکه وتن (م، ت، ی، مان، تان، یان) له رسته دا ده رخه ری کاتن، چونکه ئەم ده سته یه

^۱ . ئەو ناوونیشانه لاوه کییه بۆیه پیکه وه هاتون تاکوو پیش به دوپاته بوونه ی نمونه کان بگری ت و له یه ک نمونه دا ها و کات هه م کاته کان و هه م دوخی جینا وه لکا وه کان باس بکری ن و با به ته که دووو درێژ نه بیته وه.

^۲ - به هزاد مو حسی ن ره شو ف، تینس له نیوان زا ری نا وه راس تی زما نی کوردی و فارسیی ستان داردا، (نامه ی ماس ته ر)، زا نکۆ ی سه لاهه ددین - هه ولی تر، ۲۰۰۸، ل ۲۰.

^۳ - سه رچا وه ی پیشو و، ل ۱۸.

تهنیا له گهل کاری رابردووی تیپه پرا ده رده کهون. کهوابوو ئه گهر ئهم ده سته جیناوه لکاو له گهل کاری رسته دا بوون، نیشانهی ئهوهیه که رسته که رابردوو.

کات له زمانی کوردیدا دوو به شه: یه کهم. رابردوو، دووهم. رانه بردوو. بوچوونی واش هه یه که کات دابهش ده کاته سهر (۳) جور: رابردوو، ئیستا و داهاتوو، بهلام چونکه کاتی ئیستا به شیکه له کاتی رانه بردوو، دابهشکردنی یه کهم لوجیکی دیته بهرچاو.

ریشهی کاتی ئیستا بوخوی فورمولیکی سهر بهخوی نییه و به یارمهتی مؤرفیمی دیکه (ئهوا، ئهوه، خهریکه) له گهل کاتی رانه بردوو ئیخباری دروست ده ییت:

ئهوا (خهریکه) دهروم ئهوا (خهریکه) دهروین... هتد

یه کهم. کاتی رابردوو

" له زمانی کوردی دا له چوار ریشه دا ده رده کهویت، وهک: ۱. رابردووی نزیک. ساده، ۲. رابردووی تهواو، ۳. رابردووی به رده وام، ۴. رابردووی دوور."

کات	تیپه	تینه پهر
۱. رابردووی ساده:	← من نانم خوارد... هتد	من هاتم... هتد
۲. رابردووی تهواو:	← من نانم خواردوو... هتد	من هاتووم... هتد
۳. رابردووی به رده وام:	← " نانم ده خوارد... "	" ده هاتم... "
۴. رابردووی دوور:	← " نانم خواردبوو... "	" هاتبووم... "

خشتهی ژماره (۱۶) ↓

کاربکهری کات	تیپه	تینه پهر
رابردووی ساده	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + رهگی رابردوو	بکهر + رهگی رابردوو + جیناوی لکاو
رابردووی تهواو	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + رهگی رابردوو + مؤرفیمی (وه)	بکهر + رهگی رابردوو + مؤرفیمی (وو) + جیناوی لکاو
رابردووی به رده وام	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + مؤرفیمی به رده وامی (ده)	بکهر + مؤرفیمی به رده وامی (ده) + رهگی رابردوو + جیناوی لکاو
رابردووی دوور	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + رهگی رابردوو + کاری بوو	بکهر + رهگی رابردوو + کاری بوو + جیناوی لکاو
جیناوه لکاو کان	م، ت، ی، مان، تان، یان	م، ی، ن، ین، نن ن

۱ - یوسف شریف سعید، کاری لیکدراو له کوردی و فارسی دا، نامه ی دوکتورا (۱۹۹۸)، ل ۲۰۹.

ئەگەر رېستە نەرى بېت جگە لە رابردووی بەردەوام نیشانەى نەرى (نە) بە پېش رە گى را بردوووه دەلكييت، بەلام لە رابردووی بەردەوامدا (نە) بە پېش مۆرفىمى بەردەوامى (دە) وه دەلكييت.

دووهم . كاتى رانەبردوو:

" ئەو كارە يە كە هېشتا ئەنجام نەدراوه" رەنگە لە را بردوودا دە ستىپىكرديت و هېشتا كۆتايى نەهاتبيت، لەوانەشە هېشتا دەستىپىنەكرديت و لە داهاوودا هەم دەست پېدەكات و هەم كۆتايى ديت. " ئەم رېژەيە ئەنجامدانى كارەك لە ئىستا، يان داهاوو نیشان دەدات كە بۆ چەمكى شەك و گومان يان ئارەزوو و ئەگەرى بەكار دەهينر يت. " ۲. ئەم رېژەيە دوو شپۆهە هە يە: ۱. ئىخبارى (راگەيا نەن) و ۲. ئىلزامى (مەرجى):

<u>كات</u>	<u>تېپەر</u>	<u>تېنەپەر</u>
۱. رانەبردووی ئىخبارى: ← من وانەكەم دەخوینم... هتد	من دەرىم دەروم... هتد	
۲. رانەبردووی ئىلزامى: ← من دەبى وانەكەم بخوینم... هتد	من دەبى برۆم... هتد	

خشتەى ژمارە (۱۷) ↓

		كاربگەرى كات
تېنەپەر	تېپەر	رانەبردووی ئىخبارى
ب كەر + مۆرفى مە (دە) + رە گى دا هاوو + جى ناوه لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . يت، ين، ن)	ب كەر + بەر كار + مۆرفىمى (دە) + رە گى داهاوو و جىناوى لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . يت، ين، ن)	
ب كەر + مۆرفىمى ئىلزما مى (ب) + رە گى داهاوو + جىناوه لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . ات، ين، ن)	ب كەر + بەر كار + مۆرفىمى ئىلزما مى (ب) + رە گى دا هاوو + جى ناوه لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . يت، ين، ن)	رانەبردووی ئىلزامى
م، ي (يت، ئ) (ات) ۳، ين، ن	م، ي (يت، ئ) (يت، ين، ن)	جىناوه لكاوه كان

۱ - يوسف شريف سعيد، كاری ليكدر او له كوردی و فارسی دا، نامەى دوكتۆرا (۱۹۹۸)، ل ۲۱۴.

۲ - سەلوا فەرىق سالىح، كاری دارپۆز او له نىوان كوردی (دىيالكتى ژوو روو) و فارسیدا، نامەى ماستەر پىنكىشى كۆليزى زمانى زانكۆى سەلاحەددىن كراوه، ۲۰۰۷، ل ۱۲۱.

۳ - جىناوى لكاوى (ايان ات) بۆ كەسى سىبەمى تاك لەو كاتەدا ديت، كە ئەگەر رەگى داهاوووى كار بە بزوين كۆتايى هاتبيت، جىناوى لكاوى (ئ، يت) بۆ (ا، ات) دەگۆرپت.

پاری دووہم

ہندی لایہنی سینتاکسی زمانی فارسی

. فریز (گروہ)

. رستہ (جملہ)

سهرهتا

ئهوهی له پاری یه کهمی ئهم به شه دا گوترا، له زور بارهوه له گهل سینتاکسی زمانی فارسی یه کده گریتهوه. ئهم پارهش زیاتر باس له ریز بوونی کهره ستهکانی رسته له فریزدا وهک پیکهینهری رسته و خودی رسته دهکریت. لهم پارهدا جگه لهوهی که هیئندیک لایهنی سینتاکسی زمانی فارسی دهخرینه روو، باس له جیاوازییهکانیش له گهل سینتاکسی زمانی کوردیدا دهکریت.

ههروهها خو له پیناسهی زاراهه کان ده پاریزین، له بهر دوو هو: یه کهم، پیناسهکان به شی زور یان بو ههردوو زمان ده ستهدهن، لهو جیکایا نهدا پیناسهکان یه کترین نهگر تهوهو له گهل ئهو پیناسانهی بو سینتاکسی کوردی کران، نه گونجان، پیناسه فارسییه که دهخرینه روو. دووهم، بهمه بهستی خو پاراستن له دووپاته بوونهوهو دریز بوونهوهی بی هوئی بابه ته که.

۱.۲.۲ فریز:

له پاری یه که مده هیئندیک پیناسهی فریز مان ذسته روو، جو ره کانی فریز مان له رووی قهوارهو چوئیه تیی فره وان بوون و ریز بوونی که ره ستهکانییهوه فریز مان له زمانی کوردیدا باسکرد. لهم به شه دا باس له جو ره کانی فریز له زمانی فارسیدا ده کهین.

۱.۱.۲.۲ فریزی ناوی^۱:

"فریزی ناوی فارسی، له وشه یهک یان زیاتر پیکهاتوو له پیکهاتهی یه که یه کی گه وره تر واته به ند^۲ دا، که جیکه ی بنه بار^۳، دیارخهرو جاری واشه جیکه ی ئهدات ده گریت.^۴"

حسن خانه خودش نیست. (حه سه ن له مائی خو ی نییه.)

بنه
بنه بار

فریزی ناوی له سهره یهک یان سهره یهک له گهل ژماره یهک پیشه بند و پاشه بند پیک دیت.^۵

^۱ - لهم باسه دا سوو دم له نامه ی شهلا حمید محمد (بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی) وهرگرتوه.

^۲ - لارسته

^۳ - مسندالیه

^۴ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۳۷.

^۵ - سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۷.

یه کهم - پیشبهنده کان (وابسته‌های پیشین)

. جیناوی ئیشاره: تاک (این ، آن او کو:) اینها، آنها (

جیناوی ئیشاره، ئه‌گهر تاک بیٚت پیش سهره‌ی فریزی ناوی ده‌که‌ویٚت: این گل ، آن گل

ئه‌گهر کو بن، مؤرفیمی کو (ها) ده‌که‌ویٚت پاش ناو واته سهره‌ی فریزی ناوییه‌وه:

این گل (ها) ← این گلها، آن گلها

له کوردیشدا ههر بهم جوړه‌یه: ئه‌م گولانه، ئه‌و گولانه، چیاوازی له کوردی دا ئه‌وه یه که ئامرازی خستنه سهری (ه) به دووای ناوی سهره‌وه ده‌لکیت، ده‌کریت بلین ئاماره بوکراو ده‌که‌ویٚت نیوان (ئه‌م او (ه) اوه .

. ژماره: یک گل، دو پسر

. ژماره‌ی تهرتیبی: اولین کس، دومین نفر، هفتمین دوره

. ئامرازی پرس: کدام ماشین؟ چقدر آب؟، چگونه آدمی؟... الخ

. ئاوه‌لناوی نادیار: همه، هیچ، چند، بسیار، مقداری، کمی، اندکی، شمه‌ای، برخی، تعدادی، شماری،

نسبتی، ... الخ، ئه‌مانه ده‌که‌ونه پیش سهره‌ی فریزی ناوی و فره‌وانتری ده‌کهن.

. ئاوه‌لناو: پیر مرد، جوانمرد، خوش قیافه، بد زبان

ئه‌م نموونانه "ئاوه‌لناوی پیچه‌وانه" ن و ئاوه‌لناوه‌کان که‌وتوونه‌ته پیش ناو، ئه‌گینا له فارسیبیشدا وه‌ک

کوردی، به‌زوری ئاوه‌لناو ده‌که‌ویٚت پاش ناو.

. پله‌ی بالا: بهترین کتاب، زیباترین گل، خوبترین مرد،... الخ

ئاوه‌لناوی پله‌ی به‌راورد ناکه‌ویٚت پیش ناوی سهره‌ی فریزی ناوییه‌وه.

ئه‌گهری ئه‌وه هه‌یه، چهن‌دین پیشبهنده لیکرا بکه‌ونه پیش سهره‌ی فریزی ناوییه‌وه:

کدام یک از این چند دانش آموز توی کلاس مانده بود؟

سهره

پیشبهنده‌کان

دووم . پاشبه‌نده‌کان (وابسته‌های پسین یان پیرو^۱)

. ناو + ئاوہلناو: کتاب خوب، گل زیبا، درخت بلند... الخ

له زمانی فارسیدا هه‌رکات ناوو ئاوہلناو (صفت و موصوف) کو بکرینه‌وه، مؤرفیمی کو (ان ، ها) به ناو (موصوف)ه‌وه ده‌لکیت: گل (ها ای زیبا) مردمان خوب، داستانه‌های بلند... به‌لام له زمانی کوریدا ناوو ئاوہلناو هه‌رکات کو بکرینه‌وه، مؤرفیمی کو ده‌که‌ویته پاش ئاوہلناو. ته‌نانه‌ت ئه‌ گهر چه‌ندین ئاوہلناو به‌دو‌وای یه‌کدا یین، مؤرفیمی کو ده‌که‌ویته پاش دو‌ایین ئاوہلناوو ئامرازی خستنه‌ سهری (ه) ده‌که‌ویته نیوان وشه‌کانه‌وه .:

فارسی: ناو+مؤرفیمی کو+ئاوہلناو دانش+ آموز + ان+ ژیرا (/) + زرنگ: دانش آموزان زرنگ.

کوردی: ناو+ (ه) + ئاوہل ناو+مؤرفیمی نا سراوی + مؤرفیمی کو ← دار+ه+ به‌رز + (ه ک) + ان: داره به‌رزه‌کان، داره به‌رزو سه‌وزو سه‌رنجراکیشه‌کان، (برونه: به‌شی دووم، پاری یه‌که‌م، ۱ . ۳ . ۱ . ۲)

. دیارخه‌رو دیارخراو (مضاف و مضاف الیه): ناویک یان زیاتر به‌دو‌وای ناوی سهره‌ی فریزی ناویدا دیت. ئه‌و ناوانه‌ی به‌دو‌وای ناوی سهره‌دا دین، زیاتر دو‌خی سهره‌ روونده‌که‌ نه‌وه. له فارسیدا هه‌روه‌ک ناوو ئاوہلناو نیشانه‌ی که‌سره (/) ده‌که‌ویته نیوان ناوو دیارخه‌ره‌کانیه‌وه. ئه‌ گهر کو کرانه‌وه نیشانه‌ی کو (ان، ها) ده‌که‌ونه دو‌وای ناوی سهره‌وه:

(مردم ایران زمین، مردمان ایران زمین) و (گل باغچه، گل‌های باغچه)

. جیناوه سهره‌به‌خویه‌کان: کتاب من، کتاب تو، کتاب او، کتاب ما، کتاب شما، کتاب ایشان.

. ژماره‌ی ته‌رتیبی: نفر اول، کلاس پنجم، سال دوم، جلد دهم، بار سوم... الخ.

. ئاوہلکار: تظاهرات امسال، محصولات جنوب (ئاوہلکاری کات و شوینی)

۲ . ۱ . ۲ . ۲ فریزی کاری:

له زمانی فارسیدا^۱ فریزی کاری له و شه‌یه‌ک یان زیاتر پیکه‌هاتوووه... جیگه‌ی ب‌نه‌بار [ا سناد] ده‌گریت.^۲

^۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمانی دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶.

^۲ - سه‌راوه‌ی پیشوو، ص ۱۱۰.

که‌وابوو بچوو‌کترین فریزی کاری زمانی فارسی له وشه‌یه‌ک پیکدیٔت: حسن به خانه آمد.

" گه‌وره‌ترین فریزی کاری فارسی، له شهنش که‌ره‌سته پیکهاتوو. بو نمونه:

۱. نه باید برداشته شده باشد. ۲. نه باید برگردانده شده باشد. " به پیی ئەم سه‌ر چاوه‌یه، سه‌ره (هسته) ی ئەو نمونانه‌ی سه‌روه، بریتییه له (داشت). بوونی ئەم سه‌ره‌یه له فریزی کاریدا پیویسته. ئەوانی دیکه به ئاره‌زوون. که‌وابوو فریزی کاری (داشت) له بچوو‌کترین باریه‌وه بو گه‌وره‌ترین باری به شیوه‌ی خواره‌وه‌ی لی دیت: خشته‌ی ژماره (۸) ↓

ژماره	مؤرفیمی نه‌فی	کاری ناته‌واو	ئامراز	م. کار	م. بکه‌ر نادیار	م. حاله‌ت
۱	-	-	-	داشت	-	-
۲	-	-	بر	داشت	-	-
۳	-	-	بر	داشت	-	-
۴	-	باید	بر	داشت	-	-
۵	نه	باید	بر	داشت	-	-
۶	نه	باید	بر	داشته	شود	-
۷	نه	باید	بر	داشته	شده	باشد

کار له زمانی فارسیدا، وه‌ک زمانی کوردی، یان ساده‌یه یان ناساده. کاری ساده بی پاشگر یان پیشگر یان بی ئەوه‌ی وشه‌یه‌کی دیکه‌ی له‌گه‌ل بیت، بریتییه له فریزی کاری و فریزیکه که تهنیا له سه‌ره پیکهاتوو.

او نامه‌ای به دوستش نوشت. (ئهو نامه‌یه‌کی بو هاورپییه‌کی نووسی)

کاری ناساده دوو جوړه: یه‌که‌م. دارپیژراو، دووهم. لیکدراو

یه‌که‌م. کاری دارپیژراو:

به‌هوی ئەو پیشگره وشه دارپیژانه‌ی، که ده‌که‌ونه پیش کاری ساده و کاریکی دارپیژراو دروستده‌بیت (باز + فعل ساده) : باز داشت. (وا + فعل ساده) : واداشت. (بر + فعل ساده) : بر آشفتم. (ور + فعل

۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۵

۲ - نمونه‌ی نیو ئەم خشته‌یه له سه‌رچاوه‌ی پیشوو وه‌رگیراوه.

ساده (: ورچید. (پیش+ فعل ساده) : پیش آمد. (در+ فعل ساده: درگذشت. (فرا + فعل ساده) : فراگرفت. (فرو + فعل ساده) : فرو برد. (سر + فعل ساده) : سرکشید. (پس + فعل ساده) : پس گرفت...

لهو نمونا نهی سهرهوه دا، پیشگره کانی (باز، وا، بر، ور، پیش...) که وتوونه ته پیش کاری ساده و کاریکی دارپژراویان دروستکردوهه. ئەو پۆله پیشگره، که پۆلکی دا خراون و رهنگه ژماره یان لهوه زیاتر بیئت مؤرفیمی وشه دارپژن و له لایهک کاریکی نوییان دروست کردوه و له لایهکی دیکهش فریزی کارییان فرهوان کردوهه.

له کاتی نهیگردنی کاری دارپژراودا، که بههوی پیشگرهوه دروست ده بن، مؤرفیمی نهی (ن) ده که وپته نیوان پیشگرو کاری سادهوه: پس نگرفت (وهی نهگرتهوه)، ورنچید (کوی نهکردهوه)، فرا نگرفت (فیڕ نهبوو)....

ههروهها له کاتی نههیکردندا، مؤرفیمی (ن، م) وهک مؤرفیمی نهی، ده چنه نیوان پیشگرو کاری سادهوه: پس مگیر یان پس نگیر (وهی مهگرهوه)، فرا مگیر یان فرا نگیر (فیړی مه به)، بر نیا شوب یان بر میاشوبا (ههله مهچوو)....

له زمانی فارسیدا ئەو دوو مؤرفیمه له جیی یه کتر به کار دین. له زمانی کوردیییدا ئەو دوو مؤرفیمه ههن، بهلام له فورمیکدا نا. بو نموو نه ده توانین بلیین: ههله مهچوو، دا مهنیشه، پی مهکه نه...، بهلام دهشتوانین بلیین ههله نهچیت، دانه نیشت، پی نهکه نیئت....

مؤرفیمی (نه) له زمانی کوردیدا جاری واهه یه مؤرفیمی نهییه (دانه نیشت) جاری واهه مؤرفیمی نههیه (ههله نهچیت)، بویه جاری واهه یه ده بیته هوی فرهواتایی:

کاری دارپژراو به هوی پاشگرهوه، بریتین لهو کارانه که به هوی مؤرفیمه ریزمانیهکان (نیشانهکانی کات، جیناوهکان) دروست ده بن که به کاری لیکدراویشهوه ده لکین!

¹ - دواتر له باسی رستهی فارسیدا باسی دهکین.

* ئەمه کاتییک که فۆنه تیکییانه که رهسته که به کارهاتییت و جیناوی (ت) کرتا بیئت.

ب . کاری لیکدراو^۱

ئەو پیناسەیهی بۆ کاری لیکدراو لە کوردیدا کراوە، لە بارەى کاری لیکدراوی فارییشهوه راستە. بۆیە پیناسەى لەم جوهرەش بۆ کاری لیکدراوی فارسی کراوە^۲ کاری لیکدراو لەدوو کەرت یان زیاتر پیکدیت^۳

۱. (ناو + کاری سادە): دل کندن، دست کشیدن، پا نهادن، کار کردن، عشق ورزیدن

۲. (ئاوئناو + کاری سادە): صاف نمودن (کردن)، نیک پنداشتن، کوچک کردن، قوی کردن

۳. (ئاوئکار + کرای سادە): زیاد خوردن، بالا کشیدن، زیرو رووکردن، دیر رفتن، عجلە کردن

. بەرناو+ کاری دارپژراو): از دست دادن، از سر گذراندن، بە جا آوردن، بە دل گرفتن

. ناو + بەرناو+ ناو+ کاری سادە): نغمە سر دادن، دست بە دست کردن، دست بە کار شدن

لە فریزی کاریدا ئەگەر لە سەرەو زیاتر پیکهاتیبیت واتە کاریکی لیکدراو بپیت، جاری واهە یە سەرە دەکەویتە کەرتی یە کەم: برده شد، خورده شود. جاری واهە دەکەویتە کەرتی دوواوهوه: بیمار شد، گرفتار شد.^۳

۲ . ۲ . ۱ . ۳ فریزی ئاوئکاری (گروه قیدی):

ئاوئکار^۴ لە رووی ئەرکەوه ئەو پۆلە بابەتە ریزمانییانە دەگریتهوه کە بۆ پەسنی کار، ئاوئناو یان ئاوئکارە کانی دیکە بە کار دین^۴ فریزی ئاوئکارییش وەک هەموو فریزە کانی دیکە، لە وشەیهک یان زیاتر پیکهاتوو.

ئاوئکاری سادە:

فریزی ئاوئکار دەگریت لە وشەیهک پیکهاتیبیت، کە سەرەى فریزەکەیه:

دیروز (ئاوئکاری کات)، داخل (ئاوئکاری شوین)، اندکی (ئاوئکاری راده)، سریع (ئاوئکار بار)، خوب

(ئاوئکاری چۆنیەتی)...

^۱ - لەم باسە دا سوودم لەم سەرچاوهیه وەرگرتوو: محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶.

^۲ - یوسف شریف سعید، کاری لیکدراو لە کوردی و فارسی دا، نامەى دوکتورا (۱۹۹۸)، ل ۱۸۹.

^۳ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۷

^۴ - ارسلان گلفام. اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۸۵، ص ۳۸.

فریزی ئاوه‌لکاری به تهنوین:

ئەو وشانەیی تهنوینی عەرەبیبیان پپوه یە، هه‌موویان ئاوه‌لکارن و به شی هه‌ره زۆریان وشەیی عەرەبین: تقریباً، جسماً، عملاً، تدریجاً، دائماً، احياناً، اتفاقاً، ظاهراً، احتمالاً، حوضوراً، دفعتاً... الخ.

جاری واش هه‌یه وشەیی فارسی، که ئەو تهنوینه‌یان پپوه ده‌لکیت ده‌بنه ئاوه‌لکار: گاهاً، زباناو... الخ.

ئاوه‌لکاری ناساده:

. به هۆی پپشگری وه‌ک: (با، از، در، به) یان به‌هۆی پاشگری: (گی، گانه، ی، ای... هتد.)

نموو نه: (با عَجْله، از بیرون، در داخل، به سختی، مردانگی، دووگا نه، تنبلی، پاره‌ای). ئەما نه ئاوه‌لکاری دارپژراون.

فریزی ئاوه‌لکاری ده‌کری به‌هۆی پپشبه‌ند و پاشبه‌ند له‌گه‌ل سه‌ره‌یه‌ک پپک پپت:

جیناوی ئیشاره + ژماره: (این عده). ناو + کار: (هفت‌ه‌ی گذشته). دووپاته بوونه‌ه‌ی ناو: (دسته دسته، تکه تکه)، ناو + به + ناو: خانه به خانه، سال به سال، ئاوه‌لناو + ئاوه‌لناو: (تند تند، یواش یواش)، دووپاته بوونه‌ه‌ی ژماره: (یک یک، دودو، هفت هفت...) هتد.

٢.١.٢.٤ فریزی ئاوه‌لناوی (گروه وصفی):

سه‌ره‌ی فریزی ئاوه‌لناوی، ئاوه‌لناویکی ساده‌یه. " ئاوه‌لناو وشه‌یه‌که بار یان چۆنه‌تی که سی‌ک یان شتی‌ک ده‌رده‌برپت. "١ ئاوه‌لناو به‌دووای ناو دادیت و په‌سنی ناو ده‌کات.

له‌ زمانی فارسیدا ئاوه‌لنا یان، ساده‌یه یان ناساده (ترکیبی).

یه‌که‌م . ئاوه‌لناوی ساده:

کتاب خوب، دختر زیبا، گل قشنگ

هه‌رکام له (خوب)، (زیبا) و (قشنگ) په‌سنی ناوی پپش خۆیان ده‌کن. له فارسیدا له نیوان ناوو

ئاوه‌لناودا ژیر (/) هه‌یه، که له کوردیدا ده‌پپته (ی).

١ - سید کمال الدین طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰، ص ۲۴.

ئەگەر بە دووای ناودا زیاتر لە ئاوەلناویک ھەبوو بە ھۆی ئامرازی بەستنهوی (و) لیک درا بوون، ئاوەلناوەکان یەک نرخیان ھەیە، ھیچیان نابێتە پێشبنەند یان پاشبنەندی سەرھە فریزی ئاوەلناوییەکە: گل زیباو خوشبویی در گلدان روئیدە است.

لە زمانی فارسیدا ھەرکات ناوو ئاوەلناو (صفت و موصوف) کو کرانەو، نیشانەیی کو (ھا، ان) بە کووتایی ناووە دەلکین:

گلھای زیبا، پسران خوب، گامھای سترگ. ئەگەر نیشانەیی کو (ھا) بێت، چونکە بە بزوین کووتایی ھاتوو، (ی) نیمچە بزوین وەر دەگریت، بەلام (ان) بە بزوین کووتایی نەھاتوو، بۆیە ھەر تەنیا ژیر (/) وەر دەگریت.

دووھم . ئاوەلناوی ناسادە (ترکیبی):

ئەو ئاوەلناوییە کە لە دوو وشە یان زیاتر پیکھاتییەت.

۱. ناو + فرمان: (سخنگو، مردم آزار)، ۲. ناو + ناو: (سنگدل، موطلائی، ابرو کمان)، ۳. ناو + ئاوەلناو: (سربلند، قد کوتاه)، ۴. ئاوەلناو + ناو: (سیە چشم، خوشرو)، ۵. ھم + ناو: (ھمسفر، ھمدل، ھمکار)، ۶. ئامرازی (با)، (نا) و (بی) + ناو: (باھوش، بیھوش، ناکس)، ۷. ژمارە + ناو: (دورو، ھزار چەرە)، ۸. ناو + پاشنگر: (دانشمند، سخنور، ستمگر، غمناک، کینەتوز)، ...^۱

. ئاوەلناوی پلەیی بەراوردو بەلا (صفت تفضیلی و برتر):

ھەر وەک لە پاری یە کەمدا باسکرا ئاوەلناوی پلەیی بەراورد بۆ براورد کردنی پلەیی ئاوەلناوی دوو شت یان دەستە دێت. ھەر وھا ئاوەلناوی پلەیی بەلا ھەلکەوتنی شتیک لە نیو کۆمەلیکدا نیشاندەدات.

لە زمانی فارسییشدا وەک زمانی کوردی (تر) بۆ پلەیی بەراوردو (ترین) بۆ پلەیی بەلا بەکار دێن.

ئاوەلناوی پلەیی بەراورد: (بالاتر، زیاتر، بدتر، خوشتر، نرمتر).

پلەیی بەراوردی ئاوەلناوی بە دووای ئاوەلناو دەلکیت. لە فارسیدا ئەم ئاوەلناو ھەم دەتوانیت لە جیی نیھادی رستە بێت و ھەم کۆش بکریتەو، بەلام لە زمانی کوردیدا بەم جوۆرە نییە:

^۱ - لەم نمونانەدا کەلکەم لەم سەرچاوەیە وەرگرتوو: سید کمال الدین طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰.

به‌لام له کاتی وا دا، له زمانی کورد یدا پیش ئاوه‌لناوی پلهی به‌راورد، ده‌بیت جیناوی ئاماژه بیت و هه‌ر ئه‌ویش مؤرفیمی کو وه‌رده‌گریت: (ئه‌وانه)

پلهی به‌راورد به هوی زیادکردنی جیناوی ناد یاری (هه‌موو) له رووی وا تاوه هاوسه‌نگی پلهی بالایه، به‌لام له رووی ریزمانیه‌وه هه‌رئهو نرخه ریزمانیهی پلهی به‌راوردی هه‌یه:

. هیرو از همه همکلاسیه‌هایش زرنگتر است.

. هیرو در میان همکلاسیه‌هایش زرنگترین است .

ئاوه‌لناوی پلهی بالایه، که به لکاندن (ترین) به کوتایی ئاوه‌لناوه‌وه دروستده‌بیت:

(بهترین، قوی‌ترین، زیباترین، بزرگترین و... هتد.)

ئهم ئاوه‌لناوه به پیچ‌ه‌وانه‌ی پلهی به‌راورد که به‌دوای ناوو جیناودا دیت ، ده‌که‌وینه پیش ناو یان جیناو: (بهترین شاگرد، زیباترین گل ، قوی‌ترین ورزشکار، بزرگترین ماهی و... هتد.)

۱.۲.۲ رسته (جمله):

له پاری یه‌که‌م (۱.۲. ۲. ۱. ۲) دا گوتمان ساده‌ترین رسته له دوو فریزی ناوی و کاری پیکدیت. ئه‌مه له فارسییشدا هه‌ر وا یه. ساده‌ترین فریزی ناوی له ناو یک یان جیناو یک پیکدیت. ساده‌ترین فریزی کارییش له ره‌گی رابردووی کار پیکدیت. ساده‌ترین رسته، که له ساده‌ترین فریزی ناوی و فریزی کاری پیکدیت له رسته‌یه‌کی تینه‌په‌ر دا یه، چونکه رسته‌ی تینه‌په‌ر له دوو پیوستی سهره‌کی پیکدیت، که بریتین له : بکه‌ر + کار (S + V) . هه‌ر بویه‌ش رسته‌یه‌کی تیپه‌ر که پیوستی به به‌رکار هه‌یه ناتوانیت ساده‌ترین رسته بیت: بکه‌ر + به‌رکار + کار (S + O + V) . رسته‌ی تیپه‌ر رسته‌یه‌کی ساده‌ی فره‌وانکراوه.

له فارسییدا " کاتیک رسته‌یه‌ک ته‌نیا کاریکی تینه‌په‌ری هه‌بیت، رسته‌یه‌کی ساده‌یه "

نادر نشست ← (فعل لازم) ، رسته‌یه‌کی ساده.

نادر غذا را خورد ← (فعل متعدی) ، رسته‌یه‌کی ساده‌ی فره‌وانکراو .

۱ - عبدالرحیم همایونفرخ، دستور جامع زبان فارسی، ۱۳۶۴، ص ۹۸۸.

رسته له پرووی پیکهاتهوه (ساختمان جمله):

له رسته‌دا چند کار هه‌بوو، ئه‌وه نده رسته هه‌یه. ئه‌گهر رسته یه‌ک کاری هه‌بوو، رسته‌که رسته‌یه‌کی ساده‌یه. ئه‌گهر زیاتر له کاریکی هه‌بوو، رسته‌یه‌کی ناساده.^۱ له زمانی فارسیدا رسته یان ساده‌یه یان ناساده. بنه‌مای ئه‌م دابه‌شکردنه به‌گویره‌ی ژماره‌ی کاره‌کانه. رسته‌ی ساده ته‌نیا یه‌ک کاری هه‌یه‌و رسته‌ی ناساده دوو یان چند کاری هه‌یه.^{۱۱}

۲. ۲. ۲ رسته‌ی ساده (جمله ساده):

ساده‌ترین رسته له فارسیدا رسته‌یه‌کی بزجی (هسته‌یی) یه.^{۱۱} رسته‌ی بزجی له بنجی‌کی ناوه‌ندی پیکهاتوو که هه‌بوونی پپووسته له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک شوینکه‌وتوو که بوونیان به‌ئاره‌زووه^{۱۱} به‌پپی ئه‌م پینا سه‌یه رسته‌ی لپ‌کدرای شوینکه‌وتووش وه به‌ر رسته‌ی ساده ده‌که‌ویت. به‌شیکی دی‌که له ریزماننووسانی فارسیش رسته‌یان هه‌ر به‌م شیوه‌یه دابه‌شکردوو.^۳ واته رسته‌ی ساده یان رسته‌یه‌کی بنجیه یان هه‌سته له‌گه‌ل یه‌ک یان چند شوینکه‌وتوو (وابسته‌یه‌ک، که له سینتاکسی کوردیدا ده‌بیته رسته‌ی ساده و رسته‌ی لپ‌کدرای شوینکه‌وتووخواز.

^{۱۱} ژاکلین، که ازدواج خودش را نیز در پیش رو می‌دید، با شنیدن صدای ترق و تورق در کوچه سن بلز، دو لنگه‌ی در بزرگ را باز کرده بود.^{۱۱}

ژاکلین، که ازدواج خودش را نیز در پیش رو می‌دید، [ژاکلین] با شنیدن صدای ترق و تورق در کوچه سن بلز، [ژاکلین] دو لنگه‌ی در بزرگ را باز کرده بود.

شا رسته

شوینکه‌وتوو۲

شوینکه‌وتوو۱

۲. ۲. ۲. ۱ به‌رکاری راسته‌خۆ و ناراسته‌خۆ (مفعول مستقیم و غیر مستقیم):

بکه‌ر + به‌رکاری راسته‌خۆ + به‌رکاری به‌یاریده + کار (مادر غذا را برای نهار پخت.)

v o2 o1 s

به‌رکاری راسته‌خۆ (مفعول مستقیم) به‌زوری ده‌که‌ویته دووای بکه‌رو پیش کار. واته ریز بوونی

که‌ره‌سته‌کان بریتیه له (S O V)، به‌لام ئه‌گهر بکه‌ویته سه‌ره‌تای رسته‌ش ئاساییه: (O S V)

مادر غذا را پخت. ← غذا را مادر پخت.

هه‌رچونیک بیته، له رسته‌ی تیپه‌ردا بوونی به‌رکار پپووسته و به‌رکاری راسته‌خۆ نایته لاجپیت:

^۱ - شهلا حمید محمد، بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، ص ۵۹.

^۲ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۶۰

^۳ - بۆ وینه ارسلان گلفام، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۸۵، ص ۴۴

^۴ انوره دو بالزاک، پیر دختر، ترجمه‌ی: محمد جعفر پوینده، ۱۳۸۳.

* مادر پخت. * حسن خورد

بهرکاری ناراستهوخۆ، رسته فرهوان دهکات، بهلام لابرذنی نایبته هوئی تیکچوونی رسته:

مادر غذا را (برای نهار) پخت.

ههروهک گوترا بهرکاری راستهوخۆ دهتوانیبت بچپته سهههتای رستهوه بهلام بهرکاری ناراستهوخۆ ناتوانیبت بچپته سهههتا، مه گهر له گوتندا یان له وهلامی پرسیار له بارهی کاتی روودانه که، ئهگینا رستهیهکی لهبار نایبته: * برای نهار مادر غذا را پخت.

له زمانی فارسیدا (را) نیشانهی بهرکاری راستهوخۆیه وهههمیشه دهکهویته دووای بهرکارهوه. (را) رۆلی نووسهک دهگیریت و جیناوی لکاو، یان خاوهنیتی یان جیناوی خویهتی یان نیشانهی کو دهچپته نیوان ئه و بهرکارهوه: مادر غذايش را پخت. مادر غذايش را پخت. مادر غذای خودش را پخت.

۲.۲.۲.۲ رستهی بکه نادیار

ههموو رستهیهکی تیپه دهکریت ته رستهیهکی بکه ناد یار. لهو باره دا بکه نامینیبت. بهرکاری راستهوخۆ جیی بکه دهگیریت هوه و نیشانهی بهرکاری (را) نامینیبت. ئینجا کاری رسته که دهیبتته کاری کراو (اسم مفعول) او کاری (شد) ای بهدووا دا دیت: (بهرکار + اسم مفعول + شد)

آزاد چوب را برید. ← چوب بریده شد.

بکه نادیار

بکه دیار

له رستهی بکه نادیاردا، هیزی رسته بو لای کار یان بهرکار راده کیشریبت. واته جهخت له وهیه که دوو بهشن، بهلام کاتیک بکه بچپته وه نیو رستهی بکه نادیار، ههموو هیزی رسته که بو لای خوئی راده کیشریبت: چوب توسط آزاد بریده شد. (آزاد ههموو هیزه کهی بو لای خوئی راکیشاوه).

رستهی تیپه په راکریتته بکه نادیار:

* نوزاد خوابیده شد. یان * سیروان آمده شد.

بهلام کاتیک به هوئی مؤرفیمی (انید یان اند) کاری تیپه په راکریتته کاری تیپه، ئهوکات ده کریت

رسته که بکریتته رستهیهکی بکه نادیار:

بکه نادیار

تیپه ره بکه دیار

تیپه په

نوزاد خوابانیده شد

مادر نوزاد را خوابانید

نوزاد خوابید

لهم نموونهیهی سهههوه دا (نوزاد) که له باری تیپه په رید بکه بوو، له باری تیپه ریدا بووه ته بهرکارو

نیشانهی بهرکاری (را) یش وهرده گریبت.

۲. ۲. ۳ رسته‌ی تیکه‌لاو (خوشه‌ای):

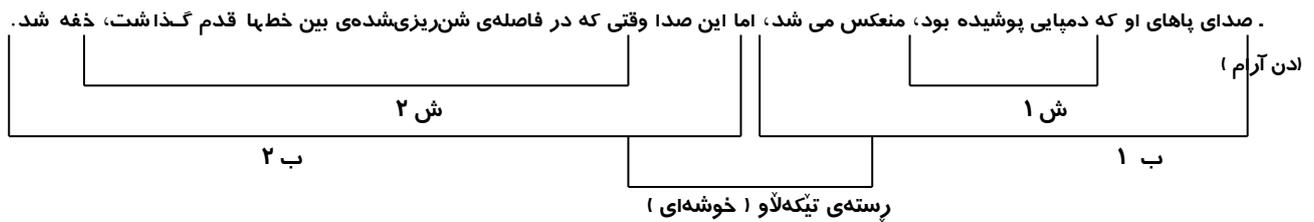
" رسته‌ی تیکه‌لاو له کو‌بوونه‌وه‌ی چند رسته‌یه‌کی بنجی پیکدیت... هه‌ریه‌که له‌م رسته بنجیا نه ده توانن رسته‌ی شوینکه‌وتوو‌ی دی که‌یان له‌گه‌ لدا‌یی‌ت. " رسته‌ی تی‌که‌لاو لانی که‌م دوو رسته‌ی بنجی تی‌دان، هی‌چکامیان واتایه‌ که‌ی به‌ ئه‌وی دی که‌ نه‌به‌ ستراونه‌وه. به‌ واتا یه‌کی دی هه‌رکامیان ده توانن وا تای سه‌ربه‌خو‌یان هه‌بی‌ت. ئامرازه‌ کانی ئه‌م رسته‌انه‌ش له‌ گه‌ل ئامرازی به‌ ستنه‌وه‌ی پارسته‌کان به‌ شارسته‌کانه‌وه‌ جیاوازه. هیندی‌ک له‌ ئامرازه‌کانی پیوه‌ندی یان لیکده‌ری ئه‌م جو‌ره رسته‌انه، بریتین له: (و، یا، با، نه... نه، هم... هم، ولی، اما، چه... چه، لیکن، نیز، هنوز، از طرفی، پس، بنابراین، ... هتدا).

له‌م نمونه‌ی خواره‌وه‌ دا، (ب = بنجی، ش = شوینکه‌وتوو)

باد شمال می وزید و برف را از دشت می روفت. (دن آرام)

ب ۱
ب ۲

رسته‌ی تیکه‌لاو

له‌ نمو نه‌ی یه‌که‌مدا دوو رسته‌ی بنجی هه‌ن: (باد شمال می وزید.) و (برف را از دشت می روفت.). هه‌ردوو رسته‌که به‌هوی ئامرازی پیوه‌ندی (و) وه به‌ ستراونه‌وه. له‌ پرووی ریزمانی یه‌وه هه‌ردوکیان یه‌ک نرخیان هه‌یه، هه‌ردوکیان واتای ته‌واو ده‌به‌خش:

کاتی‌ک دوو یان چند رسته‌یه‌ک تیکه‌ل ده‌بن، که له‌ فریزی‌کی سه‌ره‌کیدا هاو به‌ش بن. له‌ کاتی تیکه‌لبوونیا‌ندا به‌شه‌ هاوبه‌شه‌کان دووپاته‌ نابنه‌وه، وه‌ک له‌و نمونه‌ی خواره‌وه‌دا (هیوا) له‌ رسته‌ی ۱ دا هاتوووه له‌ رسته‌کانی ۲ و ۳ دووپاته‌ بووه‌ته‌وه، به‌لام که هه‌ر سیک رسته‌ تیکه‌ل بوون، ئه‌وکات له‌ رسته‌ی ۲ و ۳ دا (هیوا) لاده‌چیت، چونکه کاری هه‌ر سیک رسته‌که بو ئه‌و ده‌گه‌رینه‌وه:

۱. هیوا سویچ ماشین را برداشت.
۲. هیوا ماشین را روشن کرد.
۳. هیوا رفت.

به‌ پیچه‌وانه‌ش، ئه‌گه‌ر له‌ دوو رسته‌دا کاریک بو دوو نیهادی جیاواز بگه‌رپته‌وه، له‌ کاتی لیکدانی‌ندا له‌ کاره‌ هاوبه‌شه‌کان یه‌کی‌کیان ده‌می‌تته‌وه.:

۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۷۱.

ژيلا و خواهر ش به مدرسه رفتند .
 ژيلا به مدرسه رفت.
 خواهر ژيلا به مدرسه رفت.

له رسته ي تې كه لاو دا نامرازه كان رولې كي گرنګ ده گېرن و چالاكترين نامرازي پيوه ندي له زماني فارسيدا (و) ه . (يا) ، (هم يان هم ... هم) ، (نيز) يش له نامرازه چالاكه كانن .
 هينديك له نامرازه كان له سهره تاي رسته دا نايهن ، وهك (و) :

* و سارا داستان مي خواند ↑ ژيوار شعر .

به لام هينديكيان له سهره تاي رسته دا دين يان ده توانن بين ، به تايبه تي نه وانه ي دوو كه رتن . وهك (يا ... يا) ، (هم ... هم) :

يا به مدرسه برو يا شغلي بياموز . يان . هم به نال مي كويد هم به ميخ .

۲ . ۲ . ۴ رسته له رووي (كات) هوه :

له پاري يه كه مدا له باره ي كات له رسته ي كورديدا ، گوتمان كه كار هه لگري كات و كه سي رسته يه ، به لام كا ته كاني رسته هه مووي له كار دا كونه بووه ته وه . كه و ابوو كار هه لگري هه موو تايبه تمه ندييه كاني كات نييه به ته نيا . بويه پيوسته له رسته دا له كات بكولر يته وه .

له زماني فارسيدا " كات هه سهره كييه كان سي جورن : را بردوو ، ئيستا و دا هاتوو ... له زماني فارسيدا (مضارع) هه م بو كاتي ئيستا يه و هه م بو كاتي دا هاتوو " .

له م به شه دا هه موو كا ته كاني را بردوو و ئيستا و دا هاتوو ي فارسي ، له رسته ي كورت كور تدا ده خه ينه روو و دوخي جيناوه سهر به خو و لكاوه كاني فارسي له رسته ي تپه ر (متعدي او تينه په ر (لازم) دا روون ده كه ينه وه .

يه كه م . كاتي را بردوو

كاتي را بردوو له زماني فارسيدا چهنه جور ي هه ن ، كه له سهر ژماره يان ريكه و تنيكي گشتي نييه ، هه ر چهنه بو چوونه كان و دابه شكر دنه كان / يك نزيكن . راي وا هه يه كه كا ته كاني را بردوو دابه شه كاته سهر كاتي سهره كي و كاتي لاهه كي .^۲ هه رچونيك بيت كاتي را بردوو له زماني فارسي دا ۷ جور ي ده ستنيشانكراوه^۳ ، كه بر يتين له :

۱ - ركن الدين همايون فرخ ، دستور جامع زبان فارسي ، ۱۳۶۴ ، ص ۴۴۵ .

۲ - سه رچاوه ي پيشوو ، ص ۴۷۰ و ۴۷۱ .

۳ - يوسف شريف سعيد . كاري ليكدراو له كوردي و فارسيدا (نامه ي دكتورا) . هه روه ها سه لوا فه ريق سالح ، كاري دارپژراو له نيوان كوردي (دياليكتي ژوروو) و فارسيدا (نامه ي ماستهر) . هم سه رچاوه يه باس له ۸ جور كاتي را بردوو ده كات . واته هم كاتانه ي سه روه له گه ل ماضي در جريان (داشتم برداشته مي شدم) به لام به كار هيناني زور كه مه .

<u>کات</u>	<u>متعدی</u>	<u>لازم</u>
۱. ماضی مطلق (ساده) : ← من غذا خوردم ... الخ		من رفتم... الخ
۲. ماضی استمراری: ← من غذا می‌خوردم ... الخ		من می‌رفتم... الخ
۳. ماضی نقلی (قریب): ← من غذا خورده‌ام ... الخ		من رفته‌ام... الخ
۴. ماضی بعید: ← من غذا خورده‌بودم... الخ		من رفته‌بودم... الخ
۵. ماضی التزامی: ^۱ ← من غذا خورده‌باشم ... الخ		من رفته باشم ... الخ
۶. ماضی نقلی استمراری: ← من غذا می‌خورده‌ام ... الخ		من می‌رفته‌ام ... الخ
۷. ماضی ابعَد: ← من غذا خورده‌بوده‌ام ... الخ		من رفته‌بوده‌ام ... الخ

لهذا شتهی (۹ ادا شیوهی ریز بوونی بکەر، بهرکار، کارو جیناوه لکاوہ کان له کا تهکانی را بردوودا

دهخړیته روو: خشتهی ژماره (۱۹) ↓

کارگیری	تَیپه (متعدی)	تَیپه (لازم)
کات		
ماضی مطلق (ساده)	بکەر + بهرکار + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان
ماضی استمراری	بکەر + بهرکار + مؤرفیمی بهرده‌وامی + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + مؤرفیمی بهرده‌وامی (می) + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان
ماضی نقلی (قریب)	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل (خورده + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + اسم مفعول فعل (رفته) + جیناوه لکاوہ کان
ماضی بعید	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل + کار (بود) + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + اسم مفعول فعل + کار (بود) + جیناوه لکاوہ کان
ماضی التزامی	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل + کاری (باش) + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + اسم مفعول فعل + کاری (باش) + جیناوه لکاوہ کان
ماضی نقلی استمراری	بکەر + بهرکار + مؤرفیمی بهرده‌وامی (می) + اسم مفعول فعل + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + مؤرفیمی بهرده‌وامی (می) + اسم مفعول فعل + جیناوه لکاوہ کان
ماضی ابعَد	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل + اسم مفعول فعل بودن + جیناوه کان	بکەر + اسم مفعول فعل + اسم مفعول فعل بودن + جیناوه کان
جیناوه لکاوہ کان (ضمائر متصل)	م، ی، د (Ø) له کاری را بردوودا، یم، ید، ند	

دووم - کاتی ئیستا:

ئهو کاتیه که دهستیپکردوو و ته‌واو نه‌بووه و خه‌ریکه نه‌جامده‌دری‌ت و له دا‌هاتوو دا ته‌واو ده‌بی‌ت.

له فارسیدا دوو ریژه‌ی هه‌یه ۱. رانه‌بردووی ئیخباری (مضارع اذخاری) و ۲. رانه‌بردووی التزامی (مضارع التزامی) .

^۱ - "صیغه‌ی مشکوک و شرطیه" یشی پی ده‌گوتری‌ت.

" ئەو و شانەى (ھ) ى گۆنە کراو [ه] يان ھە يە، کاتىک بە جىناوى لکاوى تا کەو دەلکىن، دە بىت ھەمزە يەک، کە بە شىوى (أ) دەنوو سىرت، ز ياد بکرىت^۱ چونکە ئەو و شانە کۆتايان بە بزوين ھاتوو، جىناوھ کانى، دەنگى (ا) وەر دەگرن: خوردە + م ← خوردەم، نشتە + يد ← نشستە ايد. ئەگەر کار کۆتايى بە نەبزوين ھاتبىت، جىناوھ کان وەک خويان دىن: خورد + م ← خوردم، نشست + ى ← نشستی.

سىيەم کەسى تاک لە تافى رابردوودا، کاتىک بە نەبزوين کۆتايى ھاتبىت، جىناوى لکاو دەرناکەويىت: خورد، گەت، نشست، شنيد، ...

لە جىناوھ لکاوھ کانى بەر کاريدا، کاتىک بە وشەى پيش خويانەو دەلکىن، " ئەو و شانەى کۆتايان بە "ا" يان بە "واو" ھاتبىت، کاتىک بە جىناوى تاکەوھ دەلکىن، دە بى بەر لە جىناو، (ى) ز ياد بکرىت^۲ ا برو + م = ا برويم، ا برو + ت = ا برويت، ا برو + ش = ا برويش، ا برو + مان = ا برويمان، ا برو + تان = ا برويتان، ا برو + شان = ا برويشان. پا + م = پاييم، پا + ت = پاييت، پا + ش = پاييش، پا + مان = پاييمان، پا + تان = پاييتان، پا + شان = پاييشان.

لە زمانى فار سيدا، کار چ رابردوو بىت چ رابردوو چ تى پەر بىت چ تىنە پەر، جىناوى لکاو وەر دەگريىت، بەلام لە زمانى کورديدا، لە کارى تىپەرى رابردوودا، کە بەر کارى تىدايە جىناوى خاوەنەتى بە بەر کارەوھ دەلکىت و کارە کە جىناو وەر ناگريىت: (کتىبم کرى، کتیبىت کرى، کتیبى کرى، کتیبمان کرى، کتیبتان کرى، کتیبيان کرى).

لە زمانى فارسيدا، ئاسايە ئەگەر جىناوى سەربەخۆ لکاوى دووھم کەسى کۆ بو دووھم کەسى تاک بە کار بىت:

شما زحمت کشيديد بە خانەى ما تشریف آورديد. (تو زحمت کشيدى بە خانەى ما تشریف آوردى) (تو زحمتت کيشا ھاتىيە مالى ئيمە).

^۱ - سيد کمال الدين طالقانى، اصول دستور زبان فارسی ۱۳۵۰ ص، ۳۱.

^۲ - سەرچاوەى پيشوو، ھەر ئەو لاپەرەيە.

به‌شی سبیه‌م
لایه‌نه‌کانی کارتی‌که‌ری و
شیکردنه‌وهی نمونه‌کان

سهره تا

لهم به شهدا، ههول دهر یت لایه نه کارتیکراوه کانی زمانی کوردیی کارتیکراوی سینتاکسی زمانی فارسی به نمونهوه باس بکرین. مه به ست لهم کارتیکردنه دارشتن و پیکهاتهی رسته و به شه کانی رستهیه له پرووی ریزبوونی که رهسته کانی رسته و جیگه و رولی تامرازه ریزمانییه کانهوه. بیکومان زمانی کوردی و فارسی له بهر دوو هوی سهره کی، به تایبه تی له پرووی سینتاکسه وه، لایه نی ویکچووین زورن. جگه به هوی ته وه که ههردوو زمان سهر به یه ک بنه ماله ی زمانین که پیشتر باسی کرا، هوی دووهم بریتییه له:

. دراوسییه تی له میژینه ی دوو نه ته وه ی کورد و فارس و کاریگه ری دوولایه نه ی زمانی له یه کتر.

دیاره کاریگه ری دوولایه نه زیاتر له میژووی کوندا بووه و کاریگه ری یه ک لایه نه ی زمانی فارسی له زمانی کوردی له میژووی هاو چه رخدا زیاتره. به تایبه تی کارتیکردنی زمانی فارسی له زمانی کوردی له و کاته وه زیاتر ته شه نه ده کات، که له ئیراندا ده ولت به شیوه ی نوئ دادمه زریت و دوواتر قوتابخانه و رۆژنامه و راگه یه نه گشتییه کان په ره دهر گرن و سیا سه تی شو قینی ستانه ی حکوو مه ت به رام بهر نه ته وه و زمانی کوردی به رپوه ده چیت و پیش به خویندن و نووسینی کوردی ده گیریت. له لایه ک زمانی فارسی ده بیته مودیلی باو بو نووسین و خویندن له لای خوینده واران و له لایه کی دیکه ش زمانی کوردی زیاتر له ئاستی زمانی زاره کیدا ده مینیته وه. ههر بویه کوردی ده که ویته ژیر کارتیکه رییه وه. ئهم پرۆسه یه له باشووری کوردستانیش ره نگیداوه ته وه. لهم به شه ی کورد ستاندا، له لای هیندیک نوو سه رو وه رگیر به مه به ستی دوور که وتنه وه له کارتیکه ری زمانی عه ره بی، که وتونه ته ژیر کارتیکه ری زمانی فارسی.

زمانی کوردی و فارسی، ئه گه ر لایه نی ویکچووین له سینتاکسدا زورییت، ئه وا له زور لایه نی شه وه جیاوازیان هه یه. له هه موو ئاسته کانی زماندا، له پرووی فونه تیک، فونولوژی، مورفولوژی و سینتاکسه وه ئهم دوو زمانه جیان، که باسه که ی ئیمه پیوه ندیی به سینتاکسه وه هه یه.

" زمانه کان پیکهاته ی جیاوازیان هه یه. که وابوو ئه و با به ت و پولینکردنا نه ی بو زمانی (أ) ده گونجیت، بو زمانی (ب) که پیکه ته ی جیاوازی هه یه، ناگونجیت^{۱۱} که وابوو پیکه ته و چونیه تی ریز بوونی که رهسته کانی رسته و ئه و روله ی که رهسته کان له رسته دا ده بیینن، له زمانی کوردی و فارسی دا ده قاوده ق وه ک یه ک نین. له زمانی کوردی ئه مرودا هیندیک جار دارشتنی وا هه یه، که هه ر چه ند که ره سته و مورفیمه کانی کوردین، به لام له گه ل پیکهاته ی ریزمانی زمانی کوردیدا ناگونجیت.

ئهم کارتیکه رییه به شی هه ره زوری له ریکه ی وه رگیرانه وه یه. ئه مه ش ئه و کاته یه که قالییکی رسته ی فارسی به وشه ی کوردی پر بکریته وه. لهم کاته دا قالییکی سینتاکسی زمانی فارسیمان به وشه ی کوردی پر کردووه ته وه. بو وینه، عه بدوللا حه سه ن زاده، ده لیت: فارس ده لیت: به خانه برمی گردم ئیستا

^۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۶.

ئەگەر بمانەوئى وشە بە وشە رستەكە بکەين بە کوردی، دەبیت بلیین: بۆ مالى دەگەرپمەوه ، که چى کورد سادەو ساکار دەبیت: دەچمەوه مالى.^۱

جاری واهە یە دەربرینىک یان دە ستە واژە یەک لە فار سیدا هە یە، ئە گەر ریز بوونی کەرە ستەکانى هەربەو جۆرەى که لە فارسیدا هە یە لە کوردیشدا واییت، ئەوا واتا فار سببە که ناگە یە نیت و هە لە دیتە کایەوه. بۆ نموونه " بە /و گتتم" لە کوردیدا باش نییە دە قاوەق وەک ئەم نموو نە فار سببە بگوتریت: (بە ئەوم گوت)، چونکە هەروەک لە بەشى یە کەمى ئەم لیکۆلینە یە یدا لە باسى مۆرفۆسینتاکسدا گوتمان کە، (بە ئەو) دەبته (پى) او بە ئەم گوت، دەبیتە: " پیم گوت "

لە پیکهاتنى فریزەکانەوه بگرە تا شوین و رۆلى جیناوه کان و ئامرازە کان و هەروەها پیکهاتە و سروشتى رستە، زمانى کوردی و فارسى هەریە کە یان پیروى خۆى هە یە، کە هیندیک لەو لایە نا نە لە شیکردنەوهى نموونه کارتیکراوه کاندای دەستنیشاندە کرین.

۱.۳ فریزی ناوی و ئاوەلناوی:

لیرەدا بۆ یە هەردوو فریزی ناوی و ئاوەلناوی پیکهوه باسیان لپوه دە کریت، چونکە بە زۆرى فریزی ئاوەلناوی بە دوای فریزی ناویدا دیت. جگە لەو کاتانە، کە ئاوەلناو پپیش ناو دە کەویت، وەک: سوورە گول، شەنگە بیرى، گیلە پیاو،... هتد. جگە لەمەش پپوهندییە کى نزیك لە نیوان ناوو ئاوەلناودا هە یە. لە فریزە کانی ناوی و ئاوەلناو یدا، کاتیک کۆ دە کرینەوه یان نی شانەکانى نا سراوی و نە نا سراوی وەردەگرن، نیشانەکانى کۆ، ناسراوی و نە ناسراوی لە زمانى کوردی و فارسیدا پپیرهوی جیا یان هە یە. لە نموونه کاندای بە روونی جیاوازییە کان و لایە نە کانی کارتیکهرى دەردە کەون. وەک لەو نموونا نە ی خوارەوهدا خراونە تەرپوو:

" پیاوه کانی گهراوهو بە ژن و مالّ جله باشه کانیان له بهر ده کرد. " (دایک، ل ۸)

[مردان سالخوردەو متألّ لباسهای خوششان را می پوشیدند]

" بابەتە کانی جۆراوجۆرى رۆمانە کانی نوئى " (گ. رامان، ژ. ۲۵)

[موضوعات گوناگون رمانهای نو]

" ئەو چونکە تەنیا باوەرپى بە شتانی مادى هەبوو... " (جیهانى سوڤیا)

[زیرا او تنها به چیزهای مادی باور داشت]

^۱ - عەبدوللا حەسەن زادە، وتووێژ لە گەڵ گۆڤارى وەرگێران، ژ. ۱ ، ديسەمبەرى ۱۹۹۷، ل ۹۲.

لهم نمونا نهی سهرهوهدا " پیاوه کانی گهراوه " ، " بابه تهکانی جوراوجور " ، " روما نهکانی نوی " و " شتانی مادی " ههموویان له دوو فریزی ناوی و ئاوهلناوی پیکهاتوون. ههمووشیان له (ان) مؤرفیمی کۆ، کۆکراونهتهوه، بهلام ههموویان بهپی سینتاکسی زمانی فارسی کۆ کراونهتهوه. له زمانی کوردیدا کاتیگ ناوو ئاوهلناو کۆ دهکرینهوه، نیشانهی کۆ دهکوهیته پاش ئاوهلناو. ئه گهر زیاتر له ئاوهلناویک ههبوو، نیشانهی کۆ دهکوهیته پاش دوایین ئاوهلناو، بهلام له فارسیدا نیشانهی کۆ دهکوهیته پاش ناوو پیش ئاوهلناو. ریز بوونی فریزی ناوی و ئاوهلناوی له فارسی و کوردیدا له کاتی کۆکردنهوه و نا سیاوی و نهناسیاویدا، بهم شیوهیهی خوارهوه دهییت:

فارسی

کۆکردنهوه: ناو + مؤرفیمی کۆ (ان، ها) + ئاوهلناو ... ← بچههای خوب، درختان بلند
 ناسراوی: ناو + Ø (مؤرفیمی ناسراوی دهراکوهیته) + ئاوهلناو ... ← گل زیبا
 نهناسراوی: ناو + ئاوهلناو + ی (مؤرفیمی نهناسراوی) :

گل خوشبویی در حمام روزی رسید از دست محبوبی به دستم

بدو گفتم که مشکي يا عبير که از بوی دلاویز تو مستم

(سعدی)

کوردی

کۆکردنهوه: ناو + ئاوهلناو ... + مؤرفیمی کۆ ← داره بهرزهکان

ناسراوی: ناو + ئاوهلناو ... + مؤرفیمی ناسراوی ← داره بهرزهکه

نهناسراوی: ناو + مؤرفیمی نهناسراوی (یک) ← داریکی بهرز

دهیین به پی ئه شیکر نهوهیه، فارسی و کوردی له کۆکردنهوهی ناوو ئاوهلناو، له نهناسراوی ناوو ئاوهلناودا به پیچهوانهیه کترن.

ئهو سی نمونهیهی سهرهوه وهک زور نموو نهی دیکه له ژیر گاریگهیری پیکهاتهی ناوو ئاوهلناوی

فارسیدا هاتوونهته نیو زمانی کوردیهوه:

کارتیکه: مرد + ان + کهسره + سالخورده (اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

↓ ↓ ↓ ↓

کارتیکراو: پیاو + هکان + ی + گهراوه (ناو + نیشانهی کۆ + ی خستنهسهر + ئاوهلناو)

کارتیکه: موضوعات گوناگون (اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

↓ ↓ ↓ ↓

کارتیکراو: بابه تهکانی جوراوجوری (ناو + نیشانهی کۆ + ی خستنهسهر + ئاوهلناو)

(اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

↓ ↓ ↓ ↓

(ناو + نیشانهی کو + ی خستنهسهر + ئاوهلناو)

کارتیکهر: رمانهای نو

کارتیکراو: بابتهکانی جوړاوچوړ

(اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

↓ ↓ ↓ ↓

(ناو + نیشانهی کو + ی خستنهسهر + ئاوهلناو)

کارتیکهر: چیزهای مادی

کارتیکراو: شتانی مادی

له زمانی فارسیدا بۆ کوکردنهوهی ناوو ئاوهلناو ههرگیز نیشانهی کو به دووای ئاوهلناوهوه نالکیت، بۆ وینه وهک ئهوهی له نموونهکانی سهرهوهدا هاتوون. فارس ههرگیز نالکیت: مرد بزرگان، یان موضوع گوناگونها، یان رمان نوها، یان چیز مادی ها، چونکه واتایان دهگورئ، بۆ وینه:
"مرد بزرگان" واته: پیاوی گهورهکان، بهلام "مردان بزرگ"، واته: پیاوه گهورهکان. موضوع گوناگونها، دهبیته (بابهتی جوړاوچوړهکان) نهک بابته جوړاوچوړهکان. رمان نوها، دهبیته (رؤمانی نوییهکان) نهک رؤمانه نوییهکان. چیز مادی ها دهبیته (شتهکانی مادی) نهک شته مادییهکان.

کهوابوو ئهگهر له فارسیدا دیاردهیهکی وا ههلهبیته، ئهوا له زمانی کوردیشدا ههلهیه.

ئهم نموونانهای سهرهوه بهپیی پیرهوی سینتاکسی کوردی بهم شیویهن:

. پیاوه گهراوه خاوهن ژن و مالهکان جله باشهکانیان لهبهر دهکرد.

. بابته جوړاوچوړهکانی رؤمانه نوییهکان.

. چونکه ئهو تهنیا برّوای به شته مادییهکان ههبوو.

پیویسته بگوتریته له فارسیدا ناوو ئاوهلناو له کوکردنهوه دا، جاری واههیه لیلی واتایی دروستدهکن.

بۆ وینه: (فرزندان شیرین). لهم نموونه یهدا روون نییه، که (شیرین) ناوه یان ئاوهلناو، بهلام له

کوردیدا ئهگهر (شیرین) ناو بیته، بهم جوړهدهبیته: (مندالهکانی شیرین)، بهلام ئهگهر ئاوهلناو بیته،

بهم جوړهیه: (منداله شیرینهکان).

له فارسیدا ئاوهلناوی پلهی بالا له گهل ئامرازی نهناسیاوی (نکره ادا له فریزیکی ناویدا پیکهوه دین،

وهک: (تههران بزرگترین شهری است که من دیده‌ام)، بهلام له زمانی کوردیدا ئامرازی نهناسیاوی

(یهک، یک، ئ) له گهل ئاوهلناوی پلهی بالادا نایهت. ئهم نموونانهای خوارهوه لهژیر کارتیکهریی ئهم

لایهنهی سینتاکسی فارسیدان:

"ئەمە سەپىر تىرىن نامە يەك بوو كە تا ئىستا بە دەستى گە يىشتبوو" (جىھانى سوڧيا، ل ۶۶)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
[اين عجيب ترين نامه‌ای بود كه تا كنون به دستش رسیده بود]

" ئەمە چاكتىرىن ھەلپكە بۇ مروڧىكى ۋە كوو تۆ." (نووسەرى نوئى، ژ. ۴۵، ل ۱۵۷)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
[اين بهترين فرصتى است برای شخصی مثل شما]

فر يزی (سەپىر تىرىن نامە يەك) لە ژېر كارتېكەرىي (عجب ترين نامه‌ای) فار سىدايە. ھەروەھا (چاكتىرىن ھەلپكە) لە ژېر كارتېكەرىي (بهترين فرصتى ای فارسىدايە).

لە كورد یدا فر يزی ناوی، كە لە ناو يک يان زياتر پېكھاتېت (مضاف و مضاف الیه)، (ی) ی خستنهسەر زياده، بە زياد كراووه دەگە يەنېت. لە فار سىدا ژېر (/) ئەم رۆلە دەبينېت. ئەگەر كۆ كرا نەو، ئامرازی كۆ لە كورد یدا ۋەك فار سى بە دوواى زياد كراووه دەلكېت، ۋەك: (رۆلەكانى كوردستان). جارى ۋاش ھە يە زيادو زيادكراو، راستىيەكەي، ويكچواندن (تشبیه) بووهو بە لاچوونى ئامرازی ويكچواندن بووهتە زيادو زياد كراو: بروی كهوان، چاوی نيرگز، كه راستىيەكەي بەم چۆرە بووه: بروی ۋەك كهوان، چاوی ۋەك نيرگز.

جارى ۋاھەيە ئەو لايەنەي زمانى فارسى كاری کردووهتە زمانى كوردی:

" باوك سەگ لاسايى من دەكەيتەو؟" (رامان، ژ. ۲۵، ل ۳۴)

↓ ↓
[پدر سگ ادای من را در می آوری؟]

لە كاتې كدا لە فر يزیكى ۋەك ئە مە، لە كورد یدا ليك چوو (م شبه) ۋە پيش ليك چوواوا (م شبه به) دەكەويت: سەگباب!

لە فر يزی ناويدا " (ان) و (يك) ھەرگيز پېكەو دەرناكەون"^۱، بەلام لە فارسىدا ئامرازی نەناسياوى (ی) بە ناوی كووه دەلكېت:

گلهايى را ديدم كه در حياط كاشته بودند.

من از تو انتظاراتى دارم.

^۱ - وریا عومەر ئەمىن، چەند ئاسۆيەكى تری زمانەوانى، ۲۰۴، ل ۲۰۱.

نهم لایه‌نهنش کاری کردووه‌ته سهر زمانی کوردی، بۆ نمونه:

. که‌واته منیش له‌وانه‌یه پرسیارانیک له تو بکه‌م. " (جیهانی سوفا، ل ۲۷۱)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
[پس من هم شاید سوالاتی از شما بکنم .]

له فارسیدا ناوو ئاو‌ه‌لناوی ژماره (اولین کس ، دومین مرد...) له رسته‌دا به‌هوی (ی) پیوه‌ندییه‌وه به به‌شه‌کانی دیکه‌ی رسته‌وه ده‌به‌ستریته‌وه، وه‌ک: اولین کسی بودم...، دومین کتابی بود که ... له زمانی کوردیدا ئه‌و (ی) پیوه‌ندییه نییه. به‌لام له‌ژیر کارتیکه‌ری سینتاکسی فارسیدا جاری واهه‌یه له ده‌قیکی کوردیدا ئه‌و (ی) به‌هله‌ده‌ده‌که‌ویت، که له‌گه‌ل سینتاکسی زمانی کوردی نایه‌ته‌وه:

" له ناو خزمه‌کانیا من یه‌که‌م که‌سیک بووم که ئه‌و زه‌وی‌یه‌ی دیبی. " (گه‌لاویژی نوی، ژ . ۲۹، ل ۱۴۰)

[از میان فامیل‌هایشان من اولین کسی بودم که آن زمین را دیده باشد .]

له فارسیدا هی‌ندیک پاشگر به‌کار دین، که زور چالاکن، وه‌ک: روشنگر، کارگر، ستمگر و... که ناوی بکه‌را (اسم فاعل) یان پی دروسته‌کریت. یان (گرا) : اسلامگرا، اعتدال‌گرا، استقلال‌گرا و... له زمانی کوردیدا پاشگری (گه‌را) هه‌یه، به‌لام زور چالاک نییه‌و له ژماره‌یه‌ک ناو دا به‌کار دیت: ئا‌سنگه‌ر، م‌سنگه‌ر، زیرنگه‌ر، جادوو‌گه‌ر، شانگه‌ر، ... هتد، به‌لام له‌ژیر کارتیکه‌ری زمانی فارسیدا نمونه‌ی ئه‌و ناوانه‌ی به‌پاشگری (گه‌را) دروست ده‌بن، زورن، بۆ نمونه:

" هه‌ربویه‌ی وای بۆ ده‌چم که نالی وه‌ک ئه‌زمونگه‌ریک و... " (گ. رامان. ژ. ۲۵، ل ۹)

[بنابراین من چنین تصور می‌کنم که نالی به‌مثابه‌ی یک آزمونگرو ...]

۳. ۲ فریزی کاری:

کار یان گوزاره له رسته‌ی کوردیدا مه‌یلی به‌لای بکه‌ر یان نیهادی رسته‌دا هه‌یه، واته کار له رسته‌دا تا ئه‌و جینگه‌یه‌ی بکریت خوی له نیهادی رسته‌نزیکده‌کاته‌وه، به‌لام له فارسیدا زور جار له رسته‌ی لی‌کدراو یان فره‌وانکراودا کاری رسته‌ی سهره‌کی یان شارسته‌ده‌که‌ویته‌کوتایی، بۆ نمونه:

" گرد‌آوری افسانه‌ها و متل‌ها و نمایشنامه‌ها و بازی‌ها سنتی کردی که این قسمت آخر تا به حال گردآوری نشده و دست‌نخورده باقی مانده (و تقریباً برای اولین بار است که نمایشنامه‌ها و بازی‌های کردی گردآوری می‌شود) کاری سخت و دقیق است. "

گرد آوری افسانه‌ها و متل‌ها و نمایشنامه‌ها و بازی‌ها سنتی کردی که این قسمت آخر تا به حال

رسته‌ی ۲

نیهادی رسته‌ی سهره‌کی (شا رسته)

گردآوری نشده و دست نخورده باقی مانده / و تقریباً برای اولین بار است که نمایشنامه‌ها و بازی

رسته‌ی ۵

رسته‌ی ۴

رسته‌ی ۳

های کردی گردآوری می‌شود / کاری سخت و دقیق است.

گوزاره‌ی شارسته

له و نمونه‌ی سهره‌وه‌دا، رسته‌ی سهره‌کی یان شارسته بریتیه له:

گرد آوری افسانه‌ها و متل‌ها و نمایشنامه‌ها و بازی‌ها سنتی کردی کاری سخت و دقیق است.

له و نمونه‌ی رسته‌کانی ژماره ۲، ۳، ۴ و ۵ که و توونه‌ته نیوان نیهاد و گوزاره‌ی رسته‌ی سهره‌کیه‌وه.

زور جار زمانی کوردی که و تووه‌ته ژیر ئەم کارتیکرد نه و رسته‌کان له پیکه‌ته‌ی سینتاکسی کوردی
چوونه‌ته‌ده‌رو رسته‌ی نامۆ دروست بوون، که له‌گه‌ل پیکه‌ته‌ی رسته‌ی فار سیدا ده گونجین. ئە گه‌ر
که سیک شاره‌زای زمانی فار سی بی، زور به ئا سانی ده‌توانیت رسته‌ی فار سیبه‌که‌ی له پرو
دابیریتیه‌وه:

" به‌لام له سالی ۱۸۵۰ به‌ملاوه چیتتر ناتوانین باس له ده‌ورانیکی پرو ته‌واوو له ده‌ورانیکی وه‌ها که
شیعرو فله‌سه‌فه و هونه‌رو زانست و موسیقا له‌خۆ بگریت، باس بکه‌ین." (جیهانی سوفا، ۴۴۸)

[اما از سال ۱۸۵۰ به این سو دیگر نمی‌توانیم از دورانی تمام و کامل از دورانی چنین که شعرو

نیهادی رسته‌ی سهره‌کی

فلسفه و هنرو علم و موسیقی‌را در برداشته باشد، سخنی به‌میان آوریم.]

گوزاره‌ی رسته‌ی سهره‌کی

واته: به‌لام له سالی ۱۸۵۰ به‌ملاوه ئیدی ناتوانین باس له قوناغیکی کامل بکه‌ین که له قوناغه‌دا

گوزاره

نیهاد

رسته‌ی سهره‌کی

شیعرو فله‌سه‌فه و هونه‌رو زانستی له‌خۆ گرتیت.

نمونه‌ی کی دیکه:

" دیاره هیندیک له میژوونوسان، نووسیویانه که ئیرانییه‌کان به‌کاره‌ییانی ماده هوشبهره‌کانیان له

ئوزبه‌که‌کان که له باکووری ئیران ده‌ژین وه‌رگرتوه." (ماده هوشبهره‌کان، ل ۱۰)

ئهم نمونه‌ی به‌کاره‌یری رسته‌ی کی فارسی، له‌م چه‌شنه دابووه:

[البته برخی از مورخان، نوشته‌اند که ایرانیها استفاده از مواد مخدر را از بزکها که در شمال ایران

زندگی می‌کنند گرفته‌اند.]

له فارسیدا ئاساییه که دوو یان چندین کار، که بو یهک نیهاد له رسته‌دا ده‌گه‌رینه‌وه، یه‌کیک له کاره‌کان بمینینه‌وه:

. حکومت کردستان به منظور خدمت به مردم کرد انتخاب و تشکیل شده است.

به‌لام دارشتنی وا له کوردیدا نه‌گونجاوه :

× حکومتی کوردستان به مه‌به‌ستی خزمه‌ت به خه‌لکی کوردستان هه‌لبژیر [راوه] و دامه‌زراوه .
واته ئه‌وه‌ی له نیوانی ئه‌و دوو که‌وانه‌دایه، نه‌بیته.

با فریزه‌که زیاتر شیبکه‌ینه‌وه:

ئه‌و نمونه‌یه‌ی سه‌ره‌وه دوو کاری تیدان:

۱. انتخاب شده است

۲. تشکیل شده است

ئه‌وه‌ی له نیوان ئه‌و دوو کاره ناساده‌یه‌دا هاو به‌شه، بریتییه له: (شده است). له رسته‌دا یه‌کیک له هاوبه‌شه‌کان لا ده‌چپته و ده‌بیته: (انتخاب و تشکیل شده است). له کوردیدا به‌م جو‌ره نییه، هه‌ر ئه‌م نمونه‌یه له کوردیدا شیده‌که‌ینه‌وه:

۱. هه‌لبژیردراوه

۲. دامه‌زراوه

ئه‌و گه‌ر ئه‌و دوو کاره له رسته‌یه‌کدا بین، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی له مؤرفیمی کاتی را بردووی ته‌واو دا هاوبه‌شن، به‌لام هیچیان لاناچن و پیکه‌وه نابنه: (* هه‌لبژیر و دامه‌زراوه).

نمونه‌ی کارتی‌کراو:

. "ئه‌م کتیبه به مه‌به‌ستی به‌هیزکردنی رو‌حیه‌ی ئیوه و پیشکه‌شکردنی پیشنیارگه‌لی به‌کرده‌وه له‌لایهن

ژنانی پیش‌ه‌وه‌و سه‌ره‌که‌وتوووی ئه‌م سه‌رده‌مه ئاماده [کراوه] و دارپژراوه" (ده‌سه‌لاتی ئیمه‌ی ژنان، ل ۸)

[این کتاب به منظور تقویت رودیه‌ی شما و ارائه‌ی راهکارهای عملی از سوی زنان پیشرو و موفق

معاصر آماده و تهیه شده است]

. "ژیان سیبه‌ریکی له حالی رویشتندایه" (جیهانی سو‌فیا، ل ۲۸۷)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[زندگی سایه‌ای در حال حرکت است]

ئه‌م رسته‌یه راستییه‌که‌ی دوو (است) ی تیدایه: زندگی سایه‌ای [است] در حال حرکت است. واتای

رسته‌که ئه‌مه‌یه: ژیان بریتییه له سیبه‌ریک که ئه‌و سیبه‌ره له رویشتندایه، به‌لام له‌م نمونه‌یه‌ی

سه‌ره‌وه‌دا به‌هوی ئه‌وه‌ی به کارتی‌که‌ری سینتاکسی فارسی دارپژراوه، شیوه‌ی دارشتنی ئه‌م نمونه‌یه‌ی

سهرهوه، ئەوه دهگهیهنیت، که: یهکیک له سیبهرهکانی ژیان له کاتی رویشتندایه. هۆی ئەمه ئەوه یه که رستهکه دوو کاری ناتهواوی (ه) ی تیدان، که له فارسیدا یه کهمیان لاچوو، بهلام له کوردیدا ئەمه ههلهیه. بویه دهبووا رستهکه بهم جووره بووايه:
 . ژیان سیبهریکه له حالی رویشتن دایه.

له کوردی و فارسیدا، نا کردن و نههیکردن و فرمان وهک یهکه:

<u>ناکردن</u>	<u>نههی</u>	<u>ئهمر</u>
کوردي: ناچی	مهچوو (مهچۆ)	بچوو (بچۆ)
فارسی: نمی روی	نرو (مرو)	برو

له فارسیدا مۆرفیمی دیکه ناچینه نیوان مۆرفیمهکانی ناکردن و نههی و ئەمرهوه، بهلام له کوردیدا دهگونجیت: ناشچم، مهشچوو، بشچوو. جاری واههیه ئەم پیرهوه دهکهوئته بهر کارتیکهیری فارسی، بۆ نموونه:

" ههموو ئەما نه له گهڵ ژ یانی ئەمروما ندا ناگونجین و ناییتیش ئەوا نه به کامل دابنرین" (گ).

وهرگێران، ژ. ۱، ل ۱۵)

[هیچ کدام از اینها با زندگی امروزی ما نمی گنجند و نباید هم اینها کامل پنداشته شوند]

له کوردیدا مۆرفیمی (ش) بهرامبهری (هم ای فارسییه، له فارسیدا (هم) ههگیز ناکهوئته پاش مۆرفیمی ناکرد نهوه: *نهم با ید، بهلام له کوردیدا دهبیت: نا شپیت. کهوابوو، لهو نموونه یه ی سهرهوهدا (ناییتیش) له گهڵ (نبايد هم) ی فارسیدا دهگونجیت.

به پپی پیرهوی سینتاکسی زمانی کوردی، بهرکاری ناراستهوخۆ (بهرکاری به یاریده) له رستهیه کدا که کاری لیکدراوی ههبیته، دهچپته نیوان کاری لیکدراو. بۆ نموونه: (ئهو دهستی له کاره که ی ههنگرت) لیرهدا کاره لیکدراوه که، بریتییه له: (ده ستهنگرتن). بۆ نموونه ئهو دوو رسته کوردیهی خوارهوه وشهکانیان یهکن، بهلام ریزبوونی وشهکانیان وهک یهک نییه، که واته دهکریت واتای جیاوازیان ههبیته:

۱. ئەو له زانستگه کار دهکات.

۲. ئەو کار له زانستگه دهکات.

له رستهی یهکه مدا (له زانستگه) ئاوه کاره و واتای رسته، بریتییه له: شوینی کارکردنی ئهو زانستگهیه.

له رستهی دووهمدا (له زانستگه) بهرکاری ناراستهوخۆیه و واتای رستهکه، بریتییه له: ئهو کارهگهیری بۆ زانستگه ههیه.

له زمانی فارسیدا بهرکاری ناراستهوخۆ ناچیتته نیوان کاری لیکدراو. بو وینه له کاری لیکدراوی (دخالت کردن) دا بهرکاری ناراستهوخۆ ناچیتته نیوان / دخالت او (کردن) :
 . ایران در کار کشورهای همسایه دخالت می کند.

* ایران دخالت در کار کشورهای همسایه می کند. (ئهمه دارشتنیکی کوردانهیه)

بهلام به کارتیکهیری فارسی، ئهم دیاردهیه له زمانی کوردیدا هاتووته ئاراهه:

" له بهنگ به دوو شیوه کهلکیان وهرگرتوه " (ماده هوشبهرهکان ، ل ۹)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[از بنگ به دو شیوه استفاده کرده/ند]

بهپیی سینتاکسی کوردی: به دوو شیوه کهلکیان له بهنگ وهرگرتوو.

" له گیرهوهی سییهم کهسی تاک کهلکی وهرگرتوه " (گ. رمان، ژ. ۲۴ ، ل ۲۲۱)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[از راوی سوم شخص مفرد استفاده کرده/ست.]

به پی سینتاکسی کوردی: کهلکیان له گیرهوهی کهسی سییهمی تاک وهرگرتوو.

" ئهو بوچوونه له کردهودا باشتر دهتوانی راستییهکان باس بکا " (پیشهکییهک لهسه شیکردنهوهی

سیاسی، ل ۱۵)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[این دیدگاه در عمل بهتر می‌تواند واقعیتها را بیان کند]

به پی سینتاکسی کوردی: ئهم بوچوونه له کردهودا باشتر دهتوانیت باسی راستییهکان بکات.

جاری واهیه له فارسیدا کاریک که لیکدراوه، بهرانبهرهکهی له کوردیدا کاریکی ساده یان دارپژراوه.

به پیچهوانهی ئهمهش ههر راسته. بو وینه:

<u>ههله</u>	<u>کوردی</u>	<u>فارسی</u>
* زیندوو بی	بژیت	زنده باشی
* دران کردن	دراندن	پاره کردن
* بوونی ههیه	ههیه	وجود دارد

لهم نموونه یه‌ی دا هاتوویدا، وهک زور نموو نه‌ی دی که، ههول‌ی گه‌یا ندنی مه‌به ست دراوه ، پیکها ته‌ی فریزی کاری فارسی ده قاودهق بو کوردی بگوازی ته‌وه. وا ته بو دهربری نی مه‌به ست ژ ماره‌ی مؤرفیمه‌کانی فریزی فارسی له فریزی کوردیدا ره‌چاو کراوه:

" بۆ باشتر ژيان كردن دهییت چی بکهین؟ " (جیهانی سۆفیا، ل ۱۱۳)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[برای بهتر زندگی کردن باید چکار کنیم؟]

بهیپی سینتاکسی کوردی: بۆ ئەوەی باشتر بژین دهییت چ بکهین؟

هی ندیک فریزی کاری له ده قی زمانی کورد یدا دهیی نرین، که ده قاودهق له زمانی فارسییهوه

هاتوونه ته نیو زمانی کوردی، ههروهک لهو نمونانهی خوارهوه دا دهستنیشانکراون:

<u>کارتیکه</u>	<u>کار تیکراو</u>	<u>راست</u>
لذت بردن	چیژ بردن	چیژ دیتن (وهگرتن ، بینین)
به چاپ رسیدن	به چاپ گهیشتن	چاپ بوون، چاپکران
خوشش آمد	خوشی هات	پی خوش بوو
سرزد	سهری لی دا / سهدا	رووی دا
درست می گوید	دروست دهلی	راست دهکات
روسری پوشیدن	سه ریوش پوشین	سه ریوش له سه رنانن سه ریوشین
تاثیر گذار	کاریکه ر دانه ر	شوین دانه ر، کارلیکردن، پیکاریگه ربوون
پيله کردن	پيله	تی هه لپیچان

نمونه کان:

" چند چیژیان بردووه ئەسحاب که ههف که سی سه دهه خه توون. " (عه شقی سه ر شوسته، ل ۶۶)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[چقدر لذت برده اند اصحاب کهف که سه قرن خوابیده اند.]

کارتیکه ر، چاوگی فارسیی: (لذت بردن)

چاوگی کوردی بهرامبه ری: (چیژ وه گرتن ، تام لی دیتن، چیژ لی بینین)

" سالی ۱۲۹۳ چند کتیبیک به چاپ ده گه یه نیت. " (گ. رمان. ژ. ۱۲، ل، ۹)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[سالی ۱۲۹۳ چند کتابی را به چاپ می رساند.]

کارتیکه ر، چاوگی فارسیی: (به چاپ رسانیدن)

چاوگی کوردی بهرامبه ری: (چاپ کردن)

" خوشی له رهنگی رهش و ئاههنگی غهنگین دیت. " (ماده هوشبهرهکان، ل، ۵۳)

[از رنگ سیاه و آهنگهای غمگین خوشش می آید .]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (خوش آمدن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (پی خوش بوون)

" چ پهرجووپی له تو سهرنادا " (جیهانی سوؤفیا، ل، ۴۴۸)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[چه معجزه‌ای از تو سر نمی زند]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (سر زدن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (روودان)

" دروست دهلی " (جیهانی سوؤفیا، ل، ۲۰۸)

↓ ↓

[درست می گوید]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (درست گفتن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (راستکردن)

" نیوه روژهی کردبوو " (گ. وهرگیپان، ژ. ۲، ل، ۱۰۱)

↓ ↓

[نهار کرده بود]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (نهار کردن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (نانخواردن)، (نانی نیورۆ خواردن)

" ژنهکانیان سهرپوش ناپوشن " (گ. رمان، ژ. ۲۴، ل، ۹۸)

↓ ↓ ↓

[زنهایشان سهرپوش نمی پوشند]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (سر پوش پوشیدن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (سهرپوش لهسهرنان، لهچککردن)

زمانی کوردی له بهرامبهر چاوگی " پوشیدن " ی فارسیدا چهن دین چاوگی ههن، وهک: لهدهستکردن،

له سهرنان، لهپیکردن، له بهرکردن. بۆ وی نه: کلاو له سهرنان یان (له سهرکردن)، ده ستهوانه

لەدەستکردن، پیلۆ لەپیکردن، جل و بەرگ لە بەر کردن. دیارە (پۆشین) لە کوردیدا بواریک لە بوارە واتایەکانی (لەبەر کردن) اه " بوارە که به شیوه‌یه‌کی گشتی له شه‌ش جوړ رۆ نانی جیاوازا ده‌بینرئ، که هەر جوړه تاییه‌تی خۆی هه‌یه به پێی چه‌شنی پۆشاک و جیگه‌ی له‌سه‌ر له‌ش، واته شه‌ش جوړ (کار) له بواره‌که‌دا هه‌یه که هەر جوړه‌ش چه‌ند کاریکی لوه‌کی ده‌گرێته خۆی. هه‌ندی جار (پۆشین) ... له جیاتی له‌بەرکردن به‌گشتی یا خود هه‌ندی پۆشاک‌ی دیاریکراو به‌کار دئ بۆ نموونه که ده‌وترئ: ره‌پۆش، پیرێژ نه‌و په‌چه‌ی پۆشیه‌وه. یان یه‌کیک به "پۆشته" ناوه‌برئ "به‌لام له‌فارسیدا چاوگی" پۆشیدن " ده‌کریت بۆ هه‌مووان به‌کار بێت و چالاکه. بۆیه چاوگی (سه‌رپۆش پۆشین) چاوگیکی فارسییه‌وه ئه‌گه‌ر له زمانی کوردیدا بۆ هه‌موو بواره‌واتایه‌کانی (له‌بەرکردن) به‌کار بێت، له‌ژێر کارتیه‌که‌ری سینتاکسی فارسیدا‌یه.

" ئەم‌رۆ قوتابخانه‌ی دره‌نگ ده‌که‌وێت. " (جیهانی سو‌فیا، ل ١٤٣)

↓ ↓

[امروز مدرسه‌اش دیر می‌افتد]

کارتیکه‌ر، چاوگی فارسیی: دیر افتادن

چاوگی کوردیی به‌رامبه‌ری: وه (به) دره‌نگی که‌وتن، دره‌نگبوون

" ئەم فشارانه‌ی کاریگه‌ر دانه‌رن. " (دۆسیه‌ی ئێران. ژ. ١، ل، ١٠٥)

↓ ↓ ↓ ↓

[این فشارها تأثیر گذارند]

کارتیکه‌ر، چاوگی فارسیی: (تأثیر گذاشتن)

چاوگی کوردیی به‌رامبه‌ری: (کاریگه‌ر بوون)

" خراب پیله‌ی ده‌کرد. " (نووسه‌ری نوێ. ژت ٤٥، ل ١٢٧)

↓ ↓ ↓

[بد پیله می‌کرد]

کارتیکه‌ر، چاوگی فارسیی: (پیله کردن)

چاوگی کوردیی به‌رامبه‌ری: (تی هه‌لپێچان)

" هه‌رئوه‌نده‌ به‌سه‌ که‌ چاو له‌سه‌ر راستی‌یه‌کان نه‌به‌ستین. " (گ. رامان، ژ. ٢٥، ل ١٠٤)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

^١ - هۆگر مه‌حمود فه‌ره‌ج، بواره‌واتاییه‌کان، نامه‌ی ماسته‌ر، پێکه‌شی کۆلیجی نادابی زانکۆی سه‌لاحه‌ددینی کردووه، ١٩٨٩، ل

[همین قدر بس است که چشم بر روی واقعیتها نبندیم.]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (چشم بستن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (روو وهرگیپران، چاونووکاندن)

" ره گهزه کانی ههوال له راستی دا شهش پرسیارن که ئیسکه پهیکه ری ههوال ده سازینن. " (ههوال و

ههوالنووسیی روژنامهوانی، ل ۲۷)

[عناصر خبر در واقع شش تا سوال است که اسکلت خبر را می سازند.]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (ساختن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (پیکهینان)

ئهو نموونا نهو زور نموو نهی دی که، ئهوه ده سهلمینن که چۆنیهتی ریز بووی مؤرفیههکان بو در ستردنی فریزی کاری و وهگیرانیمان ده قاودهق له زمانی فارسییهوه ههلهیه، تهنا نهت ئه گهر ئهو مؤرفیمان له ههردوو زمانیشدا هاوبهش بن. بو وینه " درخت کاری " به کوردی ناپیته (دار کاری)، چونکه " درخت کاری " به واتای ناژتنی داره و " دارکاری " به واتای لیدان و کوتانه. فارس له بهرامبهر " سگ سووتان " (بهزهیی پیدا هاتن ادا " دل سوزی " به کار دینیت. واته له جیاتی " سگ "، " دل " به کار دینیت. له کوردیدا (دل سوزی) ههیه که له فارسییدا بهرامبهره کهی (دل سوزی) یه، که لهو فورمهدا هاوبهشن، بهلام " دلیم به حالی سووتا "، بهرامبهری فورمه فارسییهکهیه، به پیژهوانه ئه گهر کهسیک به فارسی بلن: " شکمم بهش سوخت !! " (سگم پی سووتا) فارس لی حالی نابن.

۳. ۳ فریزی ئاوهلکاری (قید)

له زمانی کوردی و فارسیدا، ئاوهلکار باسی چۆنیهتی رووداو یان کار له رووی، کات، ژماره، شوین و چۆنیهتی و... هتدوه ده کات، بهلام جاری واهیه لایه نیکی مؤرفو سینتاکسیی زمانی فارسی ده که وپته نیو زمانی کوردییهوه، وهک لهم نموونانهی خوراهوهدا به دیده کریت:

" زورتری کاتی له ده ریا ده برده سهر. " (جیهانی سوفا، ل ۸)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[بیشتر وقتش را در دریا بسر می برد.]

لهم نموونه یهدا " بیشتر " له دوو مؤرفیمی (بیش) واته زور و (تر) ی مؤرفیمی ئاوهلناوی پلهی بهراورد پیکهاتوووه و ئاوهلکاری راده (قید مقدر) ی درو ستردوووه و بووه ته ئاوهلناوی پیچهوانه بو ئاوهلکاری کات (وقتش). لهم بارهدا له زمانی کوردیدا ئاوهلناوی پلهی بالا به کار ده بریت، بو نموونه: (زورترین کاتی...). بویه ئاوهلکاری (زورتری کاتی) له ژیر کارتیکه ری سینتاکسی فارسیدا یه.

له زمانى كورد یدا ئاوه ئاوى پلمه ی بهراورد ناکه ویتته پيش ناو یان ئاوه ئاکار یان بهرکار، بهلام له فارسیدا ئە مه ئاساییه. لهو نمونه یه ی سهره وهدا فریزی (زۆر تری کاتی) له ژیر کارتیکهری فریزی فارسى (بیشتر وقتش) دایه.

له فارسیدا نیشانه کانی کو (ان، ها ، نیشانه کانی کو ی عهره بى) بو کو کرد نه وه به کار دین. جارى واهیه فورمیکى وه ک مورفیمه کانی کو هیه، که چى مورفیمی کو نین. وه ک پاشگری (انه) له وشه کانی وه ک: مردانه، زنانه، شبانه... شبانه به واتای (شهوانه) کوردی نیه. شهوانه له کورد یدا واتای زۆر شهو ده گه یه نیټ، بهلام (شبانه) له فارسى دا واتای کاتی شهو و تاکه یه ک شهو ده گه یه نیټ:

" شهوانه چوبوویت ئەنبارى بهرپوه بهرى ناحیه بۆریه کانت بردبوو. " (عه شقى سه ر شوسته، ۱۲)

↓

[شبانه رفته بودى انبار مدیریت بخشدارى لوله هارا برده بودى.]

ئاوه ئاکار له کوردی و فارسیدا هه یه، که له پرووی ژماره و واتای مورفیمه کانی وه وه ک یه کن، بهلام شیوه ی ریزبوونیان جیاوازه، بو نمونه: (دیر شب) له فارسیدا و (شهو درهنگ) له کوردیدا. له ده قى کوردیدا جارى واهیه ده بینریت، که وه ک فارسى به کار به بریت:

" درهنگى شهو بوو. " (نووسه رى نوئ، ژ. ۴۸، ل ۸۶)

↓ ↓ ↓

[دیر شب بود]

یان:

" شهو تهواوی شهو پچراو له ناو باله سهوزه کانی فرشته... " (دوا وه سه وه سه ی کریست، ل ۵۶۵)

↓ ↓ ↓

[شب تمام شب پیچیده در بالهای سبز فرشته...]

له جیاتی: سه رانسهرى شهوئ له بن باله سهوزه کانی فرشته دا... .

جارى واهیه ئاوه ئاکار له پرووی ژماره وه له ژیر کارتیکه رى سینتاکسى فارسیدا یه، بو وینه:

" سه د سه د... " (گ. رمان، ژ. ۱۲، ل ۲۹)

پیکهاته ی ئەم جوړه ئاوه ئاکارانه له زمانى کوردیدا بهم جوړه یه:

ژماره + ئامرازى له + ژماره: یه ک له سئ، دوو له سئ، بیست له سه د، سه د له سه د،... هتد.

بهلام له فارسیدا بهم جوړه یه:

۱. بو ژماره ی یه ک ژماره یی: ژماره + ژماره ی ته ریبی: دو سوم، سه چهارم، پنج دهم.

۲. بو ژماره ی دوو ژماره یی به ره وه سه ر: ژماره + در + ژماره: ده در صد، بیست در صد، صد در

صد،... هتد.

۳. ۴ رسته:

ئهوهی له باره‌ی فریزه‌کانهوه گوترا، بهشی زۆری رسته‌کانیش ده‌گریتهوه. زمانی فارسی مهیلی به‌لای رسته‌ی دریزدا هه‌یه:

"من در طول دوازده سال اخیر هرگز به آستان این جوان خوش خطو خال که مثل مار افسرده هنگام ضعف و جبن سر درهم می‌کشد و در فرصت مناسب نیش جانگزی خود را می‌زند سر فرود نیاورده‌ام و این آخرین دفعه هم که به ابتکار خودش نشان همایون به من داد هرگز نشان‌اهدایی او را بر سینه نزدم زیرا می‌دانستم که این همایون از قماش همان همایون‌هایی است پنجا شدت را چه هندی نظیر او را از انگلیس گرفتند"^{۱۱}

واته: ئه‌من له ماوه‌ی ئه‌م دوازده ساڵه‌ی دووایدا هیچکات له به‌ر ده‌ر گای ئه‌و لاهه به‌ژن ریکوپیکه کړنووشم نه‌بردوه، که وه‌ک ماری تووره له کاتی ترسو و لاواز یدا خۆی مات ده‌کاتو له ده‌ر فه‌تی له‌باردا چوزووی جه‌رگبری خۆی ده‌وه‌شینیت. ئه‌م جاره‌ی دواییش که به‌ ده‌سپیشخه‌ری خۆی میدالیای هوماوونیی پی به‌خشیم هیچکات به‌ سینگمه‌وه هه‌لم نه‌واسی، چونکه ده‌مزانی ئه‌م هوماوو نه‌ هه‌ر له جینسی ئه‌و هوماوونانه‌یه که په‌نجا شییست راجه‌ی هیندی له‌م چه‌شنه‌یان له بریتانیاوه هیناوه.

به‌لام زمانی کوردی مهیلی به‌لای رسته‌ی کورت دایه. بو‌نموونه:

"سه‌لت و ره‌به‌ن بوو، له دیوخانی خالم ده‌ژیا. به‌ ته‌واوی مه‌عنا‌ی که‌لیمه هونه‌رمه‌ند بوو. گو‌یی

۱ ۲ ۳

نه‌ده‌دا سه‌روبه‌رگ و ده‌م وچاوی، زۆر به‌رزه فر بوو، چاوی له به‌رات و خه‌لات و شاباش و دیاری نه‌بوو.

۴ ۵ ۶

ده‌نگی خو‌ش بوو، بو‌خۆی و دل‌ی خۆی گو‌رانی ده‌گوت. بو‌خۆی وازی لی نه‌با، شاش له‌به‌ری پاراباوه

۷ ۸ ۹

مه‌قی لی نه‌ده‌هات. چاک له‌گه‌ل من ریک که‌وتبوو. شه‌وانه پیکه‌وه له دیوه‌خان ده‌ماینه‌وه. من کتیم

۱۰ ۱۱ ۱۲

ده‌خوینده‌وه و ئه‌و به‌یتی بو‌ ده‌گوتم."^۲

۱۳

ئه‌و دوو نموو نه‌ فارسی و کوردی یه، تارا‌ده یه‌ک هه‌ردووکیان دیره‌کانیان به‌ قه‌د یه‌ که، که چی فارسییه‌که ۱ رسته‌یه و نموونه کوردییه‌که ۱۳ رسته‌یه.

^۱ - محمود ستایش، کشتار نویسندگان در ایران، ۱۳۷۸، ص ۱۰۴.

^۲ - هیمن، دیوانی هیمن، ۲۷۰۸ ی کوردی، ل ۳۵.

ئەو رېستە دوورو درېژانە، زۆرچار لە ژېر کارتېكەرىي رېستەي فارسيدان. بە تايبەتي ئەوانەي لە رېگەي بەرھەمە وەرگېردراوہ فارسييەکانەوہ ھاتوونەتە نيو دەقي کوردییەوہ. بۆ نمونە:

"لەم کۆبوونەوہیەدا بېریاری پېشووی ئەنجومەنی وەزیران سەبارەت بە فرەوانکردن و بەھیزکردنی ھاوبە شایەتی یەکانی شتومەکی فەرمان بەرانی دەوڵەت و زیادکردنی سەرمايەگوزاری لە کەرتی ھاوبەشایەتیدا بە راکېشانی بەشداری فەرمانبەرانی دەوڵەت لەسەر بنەمای بېری مانگانەي ۳ ھەزار رېال پارەي یارمەتی دەوڵەتی بۆ خێزا نەداران، با بەتی بېرگەي ۹ي یا سای X لە مووچەي فەرمانبەران، ھاتە بەرباس و لیکۆلینەوہ و بېراردرا بۆ جیبەجیبی کردنی پەسندکراوی سەروو، دەزگاکانی جیبەجیبەکەري دەوڵەتی ھەموو مانگێک بە رەزامەندی فەرمانبەران، بېری ئا مازەپیکراو بچیتە حیسابی یەکیٹی ھاوبە شایەتی شتومەکی فەرمانبەرانی دەوڵەت بۆ کۆمپانیاکانی ھاوبەشایەتی دەزگای پێوەندیدار. "!!!

ئەم رېستە دوورو درېژەي سەرەوہ، ریز بوونی کەرەستەکانی و دار شتتەکەي دەقاودەق چە شنی رېستەيەکی فارسیي وەک ئەمەي خوارەوہیە:

در این جلسه مصوبه‌ی قبلی هیئت وزیران درباره‌ی توسعه و تقویت تعاونیهای اجناس کارمندان دولتی و زیاد کردن سرمایه‌گذاری در بخش تعاونی با جذب شرکت کارمندان دولت بر مبنای مبلغ ۳ هزار ریال پول سووسید دولتی برای خانواده‌ها، بنابر ماده‌ی ۹ قانون X او حقوق کارمندان، مورد بحث و تحقیق قرار گرفت و تصمیم بر این شد جهت اجرای مصوبه‌ی فوق، دستکاههای اجرایی دولتی هر ماه با رضایت کارمندان، مبلغ فوق الذکر را به حساب اتحادیه‌ی تعاونی اجناس کارمندان دولت برای شرکت‌های تعاونی ذی‌ربط واریز شود.

لە زمانی کوردیدا رېککەوتن لە نيوان بەشەکانی رېستەدا ھەيە. واتە ئەگەر بکەر یان نپھادی رېستە کۆ بوو، کار یان گوزارەي رېستەکەش کۆ دەبیت. ئەگەر تاک بوون، کار یان بەشی گوزارەش تاک دەبیت، بەلام لە زمانی فارسیدا لە ژمارەدا بۆ شتی بې گيان لە ھەر بارێکدا کار، یان گوزارەي رېستە تاکە. بۆ وینە: درختها شکست (دارەکان شکا)، شېھا سرد است (شەوہکان ساردە)، بەلام لە زمانی کوردیدا رېککەوتن لە نيوان بکەرو فرمانداو ھەرۆھەا لە نيوان بکەرو بەرکاردا دەردەکەویت.^۲ بۆ نمونە:

- دارەکان شکان.

- شەوہکان ساردن.

ئەو نمونانەي خوارەوہ بە کارتېکەریي ئەم لایەنەي زمانی فارسین:

^۱ - و: مەنسور سەدی. ھەوال، راپۆرت و وتووێژ، ۲۰۰۸، ل ۸۰.

^۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ۲۰۰۴، ل ۱۶۳.

۱. " به‌هاکانی هه‌والّ ئەو بەردی بناخەیه‌یه که ده‌توانی ریکر بیّت له بەردەم ئەو دوو خالە‌ی که

کۆ تاک تاک تاک تاک

پیشتر وترا" (هه‌والّ و هه‌والّ‌نووسی روژ‌نامه‌وانی، ل ۱۴)

تاک

[ارزشهای خبری سنگ زیربنایی است که می‌تواند سد راه دوو نقطه‌ای باشد که پیشتر ذکر شد.]

کۆ تاک تاک تاک تاک تاک

۲. " شه‌وه‌کان وه‌ک ئەمشه‌و ده‌بی. " (دوا وه‌سه‌سه‌ی کریست، ل ۶۵)

کۆ تاک

[شبها مثل امشب خواهد بود.]

کۆ تاک

۳. " ئەم مادانه ئەو مه‌سه‌لانه دیاری ده‌کات که جیی بایه‌خی ئیران. " (دۆسیه‌ی ئیران، ژ. ۱، ل ۱۰)

کۆ کۆ تاک

[این مواد مسائلی را مشخص می‌سازد که برای ایران حائز اهمیت می‌باشند.]

کۆ تاک

۴. " که‌سیکی شاری‌یه و کاره‌کانیشی سووک و ئاسانه. " (نووسه‌ری نوئ، ژ. ۴۵، ل ۱۲۷)

کۆ تاک

[یک فرد شهری است و کارهایش سهل و ئاسان است.]

کۆ تاک

۵. " له‌جومله‌ی ئەو کارانه‌ی که به‌رای من که‌متر ئاورپی لی درابۆوه... " (نووسه‌ری نوئ، ژ. ۴۸، ل ۶۹)

کۆ تاک

[از جمله کارهایی که به نظر من کمتر مورد توجه قرار داده بود...]

کۆ تاک

جاری واهه‌یه‌ر سته‌یه‌ک به‌کارتی‌که‌ری‌ر سته‌یه‌کی فارسی یان وه‌رگ‌یر‌دراوی و شه‌به‌شه‌له‌ فارسییه‌وه، به‌را‌ده‌یه‌ک له‌ژیر‌کارتی‌که‌ری‌ر دار‌شته‌ فارسییه‌که‌دا‌یه، ئە‌گه‌ر که‌سیک‌زمانی‌فارسی‌نه‌زانیت، لی‌تیناگات. ئە‌و‌چوار‌رسته‌یه‌ی‌خواره‌وه‌نمونه‌یه‌کی‌باشن:

" سیاستی به‌رفره‌نه‌کردنی‌ناوکی، پیوسته‌له‌باره‌ی‌ئەم‌مه‌سه‌لانه‌به‌شه‌فافیه‌ت‌بگا. " (دۆسیه‌ی

ئیران، ژ. ۱، ل ۱۰۹)

[سیاست عدم کسترش هسته‌ای، لازم است که درباره‌ی این مسائل به شفافیت برسد.]

واته: لهم كيشانهدا سياسهتي پهره پينه داني ناوكي ده پيت روون پيت.

" ديپلوماسي به ماناي هوشيار كردنه وي ولايتي كه له دهره نجامي ئه وهنگاوا نه ي ئه نجامي ده دات و گوپراديشتتبييه تي بو خهسله ته كاني ئه و چانسانه يتر كه ده تواني بپته ئالتهر ناتيفي ههنگاوه ناوبراوه كان." (دوسيه ي ئيران، ل ۱۰۷)

[دپلوماسي به معنای آگاه کردن كشوری از عواقب اقداماتی است كه انجام می دهد و توجه داشتن به خصوصیات فرصتهایی است كه می تواند جایگزین اقدامات مذکور شود.]
واته: ديپلوماسي ئه وه يه كه ولايتي كه له ئاكامي ئه و كرده و نه ي ئه نجاميان ده دات و شيار بكره ته وه. ههروه ها ههلسهنگاندني لايه نه كاني ئه و درفته نه ي ديكه يه، كه ده توانن ببنه جيگره وه (ئالتهر ناتيف اي ئه و كرده وانه ي ئامازه يان بو كرا.]

" ژنه يه كسه ر ئه وه نده تووره ده بوو كه له پيستي خو ي ده چووه دهره وه و به م جوړه شه پريكي توند له ميانانا به رپا ده بوو." (نووسهري نو ي، ژ. ۴۵ ل ۱۲۶)

[زن فوری بجدی عصبانی می شد كه از پوست خود در می رفت و به اين ترتيب دعواي بزرگی ميانشان برپا می شد.]

واته: ژ نه يه كسه ر ئه وه نده تووره ده بوو كه نه ي ده تواني ددان به خو يدا بگريت و به م جوړه كي شه يه گي گه و ره له نيوانياندا ساز ده بوو.

" له هه يكه لي شياوو شه كل و شه مايلي دلپه سندان وا تي ده گم ئه م باره بو ئيوه زور نا گه واره. (نووسهري نو ي، ژ. ۴۵، ل ۱۴۰)

[از هيكل مناسب و شكل شما يل دلپسندان چنين می پندرام كه اين بار براي شما خيلي ناگوار است.]

واته: له به ژني له بارو شيوه و ئاكار ي له به ردلانت را، وا تي ده گم ئه م باره بو تو زور ناله باره.

۳. ۵. كارتيكه ري شويني جيناوه لكاوه كان:

له زماني كورديدا به پي ياسايه كي مؤرفو سينتاكسي، كاتي ك بهرناوي (به، له) بكه وه پيش جيناوي سييه م كه سي تاك (ئه و)، له گه ل ئه و جيناوه ليك ده درين و فورميكي نو ي دروسته پيت:
به ئه و ← به و ← پي. بو نمونه: پاره كه م به ئه و دا ← پاره كه م به و دا ← پاره كه م پي دا.

له ئەو ← لەو ← لى. بۇ نموونە: پارە كەم لە ئەو ستاند ← پارە كەم لەو ستاند ← پارە كەم لى ستاند.

لەو نموونە يەى سەرەوهدا (ى) جى ناوى لكاوى كە سى سىيەمى تاك، كە بە (پى) وە لكاو بە كارتىكەرىي دارشتنە فارسىيە كەيە، چونكە ئەم ياسا مۇر فۇ سىنتاكسىيە لە فارسى دا نىيە و ئەم جىناوہ لكاو وەك خۇي دەردە كەوئىت: (بەش).

" دنيا ھەمووى شانۆيە كە كە پياوان و ژنان ئەكتەرە كانىن. " (جىھانى سوڧيا، ل ۲۸۷)

[دنيا ھەمەش نەمايشى است كە مردان و زنان بازىگرانشند.]

واتە: دنيا ھەمووى شانۆيە كە، كە ئەكتەرە كانى پياوان و ژنان.

" بە مىليۇنان كەس، ئامغتامىنى پىويستى خۇي لە رىڭكاي بازارى رەش و قاچاغ وەدە ست دەھيئا. "

(ماددە ھۆشبەرەكان و بلاو بوونەوہى لە ئىراندا، ل ۳۵)

[مليونها انسان، آمغتامين لازم خود را از راه بازار سياه و قاچاق بدست مى آوردند.]

لە زمانى فار سىدا جى ناوى خۇيەتئى تاك (خود) دەكرئىت بۇ بىكەرى كۆ بەكار بئىت، وەك ئەو نموونەيەى سەرەوہ، بەلام لە زمانى كورديدا دەبئىت رىككەوتن لە نىوان ژمارەى بىكەر، بەركار لە گەل جىناوى خۇيەتئىدا ھەبئىت.

جىناوى خۇيەتئى و رىككەوتن لە گەل بىكەردا:

كۆ	تاك	لە كورديدا
خۆمان	← خۆم	من كئىبى خۆم ھيئا ئىمە كئىبى خۆمان ھيئا
خۆتان	← خۆت	تۆ كئىبى خۆت ھيئا ئىوہ كئىبى خۆتان ھيئا
خۆيان	← خۆي	ئەو كئىبى خۆي ھيئا ئەوان كئىبى خۆيان ھيئا

لە فارسىدا

خود	← خود	من كتاب خود را آوردم	ما كتاب خود را آوردیم
خود	← خود	تو كتاب خود را آوردی	شما كتاب خود را آوردید
خود	← خود	او كتاب خود را آورد	آنها كتاب خود را آوردند

ههروهه كه له گهردانكرد نهى سهروهه دا دهينر پت، چيناوه لكاوه كانى (خوم، خوت، خو، خومان، خوتان، خويان) له كورديدا له گهل ژماره بكه دا ده گونجپن، بهلام له فارسيدا بكه كو بپت يان تاك چيناوى خو په تيبى (خود) به تهنيا به بى چيناوى خاوه نيته تى كه ژماره دهرده خهن، دپت. كه چى له فارسيدا چيناوه خو په كان ته گهر گهردان بكرپن، بهم جوړه ده بن: (خودم، خودت، خودش خودمان، خودتان، خودشان).

كه وا بوو تهو نمونه يهى سهروهه: " به ميليونان كهس تامغيه تامينى خو... " له ژر كار يه گه ريبى سينتاكسى فارسيدا يه.

له زمانى فارسيدا چيناوه سه به خو په كان شهش دانهن:

<u>كو</u>	<u>تاك</u>	
ما	من	كهسى يه كه م
شما	تو	كهسى دووهم
ايشان (آنها)	او (او)	كهسى سيبه م

له زمانى فارسيدا چيناوى كهسى دووهمى كو (شما) به مه به ستى ريزو حورمهت يان بو مروقى خاوهن پله و پا يه كومه لايه تيبى زور به كار دپت. ته نانهت له وتوو پزى روژا نهى خه لكدا ته م چيناوه بو كهسى يه كه مى تاك زور به كار دپت. له زمانى كورد ييشدا ته م جوړه ريز گرته هه يه. د. هوگر مه حمود فهرج له پروانگه ي ده سه لات و هاوكارى (Power and Solidarity) يه وه د پروانپته ته م ديارده يه له زمانى كورد يدا، و پراى وا يه كه: " كومه لايه كورد ه وارى، تاراده يه ك ده توانرى به كومه لايه كى باوكسالارى بدر پته قه له م و ته م هه لو م هرجى تا ي به تى خو لاه يه نى ره ف تاره زمان يه كا نه وه دهره ذ سينپت و ره نگان ه وهى تا ي به تى ده پپت. " ته مه واده كات كه قسه كهر جياوازى له نيوان كه سه كان دابنپت له پرووى ئاستى كومه لايه تيبه وه. " لايه نيكي گرنكى ده ورو بهر، ته وه يه كه په يوه ندي يه كومه لايه تيبه كان ده هينپته ناوه وه. زور جاريش ههر ته وه نده بهس نييه، كه قسه كر گو يگره كهى بنا سى، به لكوو ده بى په يوه ندي يه كومه لايه تيبه كانى نيوان ييشيان به پروونى ديارى بكات، تاوه كو شيوه دوواندنه كه له گه ليدا ده ستنيشان بكات... كه ئايا خا نه دانتره، ده وله مه ندره، به پله و پا يه تره... هتد. " ته وهى ليره دا مه به ستو ده بپت قامكى له سه ر دابنرپت، ته وه يه كه ته م ديارده يه له ههر دوو زماندا هه يه، به لام له زمانى فارسيدا، به تا ي به تى له گوتندا زور باوه ههر تهنيا كه سانى خاوهن پله و پا يه... هتد ناگر پته وه و واى لپه اتوه به كه مى

۱ - هوگر مه حمود فهرج، پراگماتيك و واتاى نيشانه كان، نامه ي دوكتورا، پيشكشى كولتورى زمانى زانكوى سليمانى كردوه، ۲۰۰، ل ۱۴۴.

۲ - هوگر مه حمود فهرج، پراگماتيك و واتاى نيشانه كان، نامه ي دوكتورا، ۲۰۰، ل ۱۴۵.

جیناوی تاک بو گوینگر به کاردیّت. جیاوازییه که ئه وهیه، له زمانی کوردیدا به و راده یه نییه. که و ابوو ههر رسته یه کی فارسی، که بهم جوړه نووسرا، مهرج نییه ئه مه بگوازریته وه نیو زمانی کوردیش.

" وهرن با خومان وه ک چه ندین بازنه سهیر بکهین." (دهسهلاتی ئیمه ی ژنان، ل ۱۹)

[بیاید تا خود را مثل چندین دایر نگاه کنیم.]

ئهمهش نموونه یه کی کارتیکه ری له باره ی شوینی جیناوی خویه تییه. (سهیر کردن) کاریکی لیکدراوه. ئه گهر جیناوی خویه تی رۆلی بهر کاری ببینیت، ئه وا له هیئندیک کاری لیکدراودا جیناوه که ده چیته نیوان کاره لیکدراوه که وه:

دهستی خۆم بری (دستبرین)

نانی خۆم دهخۆم (نانخواردن)

سهیری خۆم ده کهم (سهیر کردن)

ئه گهر له و نموونانه ی سه ره وه دا جیناوی (خۆم) بکه ویته ده ره وی کاره لیکدراوه کانی، رۆلی سینتاکسیی جیناوه خویه کان ده گورپیت و له بهر کاره و ده بنه بکه ر:

* خۆم دهستی بری (نه گونجاوه)

خۆم نان دهخۆم ← لیره دا (خۆم) ده بیته بکه ر و زۆر جیاوازه له وه ی: نانی خۆم دهخۆم

خۆم سهیر ده کهم ← جیاوازه له وه ی بگوتریت: سهیری خۆم ده کهم

به پیی سینتاکسی کوردی ئه و نموونه یه ی سه ره وه، بهم جوړه ده بیته:

وهرن با وه ک چه ندین بازنه سهیری خومان دابنیین.

ئەنجام و پېشنياره كان

تويژەر لەم ليكولينهوهيهدا به دۆزينهوهي دهيان نموونهي فريزو رستهي كوردی، كه بهر كارتېكهريي سينتاكسي زمانی فارسی كهوتوون، بۆي دەر كهوتووه، كه هيئنديك لايهني دياوازي سينتاكسي زمانی فارسی كاريان كردهوته فريزو رستهي زمانی كوردی و له دهقي نووسراوي كورديدا، كه نموونهيان كهمنين، لايهنه كارتېكراوهكاني دهستنيشانكردوون و لەم چهند خالهدا دهخرينه روو:

۱. كاتيک فریزی ناوی و ئاوه. ناوی كۆ دهكرينهوه، مؤرفيمي كۆ له زمانی فارسيدا دواي ناوو پيش ئاوه. ناو ده كهويت، بهلام له كوردیدا دوای ئاوه. ناو يان پاش دوا بين ئاوه. ناو ده كهويت. هەر چهنده زمانی كوردی هيئنديكجار كهوتووه ته بهر كارتېكهريي ئەم لايه نهی زمانی فارسی. بۆ نموونه: / درختان بند / له كورديدا بووته: (داره كانی بهرزا، له جياتی / داره بهرزه كان).

۲. له فارسيدا پلهی بالا له گهل (ی ای نه ناسراويدا ده گونجيت، بۆ ويينه: / اين بهترين فرصتي است كه... /)، له كوردی دا بووته: (ئەمه چاكترين ههليكه).

۳. له فارسيدا مؤرفيمي كۆ (ان، ها) له گهل (ی ای مؤرفيمي تاكدا ديئ، بۆ ويينه: / شايد سوالاتی از شما بپرسم) له كورديدا بوته: (لهوانهيه پرسيارانيك له تۆ بكه).

۴. ئامرازی گهيه نهري (ی) له زمانی فارسيدا زۆر جار به ههله هاتووه ته نيو زمانی كورديهوه، بۆ نموونه: (من اولين کسی بودم كه آن زمين را دیده باشد)، له كورديدا بوته: (من يه كهم كهسيك بووم كه ئەو زهوييهم ديتييت).

۵. له زمانی فارسيدا هيئنديك پاشگر چالاكن، ئەو پاشگرانه له هيئنديك فریزی كورديشدا ههن، بهلام زۆر چالاك نين، كه چي له ژير كارتېكهريي زمانی فارسيدا له زمانی كورديشدا زۆر چالاك بوون. وهك پاشگری (گهر، گوزار، گهرا، ئاسا...)

۶. له زمانی فارسيدا كاريك بۆ دوو، ته نانهت بۆ چهندين رسته ده گهرپتهوه، بۆ ويينه: / اين كتاب به من ظهور... ماده و تهيه شده / ست.)، له كوردیدا بووه ته: (ئەم كتيبه به مهبه ستي... ئا مادهو دارپژراوه).

۷. له فارسيدا مؤرفيمي ديكه ناچيته نيوان مؤرفيمي ناكردن (نا او كارهوه، بۆ نموونه: / نبايد هم / ناكريته) * نهم بايد / ئەمه نه گونجاوه، يان ده توانين بليين له كوردیدا په سند نيه، بهلام له كوردیدا ده كريت: (ناشيي) كه چي / نبايد هم / له كورديدا بووته: (ناييتيش) .

۸. له رستهي كورديدا، ئە گهر بهر كاري ناراستهوخۆ ههبيت، ده چيته نيوان كاري ليك دراو، له فارسيدا مهرج نيه. نموونهي فارسی: / از راوی سوم شخص مفرد استفاده کرده است.)، له كوردیدا كراوه به: (له گيررهوهي سيبهه كەسي تاك كەلكي وهرگرتووه).

۹. جارى واهه يه له فارسيدا كارىكى لىكدراو هه يه، بهرامبهره كه ي له كورديدا رهنگه كارىكى ساده يان دار پزراو بىت، كه چى به گوپره ي فارسىبه كه كوردىبه كهش ده كه ن به كارىكى لىكدراو، بۇ نموونه: (زندگى كردن)، له كورديدا كراوه به (ژيان كردن)، يان وجود دارد، ده كرپت به (بوونى هه يه).
۱۰. جارى واهه يه پىكها ته ي فر پزى كارى، راسته و خو ده قاوده ق بۇ نيو زمانى كوردى هينراوه، بۇ نموونه: (لذت بردن)، له كورديدا كراوه به: (چپژ بردن).
۱۱. ئاوه لكارى فارسى جارى واهه يه كارتىكه رى له زمانى كوردى هه يه، بۇ ويينه: (شبانه) كه له فارسيدا به واتاى كاتى شهوه، له كورديدا كراوه به (شهوانه)، يان (صد در صد) كراوه به (سه دهر سه د).
۱۲. له فارسيدا بكه ر يان نيهادى رسته بۇ شتى بيگيان مه رج نييه له ژماره دارى بىكهون، بۇ ويينه: (شبا مثل امشب خواهد بود). له كورديدا كراوه به: (شهوه كان وهك ئه مشه و ده بىت).
۱۳. زمانى كوردى مه يلى به لاي رسته ي كورتدا يه، به لام زمانى فارسى به لاي رسته ي درپز، جا به كارتىكه رى رسته ي فارسى جارى واهه يه رسته ي كوردى دوورو درپز هه لده كه وييت، كه ئه مه زياتر له رپگه ي وه رگپرانه وه يه.
۱۴. له رسته ي كوردى كار زياتر به لاي بكه ر يان نيهادى رسته دارى ده كشييت، به لام له فارسيدا كه ره سته يه كى زياتر ده چپته نيوان نيهادو كار وه. كارتىكه رى ئه م لايه نه ش له زمانى كورديدا هه يه.
۱۵. جارى واهه يه رسته ي كوردى (به تايبه تى له وه رگپراندا) به راده يه ك بهر كارتىكه رى سينتاكسى فارسى كه وتوو، كه ئه گه ر كه سيك فارسى نه زانييت، لپ تيناگات.
۱۶. شويى جيناوه لكاوه كانى فارسى، جارى واهه يه كار له كوردى ده كات، بۇ نموونه: (قوضى را بهش فروخته باشم)، له كورديدا كراوه به: (قووه ته كه م پي فروشتي).
۱۷. جيناوى خو يه تى تاك له فارسيدا (خود)، ده كرپت بۇ نيهاد يان بكه رى كو به كار بىت، بۇ نموونه: (مليونها انسان، آفتمين لازم خود...)، له كورديدا كراوه به: (به ميليونان كه س ئامفيتامينى خو...).

پيشنيار

۱. بهراوردى سينتاكسى زمانى فارسى و كوردى له رووى كارتىكه رييه وه با به تىكى بهر بلاوه. نامه يه ك ناتوانييت هه قى ته واو به هه موو لايه نه كانى بدات. بويه له داهاتوودا ده كرپت لىكولپينه وه ته نيا له فرپزو ته نانه ت يه كيك له جو ره كانى فرپز بكرپت. بۇ رسته ش به ته نياو ته نانه ت له لايه نيك له لايه نه كانى رسته لىكولپينه وه بكرپت.
۲. كارتىكه رى زمانى فارسى له زمانى كوردى هه ر به ته نيا له رووى سينتاكسه وه نييه، له رووى فونولوژى و مورفولوژىبه وه هه يه، هيوادارم كه سانىك له م لايه نانه بكولنه وه.

- ۳ . پيوسته ناوه‌ندو ده‌زگاکانی چاپو بلاو کردنه‌وه، کهسانی شاره‌زا بو پيدا چوونه‌وهی به‌رهمه‌کان دابنن و پیره‌وی زمانی کوردی بیاریزن.
- ۴ . ده‌بیت ناوه‌ندیکی زمان‌پاریزی و فەرهم‌نگیی وه‌ک "ئاکادیمه‌یا" ی ئیستا، به‌ده‌سه‌لاتی زیاترو به‌به‌شداریی پ‌سپورانی زیاتروه‌وه‌دا ب‌مه‌زیت‌و‌ده‌سه‌لاتی سیاسیی له‌پشت بیت و چاودیرییه‌کی وردی چاپو بلاو‌کراوه‌کوردییه‌کان بکات.

سەرچاوه كان

سەرچاوه كان به زمانی کوردی:

- ۱ - ئەبوبەکر عومەر قادر، بەراوردیکی مۆرفۆسینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسیدا، نا هەمی دوکتۆرا، پێشکەشی کۆلیژی زمانی زانکۆی سلیمانی کردووە، ۲۰۰۳. (چاپنەکراوە)
- ۲ - ئەورەجمانی حاجی مەرف، ریزمانی کوردی (بەرگی یەكەم)، ۲۰۰۱، سلیمانی، ل ۴.
- ۳ - ئەبیراھیم عەزیز ئەبیراھیم، رستەیی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لە گەڵ رستەیی شوێنکەوتووی دیارخەری، ۱۹۸۰.
- ۴ - بەهزاد موحسین رەئوف، تینس لە نیوان زاری ناوەرستی زمانی کوردی و فارسیی ستانداردا، (نا هەمی ماستەر)، زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر، ۲۰۰۸. (چاپنەکراوە)
- ۵ - توفیق وەهەبی. پروانە: گۆفاری کۆری زانیاری عێراق "دەستەیی کورد"، بەرگی چواردەهەم، ۱۹۸۶.
- ۶ - رەفیع شوانی، زمانەوانی، کۆمەڵە وتار، هەولێر، ۲۰۰۹.
- ۷ - ساجیدە عەبدوللا فەرھادی، موحازەرەیی ماستەری زمان، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر ۲۸ □ □ ۵ □ ۲۰۰۸.
- ۸ - سەباح رەشید قادر، هەندئ لایەنی ریزمانی دەسەلات و بەستەنەو (GB) لە زمانی کوردیدا، هەولێر، ۲۰۰۹.
- ۹ - سەرەتایەکی زمانناسی (بەرگی یەكەم) وەرگێڕانی لە روسییه و میدیا، سلیمانی، ۱۹۹۸.
- ۱۰ - سەلام ناوخواش، پوختەیهك دەربارەیی زمانناسی، کاروان، ۲۰۰۵.
- ۱۱ - سەلام ناوخواش و نەریمان خواشناو، زمانەوانی، (بەرگەکانی یەكەم، دووهم، سییهەم)، ۲۰۰۹.
- ۱۲ - سەلوا فەریق سەلم، کاری دارێژراو لە نیوان کوردی (دیالیکتی ژووورو) و فارسیدا، نامەیی ماستەر پێکێشی کۆلیژی زمانی زانکۆی سەلاحەددین کراوە، ۲۰۰۷. (چاپنەکراوە)
- ۱۳ - گۆفاری وەرگێڕان، ژ - ۱، دیسەمبەری ۱۹۹۷.
- ۱۴ - عەبدولوەهاب خالید موسا، هێزو ئاوازه لە دیالیکتیکی کوردیی ژووورودا، نا هەمی دوکتۆرا، زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر، ۲۰۰۷. (چاپنەکراوە)
- ۱۵ - فەتاح مامە عەلی، هاودەنگ لە زمانی کوردیدا، نامەیی ماستەر، کۆلیجی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ۱۹۸۹. (چاپنەکراوە)
- ۱۶ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رستەیی سادە لە زمانی کوردیدا، دەزگای رۆشنییری و بلاوکردنەوی کوردی، ۱۹۸۶.
- ۱۷ - کوردستان موکریانی، سەردەمانی زمانی کوردی و کۆمەڵە زمانانی تێرانی، هەولێر، ئاراس، ۲۰۰۹.
- ۱۸ - لێژنەیی "زمان و زانستەکانی"، ریزمانی ئاخواوتنی کوردی، کۆری زانیاری کورد - بەغدا، ۱۹۷۶
- ۱۹ - لێژنەیی دەستووری زمانی کوردی، هەندئ لە بابەتە کێشەدارەکان لە زمانی کوردیدا، ۱۹۸۵.
- ۲۰ - محەمەد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشید قادر، چەند لایەنیکی مۆرفۆلۆجیی کوردی، سلیمانی، ۲۰۰۶.

- ۲۱ - محمد معروف فتاح، زمانه‌وانی، زانکۆی سه‌لاحه‌دین کۆلیجی ئاداب، ۱۹۹۰.
- ۲۲ - نهریمان عه‌بدوللا خۆشناو، ریزمانی کوردی به‌شه‌کانی ئاخواتن، هه‌ولێر، مناره، ۲۰۰۹.
- ۲۳ - ه. د. ویدۆوسن، سه‌ره‌تایه‌ک بۆ زمانه‌وانی، و: د. هۆشه‌نگ فاروق، ده‌هۆک، ۲۰۰۸.
- ۲۴ - هۆگر مه‌هموود فه‌ره‌ج، بواره‌ واتایه‌یه‌کان، نا مه‌ی ما سته‌ر، پێشکه‌شی کۆلیجی ئادابی زان کۆی سه‌لاحه‌ددینی کردوه، ۱۹۸۹.
- ۲۵ - هۆگر مه‌هموود فه‌ره‌ج، پراگماتیک و واتای نیشانه‌کان، نامه‌ی دوکتۆرا، پێشکه‌شی کۆلیژی زمانی زان کۆی سلێمانی کردوه، ۲۰۰۰.
- ۲۶ - وریا عه‌مه‌ر ئەمین، چه‌ند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، هه‌ولێر، ۲۰۰۴.
- ۲۷ - وریا عه‌مه‌ر ئەمین، کوردی زمانیکۆ پۆلۆسینسیتیکه، گ. نووسه‌ری نوی، ژ - ۳۶، ئاداری ۲۰۰۷.
- ۲۸ - یوسف شریف سعید، کاری لێ کدراو له کوردی و فارسی دا، نا مه‌ی دوکتۆرا، پێشکه‌شی زان کۆی سه‌لاحه‌ددینی هه‌ولێری کردوه، ۱۹۹۸.

سه‌رچاوه به زمانی فارسی:

- 1_R.H.Robins تاریخ مختصر زبان‌شناسی، ترجمه علی محمد حق شناس، تهران، نشر مرکز، چاپ ششم، ص ۴۱۹، ۱۳۸۴. (گێڕانه‌وه له زمانی دی سۆسیر)
- ۲ - ارسلان گلفام، اصول دستور زبان فارسی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- ۳ - جین ایچیسون، مبانی زبان‌شناسی، ترجمه‌ی محمد فائض، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات نگاه، ص ۳۴، ۱۳۸۰.
- ۴ - سید کمال طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، چاپ هشتم، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات امیر کبیر، چاپخانه‌ی سپهر، ۱۳۵۰.
- ۵ - شهلا حمید محمد، بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی، پایان‌نامه‌ی ارائه شده به هیئت علمی دانشگاه صلاح الدین، اربیل، نوامبر ۲۰۰۹.
- ۶ - عبدالرحیم همایونفرخ، دستور جامع زبان فارسی، تهران، شرکت چاپ و انتشارات علمی، چاپ سوم، ۱۳۶۴.
- ۷ - علی رخزادی، آوا شناسی و دستور زبان کردی، تهران، چاپخانه‌ی رامین، چاپ نخست، ۱۳۷۹.
- ۸ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات امیر کبیر، چاپخانه‌ی سپهر، نوبت چاپ: بیستم، ۱۳۸۶.

۹ - محمد رضا باطنی، نگاه تازه به دستور زبان، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات آگاه، نشر ۱ گه، چاپ دوازدهم،

۱۳۸۵.

سەرچاوه‌ی نمونه‌کان:

- ۱ - انوره دو بالزاک، پیر دختر، ترجمه‌ی: محمد جعفر پوینده، تهران، نشر اشاره، چاپ چهارم، ۱۳۸۳.
- ۲ - جک لندن، دان چهرموو، و: عه‌بدوللا حه‌سه‌ن زاده، هه‌ولیر، ۲۰۰۷.
- ۳ - جیمس ئۆلدرج، گالته به‌چه‌ک، و: عه‌زیز گه‌ردی، هه‌ولیر، ۲۰۰۰.
- ۴ - دایک، ماکسیم گۆرکی، و: که‌ریم حیسامی، هه‌ولیر، چاپی سییه‌م، ۲۰۰۷.
- ۵ - دۆسیی ئیران، ژ - ۱، ۱۰۷ و ۱۰۹ و ۱۰۵، و: بۆتان محهمه‌د، کانوونی دووه‌می ۲۰۰۶.
- ۶ - گۆقاری پامان، ژ - ۱۲، ۹، هاشم سه‌راج، ۱۹۹۷.
- ۷ - گۆقاری پامان، ژ - ۲۴، ۳۳، عه‌تا قه‌ره‌داغی و ل ۲۲۱، فه‌روخی نیعمه‌تپوور، ۱۹۹۸.
- ۸ - گۆقاری پامان، ژ - ۲۵، ل ۴، و: رزگار لوتفی، ل ۵، نه‌سرین موعه‌ززی، ۱۹۹۸.
- ۹ - گۆقاری گه‌لاویژی نوی، ژ - ۲۹، حوزه‌یرانی ۲۰۰۲.
- ۱۰ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژ - ۴۵، ل ۱۲۷ و ۱۴۰ و ۱۵۷، و: که‌ریم ده‌شتی، مایسی ۲۰۰۹.
- ۱۱ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژ - ۴۸، ل ۱۹، و: حه‌مدی نه‌حمه‌د ره‌سوول، ل ۶۹ و ۱۲ و ۶۶ و ۸۱ و ۸۶، و: حه‌مه‌ کریم عارف، کانوونی یه‌که‌می ۲۰۰۹.
- ۱۲ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژماره ۳۴، ته‌یلوولی ۲۰۰۶.
- ۱۳ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژماره ۳۶، ئاداری ۲۰۰۷.
- ۱۴ - گۆقاری وه‌رگێپان، ژ - ۱، ل ۱۵، و: سه‌ردار محهمه‌د ده‌ربه‌ندیخانی، هاوینی ۱۹۹۷.
- ۱۵ - گۆقاری وه‌رگێپان، ژ - ۲، ل ۱۰۱ و : محهمه‌د حه‌سه‌ن رۆژبه‌یانی، دیسه‌مبه‌ری ۱۹۹۷.
- ۱۶ - کازانتزاکی، دوا وه‌سووه‌سی کریست، و: که‌ریم ده‌شتی، هه‌ولیر، ۲۰۰۶.
- ۱۷ - کۆمه‌لێک نووسه‌ر، پێشه‌کییه‌ک له‌سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی سیاسی، و: حه‌سه‌ن دانیشفه‌ر، هه‌ولیر، ۲۰۰۷.
- ۱۸ - کۆمه‌لێک نووسه‌ر، هه‌وال و هه‌والنووسینی رۆژنامه‌وانی، و: کارزان محهمه‌د، سلیمانی، ۲۰۰۷.
- ۱۹ - مه‌نسور سدقی، هه‌وال، راپۆرت و وتووێژ، هه‌ولیر، ۲۰۰۸.
- ۲۰ - مه‌هدیی به‌دری، ماده‌ده هۆشبه‌ره‌کان و بلا‌وبوونه‌وه‌یان له‌ ئێران و رۆژه‌لاتی کوردستاندا، هه‌ولیر، ۲۰۰۷.
- ۲۱ - محمود ستایش، کشتار نویسندگان در ایران، تهران، ۱۳۸۷.
- ۲۲ - میخاییل شولوخوف، دن آرام (جلد ۲)، ترجمه‌ی منوچهر بیگدلی خه‌سه، تهران، ۱۳۶۸.
- ۲۳ - هلن لورنز رابینز، ده‌سه‌لاتی ئیمه‌ی ژنان، و: شنۆ میه‌رپه‌روه‌ر، هه‌ولیر ۲۰۰۸.
- ۲۴ - هیمن، دیوانی هیمن، سلیمانی، ۲۷۰۸ ی کوردی.
- ۲۵ - یۆستاین گاردەر، جیهانی سو‌فیا، و: هیوا محهمه‌د، سلیمانی، ۲۰۰۶.

پوختەى لىكۆلىنەوۋە كە

زمان پېرەوۋە و خۇيشى لە چەندىن پېرەوى دىكە پېكەتوۋە، كە بە ئاست ناو دە برىن، ئاستەكانىش ئاستى دەنگ، كە خۇى لە دوو ئاستى دىكەدا، كە فۇنەتىكو فۇنۇلوژىن، دەبىنەتەوۋە، ئاستى رېزمانىش لە ئاستەكانى وشە سازى و رستە سازىدا خۇ دە نوپن، ھەر چى ئاستى واتا شە، ئەوا لە سىمانتىك و پراگماتىك پېكدىت. ئەم پېرەوا نە پېوۋەندىيەكى پتەويان پېكەوۋە ھە يە، كە تىكرا پېرەوى گشتىي زمان پېكدىن. ھەرۋەھا ئاستەكانى زمان كار لە يەكترى دەكەن و ياساكانيان لە نپو يەكترىدا بەدەيدە كرېت. بۇ وپنە ياساى فۇنەتىك لە مۇرفۇلوژىدا بەدەيدە كرېت كە بە ياساى مۇرفۇفۇنېم ناسراو. بۇ وپنە نىشانەى نا سراوى (ە كە) ئە گەر بەدوۋاى ناۋىكدايېت، كە، بە دەنگى بزوپن كۆ تايى ھاتبېت، دەنگى (ە اى نىشانەى ناسراوى تېدا دەچېت: برا + ە كە + ى ← برا كەى، يان دەنگى نوئ وەك نېمچە بزوپن پەيدا دەبېت: برا + ە كە + ى ← برا (ى) كەى ← برا يە كەى. يان دەر كەوتنى يا ساى مۇرفۇ لوژى لە سىنتاكسدا، كە بەم دياردە يە دەگوترېت مۇرفۇ سىنتاكس، بۇ وپنە: مۇرفىمى (نا) لە گەل كارى رانەبردوۋ (نا) يە و لە گەل كارى رانەبردوۋدا (نە) يە. ئەمە كاتى رستەكە كە پېوۋە ندېى بە سىنتاكسەوۋە ھەيە، دوو فۇرمى جىاي بە مۇرفىمى (نا) داو، يان لە كاتى فەرمانداندا (نا) دەبېتە (نە): نەچى.

سىنتاكس دوو لايەنى سەرەكى دەگرېتەوۋە: فرىزو رستە. رستە لانى كەم لە دوو فرىزى ناوى و كارى پېكدىت. سادەترىن فرىزى ناوى لە سەرەيەك (ھستە) پېكەتوۋە، كە دە كرېت بە مۇرفىمى دىكە فرەوان بكرېت. فرىزى كاريش ھەر بەم شپوۋەيەيە. بە فرەوانكردنى سەرەى فرىز، فرىزە كە فرەوان دەبېتەوۋە. فرىز كە لە وشەيەك يان زياتر پېكدىت و رۆلېكى سىنتاكسى لە رستەدا دەگېرېت، بەھوى پېوۋە ندېى ستوونى و ئاسۆيەوۋە لە رستەدا دەستىنشانە كرېت. بۇ وپنە ئە گەر بېلېن: (ھاموون نانى خوارداو دوواتر لە جياتى (ھاموون) ناوى (سروە) دا بېن، (ھاموون) فرىزە، چونكە جېگەرەوۋە ھە يە، واتە (سروە).

رستە لە دوو يان چەند فرىزىك پېكدىت. رستە بە ھوى فرەوانكردنەوۋەى فرىزەكان و بە زياد كردنى فرىزى ئاۋەلناوى، ئاۋەلكارى رستەى سادە فرەوان دەبېتەوۋە و ئەو فرەوان بوونەوۋە يە دە كرېت بېسنوور درېژەى ھەبېت، بەلام لە كردهوۋەدا رستەى وا بەكار نايەت.

رستە لە روۋى پېكەتەوۋە دووبەشە: رستەى سادە و رستەى ناسادە. سادەترىن رستە لە دوو فرىزى ناوى و كارى پېكدىت. رستەى ناسادە دوو جۆرى ھە يە: لېكدراو، تېكەلاۋ. رستەى لېكدراو لە دوو يان چەند رستەيەك پېكەتەوۋە، كە بە ھوى ئامرازى لېكدەر يان پېوۋە ندې، پېكەوۋە بە ستراۋنەتەوۋە. رستەى ئاۋېتە لە دوو يان چەند رستەيەك پېكەتەوۋە، كە لە يەك ئاستى رېزمانىدانىن و رستەيەكيان رستەى سەرەكېيە و رستەكە يان رستەكانى دىكە بە رستە سەرەكېيەكەوۋە بە ستراۋنەتەوۋە. بە ھوى ئامرازى گەپەنەرەوۋە دەچنە سەر رستەى سەرەكى.

رسته له پرووی کاتهوه، یان رابردووو یان رانهبردووو. له زمانی کوردیدا کاتی رابردووو (٤) جوړه: ١. رابردوووی ساده (من نانم خواردا)، ٢. رابردوووی تهواو (من نانم خواردووو)، ٣. رابردوووی بهردهوام (من نانم ده خواردا او ٤. رابردوووی دوور (من نانم خواردا بوو). ئهه چوار کاته بو تپهرو تپنه په هه یه. شایانی وه بیر هیاناهه یه که رستهی تپهرو پیویستی به بهرکاره و رستهی تپنه په پیویستی به بهرکار نییه.

کاتی رانهبردووو، له زمانی کوردیدا دوو جوړی هه یه: ٢. رانهبردوووی ئیخباری (من وانه کهم ده خوینم او ٢. رانهبردوووی ئیلزامی (من ده بی وانه کهم بخوینم).

جیناوی لکاووی ده ستهی: (م، ت، ی، مان، تان، یان) له گهل رستهی تپهرو رابردوووی ساده، تهواو، بهردهوام و دوور دا دیت و ئهه جیناوانه به بهرکارهوه ده لکین و ئهه ده ستهیه جیناوی خاوه نه تیشیان پی ده گو تریت. ده سته که دی که جیناوه کان (م، ی، ٥، ین، ن، ن) له گهل تپنه په رپی کاته کانی رابردووو تپهرو تپنه په رپی کاته کانی رانهبردووو دا دین و به کارهوه ده لکین.

زمانی کوردی و فارسی به هووی ئهوهی سهر به یه ک خیزانی زمانین، له زور پرووی سینتاکسهوه یه ک پیرو یان هه یه، به لام له زور لایه نی شهوه دیاوازن. له پرووی چو نیه تی فرهوان بوونی فریزه کان، ئامرازه کانی کو، ناسیاوی و نه ناسیاوی و شوینیان له فریزو رسته دا، جیناوه لکاووه کان و لکانیان به به شه کانی رسته وه، کاته کانی رسته، جی گه ی هه ر کام له به شه کانی رسته و چو نیه تی رپز بوونی که ره سته کانی رسته و... ئهه دوو زمانه لیک دیان. ئهه لایه نه جیاوازیان زور جار کاریان له زمانی کوردی کردوو، بو یه هیندیک لایه نی پیرووی سینتاکسی زمانی فارسی له زمانی کوردیدا به دی ده کرین.

له زمانی فارسیدا ٧ کاتی رابردووو هه ن: ١. ماضی مطلق (ساده) (من غذا خوردم)، ٢. ماضی استمراری (من غذا می خوردم)، ٣. ماضی نقلی (من غذا خورده ام)، ٤. ماضی بعید (من غذا خورده بودم)، ٥. ماضی التزامی (من غذا خورده باشم)، ٦. ماضی نقلی استمراری (من غذا می خورده ام) او ٧. ماضی ابعاد (من غذا خورده بوده ام).

له فارسیدا یه ک ده سته جیناوی لکاو، چ بو رابردووو چ بو داهاتوو، چ بو تپهرو چ بو تپنه په هه یه، که بریتین له: (م، ی، د، یم، ید، ند). ته نیا له کاتی رابردووو بو که سی سییه می تاک جیناوی (٥) به کار دیت. جیناوه کانیش هه می شه به کارهوه ده لکین.

ملخص البحث

اللغة عبارة عن نظام و هذا النظام يتكون من مجموعة أنظمة اخرى تسمى المستوى . والمستويات تشمل : مستوى الصوت :ويتكون من علم الاصوات وعلم نظم الصوت. و مستوى القواعد يشمل علم الصرف و علم النحو. و مستوى المعنى يشمل علم المعاني و علم التداول. هنالك علاقة وثيقة بين هذه المستويات مكونين النظام العام للغة . و هذه الأنظمة يتفاعلون مع البعض ويظهر قوانين داخلهم . مثال على ذلك : نرى قانون علم الاصوات في علم الصرف . مثلاً : علامة المعرفة (ه كه) اذا جاء بعد اسم ينتهي بصوت متحرك , صوت (ه) المعرفة لا يظهر :

برا + هكه + ى = براكهى

او يظهر صوت جديد شبه متحرك :

برا + هكه + ى = برا (ى) هكهى = برايهكهى

او ظهور قوانين علم الصرف في علم النحو . مثال على ذلك : مورفيم (نا) مع فعل المضارع تكون (نا) لكن مع فعل ماضي تكون (نه) اذ تكون هناك نوعان من مورفيم (نا) و هذا له علاقة بالعلم النحو. وعند استعمال سيغة الامر يتحول (نا) الى (نه) , نه چى .

علم النحو يشمل : العبارة (العقدة) و الجملة . يتكون الجملة على الاقل من عقدة اسمية و عقدة فعلية . ا بسط عقدة اسمية يتكون من الراس ويمكن امتداده بواسطة اضافة فونيم اخر . ونفس الشيء بالنسبة للعقدة الفعلية . العقدة يتكون من كلمة او اكثر وله دور نحوي الجملة ويمكن تحديده بواسطة العلاقة الافقية و العمودية , لذا اذا قولنا : (هاموون نانى خوارد) و بعد ذلك نضع اسم (سروه) في موضع اسم (هاموون) يتبين ان اسم (هاموون) هو عقدة لانه يوجد شيء يحتل مكانه و هي اسم (سروه) . يتكون الجملة من عقدة او عقدتين ويمكن توسيع جملة بسيطة بواسطة اضافة عقدة اخرى او بواسطة اضافة الصفة و الظرف الى ما لا نهاية ولكن في التطبيق لا يستخدم هذا النوع من الجمل .

يتكون الجملة حسب التكوين من : الجملة البسيطة و الجملة المعقدة . يتكون ا بسط جملة اسمية من عقدة اسمية و عقدة فعلية . و الجملة المعقدة لها نوعان : الجملة المركبة و الجملة المختلطة . يتكون الجملة المركبة من جملتين او اكثر مرتبطة مع البعض بواسطة اداة ربط . و الجملة المختلطة يتكون من جملتين او اكثر من مستويات مختلفة بحيث تكون احدهما جملة رئيسية و الجمل الاخرى مرتبطة به بواسطة اداة ربط . الجملة حسب الزمن يتكون من : الماضي و المضارع . في اللغة الكردية زمن الماضي لها اربعة انواع :

١ - ماضي بسيط : من نانم خوارد

٢ - ماضي تام : من نانم خواردوه

٣ - ماضي مستمر : من نانم ده خوارد

٤ - ماضي بعيد : من نانم خواردبوو

هذا الانواع يستعمل مع المتعدي و الازم . و جدير بالذكر ان المتعدي يحتاج الى مفعول به ولكن فعل لازم لا يحتاج الى مفعول به .

زمن المضارع في اللغة الكردية لها نوعان :

١- مضارع اخباري : من وانه كه م ده خوينم

٢- مضارع امري : من ده بى وانه كه م بخوينم .

الضمائر المتصلة بمجموعة (م, ت, ي, مان, تان, يان) يستخدم مع الماضي المتعدي بسيط, تام, مستمر وتكون مرتبطة بمفعول به و هذه المجموعة تسمى ايضاً باضمائر التملك. و المجموعة الاخرى (م, ي, Ø, ين, ن) يتم استخدامهم مع ماضي لازم, مضارع لازم و متعدي وتكون مرتبطة بالفعل.

اللغة الكردية و اللغة الفارسية هما في نفس العائلة اللغوية هناك تشابه من ناحية علم النحو ولكن يوجد اختلاف بينهم في نواحي اخرى مثل : كيفية توسيع العقدة , اداة جمع , النكرة و المعرفة و موقعهم في الجملة , الضمائر المتصلة و الزمن . و هذا الاختلاف له تاثير على اللغة الكردية لهذا السبب نرى قوانين النحو اللغة الفارسية مستخدمة في اللغة الكردية.

في اللغة الفارسية زمن الماضي له سبعة انواع :

١-ماضي بسيط: من غذا خوردم

٢-ماضي مستمر : من غذا مى خوردم

٣-ماضي خبري : من غذا خوردم ام

٤- ماضي بعيد : من غذا خوردم بودم

٥-ماضي التزامي : من غذا خوردم باشم

٦-ماضي خبري مستمر: من غذا مى خوردم ام

٧-ماضي بعيد : من غذا خوردم بودم ام

في اللغة الفارسية هناك مجموعة واحدة من الضمائر المتصلة يتم استخدامهم مع الماضي و المضارع , المتعدي و الازم وهم (م, ي, د, يم, يد, ند) الا في الشخص الثالث مفرد ماضي يتم استعمال ضمير (Ø) وتكون الضمائر مرتبطة بالفعل دائماً .

خلاصه تحقیق

زبان عبارت است از سیستم و خود از چندین سیستم دیگر تشکیل شده است، که سطح نامیده می‌شوند.^۱ این سطوح عبارتند از سطح آوا که خود دو سطح دیگر، فونته یک و فونولوژی را در بر می‌گیرد. سطح دستور نیز واج شناسی و جمله‌بندی را در بر دارد. سطوح سیمانتیک و پراگماتیک سطح معنی شناسی را تشکیل می‌دهند. این سیستمها از روابط تنگاتنگی برخوردارند، که روی هم رفته سیستم کلی زبان را می‌سازند. سطوح زبان همچنین روی همدیگر تأثیر می‌گذارند و خصوصیات همدیگر را در خود بروز می‌دهند. مثلاً خصوصیات فونته یک در واج شناسی به چشم می‌خورد که این پدیده را مورفوفونیم می‌نامند. برای مثال اگر نشانه معرفه (ه که) بعد از اسمی قرار بگیرد که با آوای صدا داری ختم شده باشد، آوای (ه) نشانه معرفه ناپدید می‌شود. برا + ه که + ی ← برا که ی، یا آوای دیگری بروز می‌دهد: برا + ه که + ی ← برا (ی) ه که ی ← برایه که ی. همچنین نمودار شدن خصوصیات مورفولوژی در نحو که این پدیده را نیز مورفو سینتاکس می‌نامند، مثلاً نشانی نفی (نا) همراه با فعل مضارع (نا) می‌باشد و همراه با فعل ماضی (نه). یعنی زمان جمله که مربوط به نحو می‌باشد، دو شکل جداگانه را به (نا) داده است، یا در صیغه امر (نا) تبدیل به (نه) می‌شود.

نحو دو بعد کلی را در بر می‌گیرد: گروه و جمله. جمله حداقل از دو گروه اسمی و کاری تشکیل می‌شود. ساده‌ترین گروه اسمی عبارت است از یک هسته که می‌توان بوسیله واجهای دیگر آن را توسعه داد، گروه کاری نیز به همین شیوه می‌باشد. با توسعه دادن هسته گروه، گوه توسعه می‌یابد. گروه که از کلمه‌ای یا بیشتر تشکیل می‌شود، یک نقش نحوی را در جمله بر عهده دارد و از طریق رابطه افقی و عمودی شناخته می‌شوند. برای مثال اگر بگوییم: (هامون غذا خورد) سپس به جای هامون اسم (سروه) را بکار ببریم، (هامون) گروه می‌باشد، زیرا جایگزین دارد، یعنی (سروه). جمله متشکل از دو یا چند گروه است. هم از طریق توسعه گروه‌ها و هم از طریق افزودن گروه وصفی و گروه قیدی، جمله توسعه می‌یابد و می‌توان این توسعه را بی نهایت ادامه داد. اما در عمل چنین جمله‌ای کاربرد ندارد.

جمله از نظر ساختمان دو نوع است: جمله ساده و جمله مرکب. ساده‌ترین جمله از دو گروه اسمی و فعلی تشکیل می‌شود. جمله مرکب بر دو نوع است: مرکب و خوشه‌ای. جمله مرکب از دو یا چند جمله‌ای تشکیل می‌شود که از سطوح همسانی برخوردار نیستند و یکی از جمله‌ها، جمله اصلی، و جمله‌های دیگر وابسته به جمله اصلی می‌باشند و به وسیله واجهای ربطی مرتبط با جمله اصلی می‌باشند. از نظر زمان جمله یا ماضی است یا مضارع. در زبان کردی زمان ماضی ۴ نوع است: ۱. ماضی ساده (من نانم خوارده)، ۲. ماضی نقلی (من نانم خواردهوه)، ۳. ماضی استمراری (من نانم ده خوارده او ۴.

ماضی بعید (من نانم خوارد بوو). این ۴ زمان هم در جمله های متعدی و هم در جمله های لازم وجود دارند. لازم به یادآوری است جمله متعدی دارای مفعول و جمله لازم بدون مفعول می باشد.

مضارع ، در زبان کردی بر دو نوع است: ۱. مضارع اخباری (من وانه کهم ده خوینم) ۲. مضارع التزامی (من ده بی وانه کهم بخوینم).

ضمیر متصل گروه: (م، ت، ی، مان، تان، یان) همراه با جمله ی متعدی در ماضی ساده، نقلی، استمراری و بعید می آید، این ضمایر به مفعول می چسبند، این گروه از ضمایر، ضمایر مالکیت نیز نامیده می شوند. گروه دیگر از ضمایر (م، ی، Ø، ین، ن، ن) همراه با زمانهای ماضی افعال لازم و زمانهای مضارع افعال لازم و متعدی می آیند و به افعال می چسبند.

زبانهای کردی و فارسی بعلمت اینکه از یک خانواده زبانی می باشند، از نظر نحوی دارای قاعده مشترکی هستند، در حین و وقت از بسیاری جهات نیز متفاوتند. در چگونگی توسعه یافتن گروه ها، نشانه های جمع، معرفه و زکره و جایگاه هر کدامشان در جمله و چگونگی ترتیب اجزای جمله... این دو زبان باهم متفاوت می باشند. ابعاد این تفاوتها در بسیاری از موارد بر زبان کردی تأثیر نهاده اند، بنابراین بعضی از قواعد نحوی زبان فارسی در زبان کردی یافت می شود.

در زبان فارسی ۷ زمان ماچی وجود دارد: ۱. ماضی مطلق (ساده) (من غذا خوردم)، ۲. ماضی استمراری (من غذا می خوردم)، ۳. ماضی نقلی (من غذا خورده ام)، ۴. ماضی بعید (من غذا خورده بودم)، ۵. ماضی التزامی (من غذا خورده باشم)، ۶. ماضی نقلی استمراری (من غذا می خورده ام) و ۷. ماضی ابعید (من غذا خورده بوده ام).

در زبان فارسی یک گروه از ضمایر متصل وجود دارد که هم در زمانهای ماضی و هم مضارع، همچنین هم برای افعال متعدی، هم برای افعال لازم، به کار برده می شوند که عبارتند از: (م، ی، د، یم، ید، ند). تنها در زمانی ماضی برای سوم شخص مفرد ضمیر (Ø) به کار برده می شود. ضمایر همیشه به افعال می چسبند.

من نانم ده خوارد

4- Past perfect:

من نانم خواردبوو

These tenses are used with Transitive and Intransitive verbs. Needless to mention that Transitive verbs need an object but Intransitive verb did not need an object.

In Kurdish language present tense are in two kinds:

1- Present Declarative sentence:

من وانه كه م ده خوینم

2- Present Imperative sentence:

من ده بی وانه كه م بخوینم

Enclitic pronouns:

(م, ت, ی, مان, تان, بیان)

Are used with simple past transitive, perfect and continuous and joined with the object, they also called Possessive pronouns. The other group of Enclitic pronouns is:

(م, ی, Ø, ین, ن, ن)

Are used with Intransitive past and Transitive present linked to the verbs. Kurdish and Persia are in the same family language so they share Syntactic rules, but they are different in other aspects. They are different in the way of expansion the phrases, plural, definit and indefinite, Enclitic pronouns, tenses, place of parts of the sentence and sequences of elements. These differences affected Kurdish Language; therefore, we see Persian Syntactic rules in Kurdish language.

In Persian language there are (7) types of past tense:

1- Simple past:

من غذا خوردم

2- Past continuous:

من غذا می خوردم

3-Declarative past:

من غذا خورده ام

4- Past perfect:

من غذا خورده بودم

5-Imparative past:

من غذا خورده باشم

6-Declarative past continuous:

من غذا می خورده ام

7-past perfect:

من غذا خورده بوده ام

In Persian language there is one group of Enclitic pronouns which are used with past and future, Transitive and Intransitive they are:

(م, ی, د, یم, ید, ند)

Except for third person singular in past tense the (Ø) pronoun is used. The pronouns always linked to the verbs.

Kurdistan Region - Iraq
Ministry of Higher Education & Scientific Research
Salahaddin University – Erbil

The Effect of some Persian Syntax aspects on Kurdish Language

A thesis submitted to the Council of the College of Languages in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Kurdish

By
Mostafa qadir Hassan

Supervised by
Prof. Dr. Hogr Mahmud faraj

May 2010 (A. D)

(Al. Hijra)

banemar, 2710 (Kurdi)